

VETENSKAP FÖR PROFESSION

Rapport nr 13

**Risker och säkerhet i professionell vardag
– tekniska, organisatoriska och etiska perspektiv**

Redaktörer Bertil Rolandsson och Håkan Torstensson

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

VETENSKAP FÖR PROFESSION

Innehåll | *Rapport nr 13, 2010*

Risker och säkerhet i professionell vardag – tekniska, organisatoriska och etiska perspektiv

- 5 Förord
- 7 Introduktion
Bertil Rolandsson och Håkan Torstensson
- 11 Säkerhet mot hot och tillgrepp i transporter
Håkan Torstensson och Daniel Ekwall
- 33 Aktörer och information vid antagonistiska hot och angrepp mot vägtransporter med farligt gods
Katriina Byström
- 51 Att motverka stölder av gods – transportarbetares syn på legitimt säkerhetsarbete
Bertil Rolandsson och Daniel Ekwall
- 71 När moderna poliser bygger förtroende – att balansera mellan kontinuitet i verksamheten och förändringar på fältet
Mathias Ericson och Bertil Rolandsson
- 87 Säkerhetens risker – om etiska aspekter på att använda larm- och övervakningssystem för personer med demens
Lars Sandman

Av

Bertil Rolandsson, redaktör
Håkan Torstensson, redaktör
Katriina Byström
Daniel Ekwall
Mathias Ericson
Lars Sandman

FÖRELIGGANDE RAPPORT är nummer tretton i rapportserien Vetenskap för profession. Syftet med rapportserien är dels att redovisa resultat från pågående och avslutade forskningsprojekt vid högskolan, dels att publicera inlägg i en pågående diskussion kring forskningens inriktning och tillämpade metoder inom ramen för verksamhetsidén Vetenskap för profession. Planen är en årlig utgivning på fyra till sex rapporter. Kommitténs uppgift är att ansvara för bedömning av bidrag till serien och därigenom medverka till en hög kvalitet på publicerade rapporter. I särskilda fall kommer externa experter att anlitas för bedömningar.

Redaktionen består av

Redaktör: Björn Brorström, *prorektor*

Biträdande redaktör: Kim Bolton, *professor*

Teknisk redaktör: Ann-Christine Andréasson, *journalist*

Redaktionskommittén består av

Olov Forsgren, *professor*

Lars Hallnäs, *professor*

Lars Höglund, *professor*

Maria Nyström, *professor*

Thomas Barow, *universitetslektor*

Grafisk form

PETER SIGRÉN

Tryck

RESPONSTRYCK, BORÅS, 2010

NR 13, 2010

ISBN: 978-91-85659-65-4

ISSN: 1654-6520

Digital version: <http://hdl.handle.net/2320/5464>

I rapportserien Vetenskap för profession

1. Forskning vid Högskolan i Borås. Om förhållningsätt, innehåll, profil och metod.
2. Smart Textiles.
3. Knalleandan – drivkraft och begränsning. Ett forskningsprogram om företagande, traditioner och förnyelse i Sjuhäradsbygden.
4. In search of a new theory of professions.
5. A Delphi study of research needs for Swedish libraries.
6. Vad är vetenskap?
7. Styrning i offentlig förvaltning – teori, trender och tillämpningar.
8. Profession och vetenskap – idéer och strategier för ett professionslärosäte.
9. Framgångsrik förnyelse. Forskningsprogrammet om företagande, traditioner och förnyelse i Sjuhäradsbygden.
10. 20 år med Institutionen Ingenjörshögskolan – historik, nuläge och framtid.
11. Fenomenet Ullared – en förstudie.
12. Undervisning i en ICA-butik.
13. Risker och säkerhet i professionell vardag – tekniska, organisatoriska och etiska perspektiv.

Förord

Björn Brorström | *Prorektor, Högskolan i Borås*

Vid Högskolan i Borås bedrivs ett utredningsarbete med syfte att klargöra förutsättningarna för att inrätta ett centrum för studier av risk, profession och säkerhet. Parallellt med resonemang rörande lämpliga styr- och organisationsformer behandlas hur utbildningen inom området bör utformas. I skrivande stund är inriktningen att utveckla och erbjuda ett magisterprogram inom området management där en inriktning är mot risk och säkerhet. En satsning på utbildning fordrar forskningsanknytning och förekomsten av forskning inom området risk och säkerhet utgör därför en viktig utgångspunkt för det fortsatta arbetet. Vid högskolan finns idag forskning som belyser risk och säkerhetsfrågor inom skilda verksamhetsområden och med olika teoretiska utgångspunkter. Området spänner från hur risker hanteras i det vardagliga arbetet för olika professioner till hur risker kan elimineras och osäkerhet reduceras i samband med extra ordinära händelser.

Högskolan i Borås ska vara ett komplett professionslärosäte och bedriva nydanande och samhällsrelevant utbildning och forskning. Ett flervetenskapligt ideal präglar utbildning och forskning, där problemet som ska belysas är i centrum och inte den akademiska disciplinen. Att bedriva utbildning och forskning inom risk och säkerhet är i enlighet med lärosätets ideal och inriktning. Genom att anlägga ett risk- och säkerhetsperspektiv på olika typer av samhällsliga fenomen i utbildning och forskning uppmärksammas dels nya frågor, dels beforskas områden och fenomen utifrån ett i förhållande till traditionell disciplinär forskning alternativt perspektiv, och därigenom kan ny kunskap erhållas.

Ett led i utvecklingen av forskningsverksamheten vid högskolan är sammanställningen och publiceringen av föreliggande antologi. Två av de ledande forskarna inom området, Bertil Rolandsson och Håkan Torstensson, har tagit initiativ till antologin och fungerat som redaktörer. Fem bidrag publiceras i rapporten som tillsammans visar vad forskning kring risk och säkerhet kan vara och vilken inriktning forskningen har vid Högskolan i Borås. Tre bidrag har fokus på transportbranschen, ett på polisiär verksamhet och ett på vårdverksamhet. Det finns således en spridning över praktiska fält och även spridning vad gäller teoretiska utgångspunkter. Rapporten är nummer tretton i högskolans rapportserie Vetenskap för profession, vars syfte är att redovisa resultat från pågående och avslutade forskningsprojekt. Rapporten är också ett underlag för fortsatta resonemang inom högskolan om satsningen på utbildning och forskning inom området risk och säkerhet och kring frågan om vilken inriktning forskningen ska ha.

Med förhoppning om givande läsning.

Björn Brorström, prorektor, Högskolan i Borås

Inledning

Bertil Rolandsson och Håkan Torstensson

Att se olika problem som risker blir viktigare på allt fler områden (Mythen & Walklate 2005:5). Det rör sig om en vidgning av perspektiv, som beror på att ny teknik, expertis eller vetenskapliga landvinningar inte längre endast framstår som problemlösare utan även som orsak till nya risker. Genom nyhetsmedia eller andra former av masskommunikation blir också risker vi tidigare inte noterat till förstasidesstoff (Giddens 1991). Vi har fått en kultur där vi tvingas konfronteras med en grundläggande känsla av osäkerhet (Van Loon 2002; Beck 1992), vilket i sin tur utgör motiv till ytterligare forskning om just risk och säkerhet.

Frågeställningarna på risk och säkerhetsområdet blir därmed också mångfaceterade och ger stort utrymme för tvärvetenskaplig problematisering. Vi får anledning att fråga oss hur risk som begrepp kan sägas beskriva osäkerhetens effekt på organisationers eller individers mål (jfr. ISO 31000 2009), och hur det kan bestämmas, kvantifieras och om nödvändigt hanteras på ett ändamålsenligt sätt? Hur kommer man till rätta med systemblindheten i sådan riskhantering? Innebär tillämpning av försiktighetsprinciper gentemot risktagande att utvecklingen stagnerar, och vilken effekt har i så fall en ”nollvision”? Går det att tillämpa ett regelrätt kostnadsnyttoresonemang på åtgärder för att kontrollera risker, om dessa innebär förlust av liv och hälsa? Vilka etiska aspekter bör läggas på initiativ för att överföra risker på andra aktörer? Och vilken betydelse och vilket ansvar för felhandlingar kan en enskild aktör tillmätas i relation till den organisation, det system eller den arbetsmiljö inom vars ramar verksamheten måste bedrivas?

En uttömmande uppräknings av områden där dessa frågor blir tillämpbara, låter sig inte göras. I sammanhanget går det föreställa sig viktig forskning inom trafik-säkerhet, IT-säkerhet, patientsäkerhet, arbetsmiljö och säkerhet osv. Det faktum att inte någon expertis sitter med en fullständig förståelse för de problem som ska angripas innebär även att det finns ett framväxande behov av att bedriva denna forskning i dialog med de delar av arbetslivet som berörs. Ett sådant behov av interaktiv forskning motsvarar det ledmotiv – vetenskap för profession – vid Högskolan i Borås, som bland annat resulterat i Centrum för risk, profession och säkerhet (CORPS) med syfte att samla just den kompetens i risk- och säkerhetsforskning som finns vid lärosätet.

Följande temanummer i rapportserien Vetenskap för profession är ett led i det arbete som har bedrivits inom CORPS. Rapporten ger oss inblick i hur företrädare för olika yrken ser på sin kompetens, sin arbetsorganisation och de tekniker de har att tillgå vid hanteringen av risker och säkerhetsproblem. Det rör sig om forskning om bl.a. teknik, beslutsfattande och normer som styr yrkesgruppers faktiska hantering av osäkra omständigheter.

Rapportens första tre kapitel handlar mer specifikt om problem i transportbranschen, och bygger på empiri insamlad inom ett projekt, SecureFlow05, finansierat av Vinnova. Första kapitlet, skrivet av Håkan Torstensson och Daniel Ekwall sammanfattar den forskning som gjorts i projektet, där inriktningen var att studera risker för förlust av transportgods som följd av antagonistiska hot, det vill säga stölder, sabotage, med mera. I det kapitel som följer tar Katriina Byström upp behovet av informationsförsörjning från säkerhetssynpunkt och hur information används i en riskutsatt logistisk verksamhet, där scenarier relaterade till farligt gods-transporter används som fallstudier. Tredje kapitlet av Bertil Rolandsson och Daniel Ekwall beskriver hur den organisation som präglar arbetet på godsterminaler i ett transportnätverk styr säkerhetskulturen och den benägenhet som finns att ta ansvar bland anställda terminalarbetare. De två sista kapitlen redogör sedan för risk- och säkerhetsproblem i olika offentliga verksamheter, vilka skiljer sig något från föregående texter. Fjärde kapitlet, skrivet av Mathias Ericsson och Bertil Rolandsson, består t.ex. av en studie kring en satsning inom polisen på s.k. kontaktpoliser i speciellt utsatta stadsdelar. Lars Sandman har slutligen skrivit femte kapitlet som handlar om etiska dilemman inom demensvården.

Det kan noteras att de branscher och yrkesgrupper som finns representerade i rapportens första tre kapitel hör hemma i den del av arbetslivet, som inom professionsforskning brukar tillskrivas T-professioner (Hellberg m.fl. 1999). Det handlar då om ett arbetsliv, där fokus är på ting eller tekniker. Närmare bestämt rör vi oss med yrkeskulturer, som på olika vis präglas av frågor där teknisk och ekonomisk utveckling står i förgrunden. De två kapitel som följer beskriver däremot en del av arbetslivet som professionsforskningen tillskriver L-professioner, där större vikt läggs vid omsorg och välfärd, och som ofta präglas av diskussioner om etik. Här finns också ett anspråk på såväl altruism som på lagar (Hellberg m.fl. 1999).

Förhoppningsvis ger dessa fem texter goda uppslag för hur risk och säkerhetsproblem inom dessa två centrala men ändå olika delar av arbetslivet kan både problematiseras, utforskas och hanteras. Vår förhoppning är också att ni som läsare ska få en bra överblick över den flervetenskapliga och professionsinriktade kompetens på området som finns och håller på att utvecklas vid Högskolan i Borås.

Referenser

- Beck, U. (1992). *Risk Society – Towards a New Modernity*, London: Sage Publication Ltd.
- Giddens, A. (1991). *The Consequences of Modernity*, Stanford University: Stanford University Press.
- Hellberg, I., Saks, M. & Benoit, C. (1999). *Professional identities in transition : cross-cultural dimensions*, Stockholm: Almqvist & Wiksell Internationa.

- ISO 31000:2009 (2009). *Risk management – Principles and guidelines*, Genève: ISO International Organization for Standardization,
- Mythen, G. & Walklate, S. (2006). Criminology and Terrorism – Which Thesis? Risk Society or Governmentality? *British Journal of Criminology*, Vol. 46, No. 3, pp. 379-398.
- Van Loon, J. (2002). *Risk and Technological Culture – Towards a Sociology of Virulence*, London: Taylor & Francis Ltd.

Säkerhet mot hot och tillgrepp i transporter

Håkan Torstensson och Daniel Ekwall

Inledning

Många bedömare har hävdad att moderna försörjningskedjor karakteriseras av en tilltagande sårbarhet. Säkerhet och sårbarhet hos försörjningskedjor har också fått ökad uppmärksamhet i samband med att risken för terrorattacker kommit i blickpunkten efter en serie händelser under och efter år 2001. Christopher and Lee (2004) visar på att den ökade sårbarheten är ett resultat av jakten på effektivitet i försörjningskedjor. Genom att pressa marginalerna eller minska på buffertar inom en försörjningskedja har skyddet mot störningar och deras konsekvenser minskat. Riskexponeringen av godstransporter och andra logistikaktiviteter har också ökat de senaste åren till följd av en ökad globalisering, där varje produktionsmoment i värdekedjan från råvara till slutkonsument förläggs till den plats, som kan göra momentet billigast, s.k. offshoring. Samtidigt har värdekedjorna styckats upp i allt mindre delar, i och med att varumärkesägarna lägger ut allt fler processer på externa leverantörer, s.k. outsourcing. För att inte kapitalbindningen i lager skall eliminera vinsterna av lägre produktionskostnader, har lager och buffertar i varje länk trimmats ned till ett minimum genom bland annat "just in time" transporter och intensifierat informationsutbyte, i syfte att synkronisera kapacitet och produktionstakt längs värdekedjan. Resultatet har blivit fler och längre transporter, ofta med noder och länkar i sådana geografiska områden, där de antagonistiska hoten är relativt sett större än tidigare, samtidigt som kedjorna blivit väsentligt mer störningskänsliga. Denna trend förväntas fortsätta i många år, även om det finns exempel på företag som börjat ta hem produktionsmoment till Europa och USA, speciellt när produktlivscykeln är kort och innehållet av oskolad arbetskraft är lågt.

Risk och sårbarhet i försörjningskedjor kan kategoriseras på olika sätt; vanligt är att analysera dem i relation till marknad, transporter, produkter, kommunikation, politiska faktorer m.m. En annan kategorisering bygger på betydelskillnaden mellan säkerhet mot olyckor och ouppsåtliga skador (engelska 'safety') och säkerhet mot antagonistiska hot, dvs. avsiktligt vållade skador och brister (engelska 'security'). Föreliggande artikel behandlar den senare kategorin, säkerhet mot antagonistiska hot, i första hand i form av stölder och tillgrepp av transportgods.

Globalt anses de årliga förlusterna på grund av kriminella tillgrepp av transportgods uppgå till mer än 12 miljarder euro i direkta förluster och 70 miljarder i indirekta kostnader (siffror varierar mycket mellan olika källor, bland annat beroende på att en stor del inte rapporteras). Hoten från den internationella terrorismen har kommit att uppmärksammas efter framförallt angreppen i New York 2001 och Madrid 2004. Säkerhetsarbetet inom området godsskydd har

tidigare inte utvecklats så snabbt, varken i relation till brottsligheten eller jämfört med transporteffektivitet i övrigt, men har också kommit i förgrunden då fokus skiftat från konventionell brottslighet till andra antagonistiska hot. Sådana hot i samband med transporter och logistiksystem är av flera olika slag och innefattar förutom organiserade godsstöld, smuggling av varor och människor, försäkringsbedrägerier, kapning och sjööverfall, handel med piratkopior samt terrorhandlingar och sabotage mot transporter och transportinfrastruktur.

Transportrelaterade brott kännetecknas av sin inbyggda komplexitet, vilken till stor del beror på alla inblandade aktörers drivkrafter och målsättning. Stöld av gods är ett stort problem över hela världen. Det uppskattas att stöld innebär en förlust på minst USD 10 miljarder per år i USA och USD 30 miljarder globalt (Barth & White 1998; Anderson 2007). Det finns uppskattningar som visar att de verkliga siffrorna för godsstöld är antingen gravt underskattade eller överskattade i officiella rapporter (Gips, 2006). Stöld av gods representerar ett värde, som för Europeiska Unionen uppskattas till EUR 8,2 miljarder per år, ett medelvärde på €6,72 per resa (EP, 2007). Insamling av korrekta siffror för förluster av last genom stöld är svårt eller omöjligt i många fall, på grund av begränsad rapportering från transportindustrin och avsaknaden av nationella system, som kräver rapportering och uppföljning av incidenter (ECMT 2001-a). Försäkringsbranschen offentliggör inte siffror över tillgrepp och ersättningar av konkurrens- och sekretesskäl; det är också svårt att här särskilja bedrägerier och faktiska tillgrepp.

Enligt ECMT (2002), stjäls emellertid cirka en procent av alla kommersiella fordon i europeiska länder varje år. Utvecklingen skiljer sig kraftigt mellan olika länder inom EU (EU 2003). Trots dessa siffror har laststöld i allmänhet låg prioritet i de flesta länder och upplevs ofta som en del av kostnaden för att göra affärer (EU 2003). Problemet har dock lyfts fram på EU-nivå, bland annat av det europeiska transportministerrådet (European Council of Ministers of Transport, ECMT) i en serie skrifter och resolutioner (ECMT 2001-a, -b). Den alltmer uppmärksammade brottsligheten mot internationella transporter med bedrägerier, stöld av gods och fordon och angrepp på förare har tagits upp i dessa. På senare tid har terrorhotet kommit att dominera EU:s verksamhet på säkerhetsområdet som har utvidgats en hel del, bland annat genom större program för säkerhetsforskning (PASR, sjunde och åttonde ramprogrammet), direktiv om säkerhet i fartyg och hamnanläggningar, DG TREN:s (generaldirektoratet för transporter och energi) PM om säkerhet för godstransporter på land och vatten, m.m.

Godsrelaterad brottslighet har på senare år ändrat karaktär mot att bli mer organiserad och ”professionell”. EU:s utvidgning med alltmer öppna gränser och alltmer transittransport, inte minst av högteknikprodukter, medför nya problem, som EU med sin relativa heterogenitet inte har beredskap att hantera, än mindre har enskilda länder möjlighet att själva tackla problemen.

Det finns därför ett tydligt behov av ökad samverkan inom det aktuella området för att åstadkomma kvalitetsmässigt och professionellt anpassade lösningar. Sådan samverkan behöver innefatta såväl näringslivet, dvs. varuägare, transportsystemens aktörer, säkerhetsföretag m.fl., som är utsatta för problemet, och som också har stor men ojämn kompetens beträffande motåtgärder, som politiska och sociala organ, forskningsorganisationer (för att identifiera mönster och metodik och ge underlag för utveckling av tekniska system, produkter och andra åtgärder), polis, räddningstjänst och säkerhetsorgan. Mycket av detta finns, men det efterlyses ytterligare förbättrad samordning och målinriktat agerande, inte minst internationellt.

I bilden ingår det ökande användandet av informationsteknik i samband med godstransporter. Det medför i många fall betydande säkerhetsluckor, som också utnyttjas för att obehörigen spåra gods och infiltrera transportsystem.

Säkerhet i godstransporter – frågeställningar

SecureFlow är ett projekt med stöd av VINNOVA och medlemsföretagen i Godsvårdsgруппerna, som avslutades 2009. Det har behandlat ett antal frågor, som är relaterade till godssäkerhet och transportrisker. Tillsammans har projektets olika delar förmedlat en helhetsbild av säkerhetsproblem och säkerhetslösningar i godstransporter. Inför arbetet formulerades ett antal hypoteser och forskningsfrågor, som beskrivs och analyseras nedan.

1. Är stölder och tillgrepp ett signifikant ökande säkerhetsproblem i godstransporter? Kan andelen kvantifieras?
2. Vilka system och åtgärder finns nu för prevention och skadebegränsning?
3. Området riskhantering i försörjningskedjor (supply chain risk management) har fått markant ökad uppmärksamhet under det senaste decenniet. Vilka metoder och ansatser finns att hämta från det och hur tillämpliga är de?
4. Begreppet 'crime displacement' – att förövare ändrar sina mål och metoder enligt "minsta motståndets lag" då hinder implementeras – är känt från kriminologin, men hur tillämpligt är det i godstransportfallet och hur kan det bemötas?
5. Hur särskiljs legala och illegala logistiksystem, och vilka kunskaper om deras växelverkan kan tas fram, som underlättar brottsbekämpning?
6. Är farligt gods ett särskilt attraktivt mål för stölder och terrorangrepp, och hur ändamålsenliga är de regelverk på detta område som tagits fram? Hur används information om detta av delaktiga i farliga godstransporter?
7. Utgör effektivitet och säkerhet en mållkonflikt, och hur påverkar detta olika typer av riskbilder?

8. Vilka motåtgärder kan bedömas ha signifikant verkan, av exempelvis ökad fysisk säkerhet (övervakade uppställningsplatser m.m.), informationstekniska system, striktare regelverk, certifiering av transporttjänster eller satsning på säkerhetskultur i berörda företag?

För att behandla dessa frågeställningar har det erfordrats en flervetenskaplig ansats med ett situationsanpassat metodval. Den referensram och metodik som använts beskrivs i följande avsnitt.

Referensram för godssäkerhet

Forskning om godssäkerhet innefattar, förutom informationsteknik, informationsvetenskap, statistik med flera ämnesområden, särskilt inslag av logistik och styrning av försörjningskedjor, riskhantering, och kriminologi. Här ges en kortfattad introduktion till dessa områden och deras betydelse för det föreliggande arbetet.

Försörjningskedjor, logistik och transporter

Logistik syftar till att alla aktiviteter från leverantör till kund skall bidra till att rätt produkt blir levererad till rätt plats vid rätt tidpunkt. Den konstellation av företag, som samarbetar för att uppfylla logistikens mål, kallas för en försörjningskedja. Försörjningskedja är därför ett nätverk av autonoma eller semiautonoma affärsprocesser vilka tillsammans producerar varor eller tjänster till kunder (Lin & Shaw 1998).

I ett systemperspektiv består logistiken av länkar och noder, där noderna är geografiskt fasta punkter, såsom fabriker och terminaler, medan länkarna är det som binder ihop noderna med varandra via transportmedel. Systemet karakteriseras av olika flöden, materialflöde (varor), resursflöde (transportmedel), penningflöde (betalningsströmmar) och informationsflöde. Informationsflödet är vitalt för styrningen av systemet; utan information om godset, destination, kostnad, transportslag, transportväg och leveranstid, kommer inte systemet att fungera som avsett.

Riskhantering och säkerhet

I riskhanteringsarbete utgår man ofta från att en risk är en kombination, i vissa fall en kvantitativ produkt, av sannolikheten för en oönskad händelse och storleken av dess konsekvenser. Det innebär att en oftare förekommande händelse med en mindre konsekvens kan medföra samma risk som en mindre frekvent händelse med större konsekvens.

Risktagande är en oundviklig del av att ingå i en försörjningskedja. Risktagandet medför ett behov av att kontrollera och styra riskerna till acceptabla nivåer. Denna process kallas för riskhantering, eller risk management. Med riskhantering menas således vanligen den process som syftar till att balansera risker med

avseende på kostnader, politiska ställningstaganden och andra begränsningar. Begreppen inom riskhantering används olika av olika intressenter beroende på sammanhang. Ett huvudelement inom riskhantering är riskanalysen vilken innefattar en beskrivning av systemet eller aktiviteten som skall behandlas med mål och avgränsningar för analysen, identifiering av faror eller riskkällor och själva riskbedömningen. Ofta brukar man i tekniska sammanhang räkna med följande steg i en riskanalys (Torstensson 2005):

1. Riskidentifiering (vilka risker finns det, orsaker och konsekvenser)
2. Riskbedömning (avgöra eller bedöma storleken på de identifierade riskerna)
3. Riskvärdering (att avgöra riskernas allvarlighetsgrad)
4. Riskkontroll (att minska eller kontrollera risken)

Kriminologiska förklaringsmodeller

Kriminologi är kunskapen om brott och lagöverträdelse som ett socialt problem. Det innefattar processerna lagstiftning, lagöverträdelse och reaktion på lagöverträdelse (Sutherland m.fl. 1992). Det måste i princip finnas en lag att överträda för att en handling skall anses som ett brott. Principen är ”nullum crimen sine lege” eller ”inget brott utan lag”, den så kallade legalitetsprincipen, vilken är förutsättning för forskningen inom kriminologi (Sarnecki 2003). Detta har också varit vägledande för behandlingen i denna artikel.

I kriminologin urskiljs tre element i ett brott. De är förutsättningar för alla typer av brott, från enstaka våldsbrott till avancerad och komplex ekonomisk brottslighet (Sarnecki 2003). De tre elementen är:

1. Motiverad förövare
2. Lämpligt objekt
3. Avsaknad av kapabel väktare

Den motiverade förövaren, gärningsmannen, utför som följd av den egna beslutsprocessen en viss åtgärd eller förbereder sig för att utföra en viss handling, som är förbjuden enligt lokal, nationell eller internationell rätt. Det primära objektet kan vara transporterade produkter, tillgängliga resurser, infrastruktur, eller rentav uppmärksamhet i media. Det är i relationen mellan objektet och den motiverade förövaren som de antagonistiska hoten uppträder. Avsaknad av kapabel väktare illustrerar bristande säkerhet, dvs. avsaknad av de förebyggande åtgärder som kan förmås att ändra en motiverad förövarbeslutprocess (Ekwall 2009c). Om säkerhetsåtgärderna bedöms otillräckliga av en motiverad gärningsman, så finns det inget som hindrar brottet. Att det på olika sätt uppstår en möjlighet för brott, och att sådana möjligheter i någon mån kan förhindras, är grundläggande i kriminologisk teori (Felson & Clarke 1998).

Situationsanpassad metodik

Föreliggande artikel sammanfattar forskning som omfattar ett flertal frågeställningar, och som i regel har redovisats utförligt i en rad publikationer. Den använda metodiken är anpassad till respektive frågeställning och situation. Sammanfattningsvis har ansatsen varit karakteristisk för ämnet, dvs. hypoteser och teoretiska utgångspunkter har tagits fram i ett förfarande vi kan kalla kvasiinduktivt, dvs. de har byggts upp från observationer, allmän teoribildning och logisk slutledning. Arbetsgången har därefter varit övervägande deduktiv, där materialet har verifierats eller i några fall vederlagts genom empiriska undersökningar i form av kartläggningar, intervjuer, fallstudier eller iakttagelser med uppföljande analys. Utvidgade litteraturstudier och sammanställning av statistik, polisrapporter m.m. har dessutom genomförts i både den induktiva och den deduktiva fasen. I ett fall har en scenariemetodik använts för att illustrera risker i farligt godstransporter, relaterade till antagonistiska hot.

SecureFlowprojektets resultat berör åtskilliga aspekter och faktorer

Godstransportsäkerhet – intressenter och situationsbeskrivning

Olagliga och antagonistiska hot mot godstransportkedjor består i huvudsak av stöld eller sabotage, smuggling och bedrägeri. Problemet stöld och sabotage är omedelbart riktat mot logistiksystemet, medan smuggling och bedrägeri är missbruk av logistiksystemen för olagliga syften. Förövarnas beslut är en avgörande faktor för att förstå utnyttjandet av sårbarheter i transportnätverket, så kallade antagonistiska portar. Riskhanteringsansatser bör därför vara kontextuella, hellre än statistiska, för att förhindra detta. Med andra ord, motåtgärder måste grundas på en förståelse av förövarnas beslutsprocess. Denna innefattar också en förståelse av det sammanhang, i vilket förövarna agerar (Ekwall 2007).

Det är ett faktum att gods stjäls från långväga transporter på väg och räls runt om i Sverige idag, liksom att tillgreppen har ökat gentemot för tio år sedan. Siffror som representerar ett tillräckligt stort antal källor under tillräckligt lång tid, för att de ska kunna sammanställas till tillförlitlig statistik, saknas emellertid. Den främsta orsaken är bristande inrapportering från de drabbade företagen, av rädsla för dåligt rykte i en konkurrensdriven bransch med små vinstmarginaler. En annan orsak är att siffrorna, när de väl kommit in till polisen, inte hanteras rätt. Inom SecureFlowprojektet framtogets nya brottskoder för att underlätta detta, 9803 – tillgrepp av lastbil, släpfordon eller lastbärare avsedd för yrkesmässig godsbefordran, respektive 9804 – stöld ur eller från lastbil, släpfordon eller lastbärare avsedd för yrkesmässig trafik (Nilsson & Holm 2008).

Stöld av gods är ett fenomen som påverkar många aktörer; tillverkare, leverantörer, speditörer, åkerier, försäkringsbolag, polis samt förstås slutkonsumenten. Benägenheten att inte anmäla gör dock att polisen inte upplever att problemet

har den omfattning som det i verkligheten förmodligen har. Ett åtgärdsförslag för de olika aktörerna har tagits fram.

Politiker: Det finns en viss politisk medvetenhet, bland annat inom Europaparlamentet, om problemet med godsstöld. Den politiska viljan att reagera och agera är emellertid inte tydlig.

Polisen: Polisen är en riksomfattande myndighet med stora resurser, som dock är splittrade med skiftande prioriteringar och samordningsmöjligheter. Många intressenter anser att behovet av en central enhet som hanterar stöld av gods är akut. De nya brottskoderna avser att underlätta bedömning av problemets omfattning. Ett samarbete på nationell nivå för att kunna se tendenser och mönster efterlyses, liksom att inrapporterat material hanteras på ett ändamålsenligt sätt för att kunna bedöma utvecklingen. Utbildning av personal är också en angelägen åtgärd.

Försäkringsbolagen: Försäkringsbolagen har stort inflytande i frågan, men för att kunna vidta åtgärder krävs en samverkan inom branschen. Med högre krav på exempelvis hårda kapell, sigillmärkning och låsta transporter kommer transportbranschen att tvingas åtgärda en del av sin sårbarhet.

Varuägarna: Generellt är de större aktörerna på marknaden skyddade från ekonomiska förluster vid stöld med hjälp av försäkringar. Kostnader relaterade till administration, förseningar, förluster av goodwill m.m. ersätts emellertid inte och det torde därför även ligga i varuägarnas intresse att förändra situationen.

Intresseorganisationerna: Mycket ändamålsenligt förebyggande arbete utförs inom intresseorganisationer, exempelvis Godsvårdsgrupperna, men det behöver finnas mätbara mål på agendan och lämplig representativitet av intressenter.

Transportföretagen: Transportföretagen är huvudintressenter i frågan om stöld av gods. Det efterlyses här en attitydförändring, många i branschen har blivit utsatta för brott, men få talar öppet om det. Transportsektorn själv framhåller behovet av samverkan och att branschen som helhet får upp frågan på agendan.

Polismyndigheten i Västra Götaland, Skåne, Kronoberg, Jönköping och Halland (i fortsättningen benämnt som södra samverkansområdet) har sedan 2006 gemensamt samlat uppgifter kring angrepp på transportnäringen. Vi återger här en sammanställning över situationen 2008. Under 2008 har antalet brott mot den tunga trafiken minskat något. Totala antalet brott under året 2008 med brottskoderna 9803 (tillgrepp av lastbil, släpfordon eller lastbärare avsedd för yrkesmässig godsbefordran) och 9 804 (stöld ur eller från lastbil, släpfordon eller lastbärare avsedd för yrkesmässig trafik) uppgick till 2140 brott, motsvarande 2377 år 2007.

Brotten sker ofta nattetid (00.00–05.00) då lastbilar har parkerats för natten, vilket också verifierats internationellt (IRU 2008). Vid flera tillfällen har förarna

sovit i lastbilshytten då brotten ägt rum. Det tillgripna godset är av varierande slag och allt gods kan sägas vara stöldbegärligt. Mest eftertraktat är hemelektronik, datorer, livsmedel, tvättmedel, alkohol och kläder. Rapporten redovisar också några slutsatser:

- Uppgift om godsvärde saknas ofta på grund av att målsägaren vid anmälningstillfället inte har tillfrågats om det. För att komma till rätta med detta bör frågan om det stulna godsvärdet bli en standardfråga. Många har också svårt att se syftet med att anmäla det stulna godsvärdet till polisen utan tror att bara försäkringsbolaget behöver uppgiften.
- Vid anmälningstillfället, som ofta är på brottsplatsen där ingen möjlighet till närmare inventering kan ske, är det vanligt att man inte vet vad som blivit stulet eller det stulna godsets värde. Många kunder meddelar heller inte sina speditorer vad det är som transporteras.
- En del målsägare känner inte till att en stöld inträffat, trots att det finns en polisanmälan. Det visar vikten av att dokumentera alla incidenter som sker, både för egenföretagare och för de multinationella bolagen.

Det totala godsvärdet som gått att få fram är 5 683 176 kr år 2007 och 10 815 775 kr år 2008. Anledningen till ökningen är att grövre stölder blir allt vanligare. Mindre stölder genom exempelvis kapellskärning minskar, medan stölder av lastbilar, släp eller trailers med gods ökar (Nilsson & Rosberg 2009).

Betrodda insiders anses representera den största risken, och olika källor anger att 60-65 procent av all förlust av transportgods är insiderrelaterade, medan vissa hävdar att tillförlitliga siffror om insiderproblemet inte finns (Ekwall 2010). Det har lett till diskussion om förarens roll som både möjlig illojal medhjälpare i tillgrepp och mest utsatt för angrepp och till slutsatsen att utbildning av förarna om säkerhetsfrågor och tillgreppsrisker erfordras (Europol 2009).

Transportkorridoren E18

I projektet har genomförts en kartläggning av rapporterade händelser utefter Europaväg E18. Det är ett intressant försök fånga data från olika källor längs en "linjeföreteelse". Kartläggningen har gett möjlighet att studera hur länen och kommunerna längs korridoren valt att behandla en och samma företeelse i sina risk- och sårbarhetsanalyser respektive handlingsprogram. Detta är metodmässigt intressant mot bakgrund av lagstiftningens uttalade ambition om "likvärdig säkerhet". I normalfallet finns stora svårigheter att utvärdera "likvärdigheten", eftersom det alltid går att anföra stora lokala skillnader i riskbild och sårbarhet. E18-korridoren kan anses tillräckligt likformig för att motivera en fortsatt och djupare analys i syfte att studera graden av "likvärdig säkerhet". Det har även varit värdefullt att få en inblick i polismyndigheternas rapporteringsrutiner för brott och i EU:s policyutveckling då det gäller terrorhot (Lenjesson 2006).

Säkra och tillförlitliga transportflöden inom E18-korridoren utgör ett viktigt bidrag till en betydande positiv ekonomisk utveckling för hela regionen. Det finns ett spektrum av oönskade händelser, alltifrån smärre olyckor eller stölder till mer omfattande olyckor eller rentav terrorangrepp, som kan påverka flödet av gods. Att skapa såväl modeller för säkra och effektiva transporter som enskilda tekniska säkerhetslösningar bidrar väsentligt till helheten i utvecklingsarbetet. Ett fortsatt arbete för att uppnå säkerhetskorridorer och effektivare godsflöden har därför stor betydelse. E18-korridoren består av motorvägar, järnvägar, flygplatser, hamnar, godsterminaler, intermodala omlastningsterminaler och gränspassager samt betydande godsgenererande industriell verksamhet och lämpar sig därmed väl som testkorridor inom säkerhetsrelaterad forskning. Inom korridoren finns såväl befolkningstäta städer som mindre orter, varierande natur med mycket olika känslighet för föroreningar och olika typer av transporter. Resultaten kan utgöra modeller för utveckling av säkerhetskorridorer i allmänhet utmed de stora transportkorridorerna i Europa.

Kartläggningen visar dels godsflöden av både vanligt gods och farligt gods, dels risker och hot som är upptagna länsstyrelsernas risk- och sårbarhetsanalyser och i de kommunala handlingsprogrammen om skydd mot olyckor, dels olyckor som rapporterats via räddningstjänsternas insatsrapporter och i Vägverkets STRADA-system, samt polisanmälda godstransportstölder och dels transportbranschens egna synpunkter på stöldproblematiken. Enligt länsstyrelsernas risk- och sårbarhetsanalyser anses att el- och telebortfall utgöra det största hotet följt av trafikolyckor, järnvägsolyckor och översvämningar. Kriminalitet och terrorism har endast i ett par fall tagits upp i analyserna. I kommunernas handlingsprogram för skydd mot olyckor redovisas E18 med sina stora trafikflöden och flöden av farligt gods som den största riskkällan. Analyserna eller handlingsprogrammen stannar dock överlag vid konstaterandet att E18-korridoren utgör en betydande riskkälla och att riskreducerande åtgärder bör vidtas. Några konkreta mål för detta arbete eller förslag till åtgärder specificeras inte.

Enligt statistiken från räddningstjänstens insatsrapporter och vägverkets STRADA-system sker de flesta vägtrafikolyckorna i korsningar och på vanliga raksträckor genom singel- eller upphinnandeolyckor. Brottsanmälningar som gjorts till polisen har minskat under den undersökta perioden från 2003 till och med 2005 vilket till stor del antas bero på att anmälningsbenägenheten sjunkit och inte på att antalet brott skulle ha minskat. E18-korridoren tycks mindre utsatt för brott än till exempel Europavägarna i västra Sverige. Man kan vidare se en minskning av antalet anmälda terminalstölder, samtidigt som antalet tillgrepp utefter vägarna ökar, dock sker fortfarande merparten av tillgreppen i eller i anslutning till terminaler. Ett problem är att transportbolagen ofta inte vet var, när eller hur i transportkedjan som godset försvunnit. De vanligaste typerna av tillgrepp rör varor som det finns en ständig efterfrågan på och som är lätta att omsätta, till exempel hemelektronik, sprit, tobak, läkemedel och biltillbehör.

Hantering av risker i transportskedet

En grundläggande fråga i samband med godsstöder är vem som tar risken. Den direkta risken tar chauffören, som den som blir utsatt för brottet eller får ett avbrott i det planerade arbetet. Ser man till den ekonomiska risken och vem som bär kostnaden finns olika möjligheter. Vid en godsstöld kan köparen eller säljaren få ersättning från transportören eller speditören, via respektive försäkringsgivare enligt fastställda regelverk. Transportörer/speditörer har i regel försäkrat sitt ansvar under transporten, om godset skulle bli stulet. Viktigt är att inse att köparen/säljaren äger godset under transporten, medan transportören/speditören endast övertar ansvar för godset. Vad ansvar för gods innebär och vilka följder det kan få regleras av olika regelverk. Klart är dock att varuägaren (köparen/säljaren) tar den största ekonomiska risken vid godstransport. Denna risk kan reduceras, genom att varuägaren tecknar en separat varuförsäkring för godset.

Det finns skäl mot att företag tecknar försäkringar för att skydda sig mot eventuella förluster eller svinn. Det främsta är att det ger en falsk trygghet i föreställningen att eftersom allt är försäkrat kommer företaget inte att lida någon skada. Det leder till att personalen blir mindre riskmedveten. Även om ett företag är fullt försäkrat, täcker inte försäkringen de dolda kostnaderna, dvs. kostnader för skador och förluster, såsom förseningar, ökad administration, förlorad goodwill etc. För att få jämnare riskdelning krävs gemensamma ansträngningar från alla inblandade parter. Emellertid tar transportörer/speditörer i regel ett relativt litet ekonomiskt ansvar vid transporter, utan varuägaren får ta den största ekonomiska bördan vid en stöld. Vissa företag har gjort säravtal med transportören så denne åtar sig ett större ansvar. Samtidigt är det viktigt att man gör transporter säkrare för att förebygga stöder. Eftersom köparen/säljaren och försäkringsgivaren tar den största ekonomiska risken vid en transport kan de sägas ha störst incitament att förändra systemet. I dagsläget kan riskdelningen endast förändras genom avtal (Mårtensson & Pogorzelski 2006).

Fokus riktas allt mer mot försörjningskedjan och allt mindre mot det enskilda företaget, i takt med att konkurrens mellan enskilda företag ersätts av konkurrens mellan försörjningskedjor. Det är emellertid endast det enskilda företaget, som kan fatta beslut och vidta åtgärder, men dessa beslut och åtgärder måste idag ske i ett kedjeperspektiv. Många företag, som tidigare ansåg att deras största potential för att öka sin konkurrensförmåga låg i att förbättra försörjningskedjans design och integration snarare än den interna effektiviteten, anser nu att de största riskerna för företaget inte finns inom företaget själv utan i dess beroende av försörjningskedjan. Slutsatsen är att i frågor relaterade till försörjningskedjan måste signifikant intresse ägnas åt riskaspekterna. Nästan inget företag tillverkar en hel slutprodukt längre, såvida det inte är en mycket enkel produkt. Istället hanteras starkt integrerade flöden av råvaror, halvfabrikat och färdiga produkter. Avbrott i dessa flöden kan snabbt få allvariga negativa konsekvenser, både för det enskilda företaget, för försörjningskedjan och för samhället.

Det finns flera olika sätt att klassificera de olika riskerna i en försörjningskedja. I traditionell riskanalys betraktas risk vanligtvis som en kombination av sannolikhet och konsekvens för en viss händelse. Det är en ansats att avsubjektifiera och neutralisera risken. Det uppstår dock problem när olika personer "äger" de olika delarna. En allt vanligare definition på risk är att beskriva risk som ett hot (threat) i kombination med sårbarhet. Hotet består då av fyra delar; vilken organisation, förövarens mål, önskvärda måltavlor, tillvägagångssätt. Detta medan sårbarheten delas upp i två olika komponenter; fysisk säkerhet (security) respektive planer och rutiner. Tillsammans används dessa sex komponenter till att skapa olika scenarier. Denna riskbedömningsstrategi framstår vid första påseendet som mindre teknisk och mindre objektiv än den vanliga definitionen. Fördelen är att den till skillnad från denna inte medför en lika kategorisk uppdelning mellan vem som tar risken och vem som drabbas av en eventuell negativ konsekvens.

Ett sätt att hantera affärsrisker kan då vara att upprätta tydliga, objektiva ansvarsavgränsningar tillsammans med ändamålsenliga försäkringsvillkor och klarlagda skyldigheter gentemot andra aktörer i samma bransch. Ökande användning av ansvarsklausuler i avtal kan ses hos somliga aktörer, som därigenom begränsar sin egen risk på bekostnad av andra partners i försörjningskedjan (Ekwall & Nilsson 2008).

Hanteringsstrategin som används liknar idén bakom Svarte Petter-spelet. Dess strategi är defensiv med syftet att undvika förluster, inte generera intäkter. Effektiviteten i denna strategi beror på antalet deltagare. Den grundläggande idén är att gömma sig i antal. Strategin blir mer användbar om antingen antalet deltagare eller företagets komplexitet ökar, eller båda. Den som behärskar spelet kan, genom att agera i ett sammanhang med större komplexitet, begränsa såväl sina egna förluster, som sina investeringar i åtgärder. Det försvårar emellertid det samarbete i försörjningskedjan som annars ofta efterlyses (Ekwall & Nilsson 2008).

Säkerhet och säkerhetskultur i godsterminaler

Ett syfte har varit att identifiera skillnader och likheter i säkerhet hos två godsterminaler. *Cultural theory* har använts som ett analytiskt instrument för att undersöka organisationskultur i ett säkerhetsperspektiv (Douglas 1978). Utifrån de två begreppen hierarki och integration konstrueras fyra olika sätt, hierarkism, egalitarism, individualism och fatalism, på vilka världen kan uppfattas, beroende på grad av hierarki respektive integration.

Analys av två terminaler enligt dessa begrepp visade att det fanns tendenser till en hierarkisk världsbild i båda. Skillnader mellan dem berodde på deras storlek och inbördes relationer. Det finns alltså ett hierarkiskt synsätt i förhållande till säkerhetsmedvetandet (Månsson & Vintén 2007).

I en vidare studie undersöktes den säkerhetskultur som ligger till grund för hur terminalarbetare vid tre olika godsterminaler ser på risken för stölden på den

egna arbetsplatsen. Genom att använda kvalitativa intervjuer, ett perspektivbegrepp (frames) och grid/groupmodellen (Douglas & Wildavsky 1983), analyserades vilken betydelse det organisatoriska sammanhanget får för hur stöldrisker på arbetsplatsen och det egna ansvaret för att hantera detta problem beskrivs. Studien visar hur terminalarbetarna använder sig av två olika industriella perspektiv för att begripliggöra relationen mellan deras eget ansvar och stöldrisker. Vid två terminaler uttrycker de anställda ett konventionellt industriellt perspektiv; de anser att stöldproblemet är begränsat, att det kan hanteras med tydliga rutiner och att ansvaret helt ligger på ledningen. Terminalarbetarna vid ytterligare en terminal uttrycker dock ett industriellt perspektiv, där omvärlden framställs som fylld med potentiella förövare, och där det förutsätts att de anställda tar ett individuellt ansvar. I sistnämnda perspektiv kombineras föreställningar om behovet av en industriell hierarki med behovet av individer på terminalgolvet, som själva tar ansvar för säkerheten på arbetsplatsen (Rolandsson & Ekwall 2010).

Flertalet transporter inom ett trafiknät följer ett mönster, en tidtabell. Denna förutsägbarhet spelar en viktig roll i många transportrelaterade brott. Flera säkerhetsprogram förespråkar ökad medvetenhet om potentiella säkerhetsproblem. Det medför dock delvis oförutsedda organisatoriska konsekvenser för terminalens arbetstagare och säkerhetskulturen.

Ledningen avser att terminalarbetaren skall utföra sina normala och planerade operativa uppgifter i enlighet med de skriftliga beskrivningar som finns. Detta kommer i konflikt med att säkerhetsmedvetenheten förutsätter att, om så behövs, den anställde skall utföra säkerhetskontroller i stället för de planerade åtgärderna. Detta innebär att de anställda kan tvingas välja mellan att fullgöra sina vanliga arbetsuppgifter och att utföra säkerhetsuppgifter. Denna tvetydighet i ledningssignaler problematiserar utvecklingen av säkerhetsmedvetenheten inom transportnäringen (Ekwall 2008).

Farligt gods som hotobjekt

En uttalad farhåga att farligt gods kan bli föremål för stölder i bl.a. terrorsyfte har under 2000-talets första år lett till nya avsnitt i transportreglerna för farligt gods, dvs. i första hand ADR, RID och IMDG-koden för transport på väg, järnväg respektive till sjöss. De nya reglerna syftar till att förebygga sådana angrepp, men deras ändamålsenlighet är omtvistad. Ett moment är att fordra en säkerhetsplan för transport av vissa slag av farligt gods med så kallad hög konsekvensgrad. Men även om farliga ämnen har varit inblandade i de flesta attacker, används sällan transporten i sig som ett verktyg för den, och det finns därför i praktiken inget erfarenhetsunderlag att analysera. I stället användes i SecureFlow en scenariometodik för analysen, där också förslag till skyddsåtgärder redovisas. Tolv olika scenarier beskrevs, med mer eller mindre troliga händelseförlopp, som innefattar en antagonistisk attack. Scenarierna analyserades mot bakgrund av tre viktiga parametrar: psykologisk inverkan, erforderliga resurser och möjligheten att motverka ett hot. Det gav underlag att värdera effektiviteten i de föreskrifter,

som är inriktade på säkerhet mot antagonistiska hot i farligt godstransporter. Slutsatsen drogs att vissa åtgärder kan vara av särskild vikt för att minska risken. Sådana åtgärder avser utveckling och granskning av skyddsplaner, selektiv vägvalsstyrning för transporter av farligt gods (i ett dynamiskt perspektiv, dvs baserat på befintliga risker), ändamålsenlig hantering av information och användning av telematik inom transport av farligt gods (Nilsson m.fl. 2007).

En anslutande analys av informationsbehov och informationsanvändning har också genomförts (Byström 2010). Det konstateras att skyddsplaner i många fall är helt osynliga, utan kunskap om regler och planering av insatser förväntas finnas hos erfarna personer, och tillhörande erfarenhetsöverföring bygger på informellt socialt lärande. Därigenom förloras dock ofta möjligheten till sådan principiell, reflexiv förståelse, som medger ett proaktivt agerande. I fråga om informationsanvändning innebär risken för antagonistiska gärningar mot farligt gods-transporter en hittills olöst konflikt med det system som byggts upp för att tillgodose säkerhet mot olyckor. I ena fallet bör transportererna gå så anonymt som möjligt, medan i andra fallet så tydlig information som möjligt om godset och dess egenskaper är föreskriven och ska finnas.

Transfereffekter vid tillgrepp av gods

Begreppet crime displacement (att brottsligheten följer minsta motståndets lag) är omdiskuterat men måste beaktas vid planering av åtgärder. Den relaterade teorin om transfereffekter förutsäger att brottsförebyggande åtgärder i ett område kan leda till oavsiktliga konsekvenser i andra områden eller situationer. Det betyder att preventiva åtgärder sannolikt inte leder till någon signifikant reduktion av brottslighet i hela systemet, utan endast lokalt där åtgärderna har satts in. Teorin om transfereffekter hävdar att en rationellt tänkande förövare kommer att förändra sitt kriminella beteende som ett svar på brottförebyggande åtgärder och 'transferera' till ett alternativt brott (Lab. 2000). Transfereffekten kommer att inträffa om det alternativa brottet uppvisar en liknande rationaliserad kostnad-vinststruktur inom en förövares beslutsprocess (Clarke et al. 1990). Med avseende på utformningen av transportnätverken är det uppenbart att alla brottsmöjligheter inte kan tas bort, men de kan reduceras genom kraftfulla motåtgärder. Uppgiften att minska brottsmöjligheter leder direkt till en förändring hos alla potentiella brottsituationer och transfereffekter är här en tillämpbar teori (Repetto 1976).

Transfereffekter kan förekomma på flera olika sätt. Repetto (1976) använder sig av fem typer av transfereffekter – brott, måltavla, metod, plats, tidpunkt. Barr och Pease (1990) framhöll ytterligare en typ av transfereffekt, nämligen förövare. De sex typerna av transfereffekter är som följer:

Brott: Överflyttning till andra brottstyper

Exempel: En förövare övergår från rån till bedrägerier

- Måltavla: Överflyttning till andra måltavlor
Exempel: En förövare rånar bensinmackar istället för banker
- Metod: Överflyttning till andra metoder
Exempel: Bättre lås tvingar förövaren att ta sig in genom fönstret
- Plats: Överflyttning till andra mindre skyddande måltavlor
Exempel: Ett område höjer säkerheten, då byter förövaren område
- Tidpunkt: Överflyttning till andra tider på dygnet
Exempel: Bättre säkerhet på natten tvingar förövaren att anfälla på dagen.
- Förövare: Överflyttning från en förövare till en annan
Exempel: Förhindrandet av en förövare kan skapa en möjlighet för en annan

Teorin om transfereffekter förklarar inte varför en förövare begår ett visst brott eller varför vissa brott är mer attraktiva än andra. Den förklarar inte heller en förövaras tolkning och reaktion på förändring i brottsmöjlighet (Hesseling 1994). Transfereffekter är däremot en trolig förklaring till varför brottsmönstret förändras inom ett system. Transfereffekter innebär att *om förövaren har förmåga, rörlighet och flexibilitet att utnyttja den svagaste länken i en kedja, kommer han att göra det* (Ekwall 2009a).

Konsekvenser i logistiksystemet

Logistikens syfte är att tillhandahålla rätt produkt i rätt tid och på rätt plats, trots störningar. För att uppfylla detta måste ett antal olika aktörer samarbeta. Ett område för samarbete är att minska problem som orsakas av kriminell verksamhet inom transportnäringen. Kriminella, som strävar efter att olagligt lägga till (smuggling) eller ta bort (stöld) varor från en transport, använder så kallade antagonistiska portar. Dessa möjliggör växelverkan mellan legala och illegala logistiksystem, eller rättare sagt mellan legala och illegala flöden, som ofta kan utnyttja samma logistiksystem. Vad som till sist karakteriserar de illegala flödena i jämförelse med de legala är deras förhållande till risken för upptäckt (Ekwall 2009b).

Det finns en skillnad i attityder och erfarenheter om antagonistiska portar, som bara kan förklaras med skillnader i intressenternas bakgrunder. Det visas i en undersökning där logistikexperter och -praktiker ombads att ta ställning till ett antal påståenden. De identifierade skillnaderna avser till exempel vad som karakteriserar antagonistiska portar – stöld, smuggling eller terrorism, vad som är effektivt för att förebygga att sådana portar nyttjas – stöldprevention, försäkring måste tas hänsyn till vid utformningen av säkerhetsåtgärder i försörjningskedjan (Ekwall & Lumsden 2007).

I Sverige uppges att stölder på väg ökar, medan stölder från terminal minskar. Branschen arbetar med att öka säkerheten vid terminal. Det görs bland annat genom kontroll av vilka som anställs, utbildning, säkerhetsrutiner och tekniska åtgärder, exempelvis videoövervakning. Transportköpare måste bli tydligare i sin kravställning för att transportererna ska kunna bli säkrare. För att en säkerhetshöjande åtgärd ska införas måste det finnas ett ekonomiskt incitament för det.

Den nuvarande uppdelningen av de ekonomiska riskerna vid transporter visar att det är transportköparen och försäkringsbolaget som tar de största ekonomiska riskerna. Speditörerna ersätter skadat eller förlorat gods i kronor per kilo, inte med godsets marknadsvärde. Därför är det transportköparna och försäkringsbolagen (genom försäkringspremier och självrisker) som måste driva utvecklingen inom säkerhetsarbetet för att det ska bli effektivt.

Parkeringsutrymmen längs vägnätet i Europa är osäkra att använda. Stillastående fullastade lastbilar är intressanta råobjekt. I vissa länder stjäls årligen en procent av godstransportbilarna, vilket motsvarar tiotusentals bilar per år. Den bild som dominerar (men som på olika sätt bör nyanseras) är att problematiken med brott mot den långväga yrkestrafiken växer. Likväl konkurrerar den med andra frågor och utgör inte nödvändigtvis ett prioriterat område för polisen i Europa, i synnerhet inte avseende insamling och analys av information. Försäkringsbranschen måste också bära sitt ansvar och ställa krav på transportererna. Självriskerna är för låga för att branschen ska höja säkerheten. Det är av högsta vikt att stävja utvecklingen, men det är tydligt att internationella lösningar krävs (Dillén & Ekwall 2006).

Dagens krav på höga prestanda i leveranser fordrar högre medvetenhet om försörjningskedjans risker och osäkerheter. En del av projektet har ägnats åt att analysera den roll som tillfälliga stopp i transporten spelar i ett försörjningskedjeperspektiv. Den primära frågan gäller huruvida tillfälliga stopp, dvs. temporär uppställning av fordon, kan bidra till att minska risker och osäkerhet i försörjningskedjan. En teoretisk förklaringsmodell har testats och verifierats med två fallstudier. Det tillfälliga stoppet kommer att fungera genom att neutralisera störningar i en försörjningskedja, och därigenom minska risker och osäkerhet inom försörjningskedjan. Användningen av tillfälliga stopp innebär emellertid också att utsätta transportererna för en större stöldrisk. För att undvika både leveransstörningar och ökad stöldrisk finns tre typer av lösningar. Det första är bättre och mer exakt planering av leveranstid. Den andra rekommenderar säkra parkeringsplatser, när en resurs måste göra ett tillfälligt stopp. Det tredje och mest föreslagna åtgärden är att utnyttja spårningssystem för realtidsövervakning. Från säkerhetssynpunkt erbjuder tillfälligt stopp ytterligare brottsmöjligheter, som måste reduceras för att uppnå lägre total risk och osäkerhet i försörjningskedjan (Ekwall & Torstensson 2010).

Slutsatser

Problemet med antagonistiska hot och andra typer av risker är inte nytt inom transportsektorn. Intresset och uppmärksamheten för risker har förändrats över tiden, men sektorns aktörer och organisationer eftersträvar fortlöpande en rimlig riskexponering. Hantering och förebyggande av hot och risker i det globala flödet av produkter har utvecklats under lång tid med fokus på internationella relationer och konventioner och en utökad försäkringsverksamhet.

Riskbedömningsstrategier syftar till att ge berörda parter ett optimalt förhållande mellan vinst, risk och kostnad. De resultat som presenteras i projektet Secure-Flow05 visar att systemet för hantering av antagonistiska hot fungerar, dock inte på ett optimalt sätt. Sättet att hantera hot och risker medför både vinnare och förlorare eller mer respektive mindre framgångsrika aktörer, som hanterar sin del av hela försörjningskedjans risk och söker nå sitt eget optimala vinst-risk-kostnadsförhållande.

En återkommande ståndpunkt inom riskhantering är att samarbete minskar riskerna. Tyvärr visar resultatet i projektet (Ekwall & Nilsson 2008) att viljan att samarbeta är mindre vid riskdelning än vid vinstdelning (även om aktörerna är ovilliga att dela vinsten också). Genom att skilja riskkällor från följderna (olika intressenter uppfattar riskerna och deras konsekvenser på olika sätt), omfördelas risken mellan aktörerna i leveranskedjan. Detta leder till att kontrollen över risken blir någon annans, och därmed minskar viljan att dela med sig av både vinst och risk. Detta betyder helt enkelt att i en affärsrelation måste båda parter tjäna på att fortsätta samarbetet.

Efter terroristattacken mot World Trade Center år 2001 införde myndigheterna flera program för logistiksäkerhet, som riktar sig olika delar av transportkedjans infrastruktur och utvecklades av myndigheter och involverade organisationer till en gränsöverskridande verksamhet. Kostnaden för att genomföra dessa program förändrar den nuvarande samarbetsmodellen med hänsyn till risk- och vinstdelning i leveranskedjan. Den traditionella metoden för riskhantering använder statistiska metoder för att upprätta en riskkostnad för varje problem. Detta lämnar litet utrymme för alternativa perspektiv, men om förhållandet mellan orsak och konsekvens är starkt och linjärt finns ringa behov av olika sätt att motverka dessa problem.

Problemet med antagonistiska hot mot transportnäringen har förändrats under de senaste åren. Totalt är det dock svårt att utifrån statistiska källor säkert dra slutsatsen om det verkligen har antingen ökat eller minskat i omfång. Statistik ger inte en fullständig bild av problemet. Detta har flera olika orsaker, alltifrån olika sätt att mäta mellan länder och transportslag till orapporterade händelser, s.k. mörkertal. Till detta skall också uppdelningen av kostnaden genom försäkringar och kontrakt läggas.

Problemet med icke-ekonomiskt drivna antagonistiska hot är i rena siffror försumbart – de utgör en mycket liten andel i jämförelse med branschen som helhet eller till och med i relation till total riskkostnad. Den stora skillnaden är att effekterna av icke ekonomiskt drivna antagonistiska hot vidarebefordras längre och snabbare inom leverantörskedjorna, vilket skapar större osäkerhet och högre effekt än ekonomiskt drivna antagonistiska hot. Även om risken för kostnaden (sannolikhet och effekter) är lägre för icke-ekonomiskt drivna antagonistiska hot än ekonomiskt drivna hot, måste de hanteras effektivt. Problemet antagonistiska hot kan beskrivas som möjligt, snarare än troligt.

Starkt förenklat uppstår problemet med antagonistiska hot, när kapaciteten hos förebyggande åtgärder är lägre än kapaciteten hos förövaren. Detta är en förenkling av förhållandet mellan gärningsman och väktare. Denna relation är dynamisk och nära kopplad till lokala förhållanden.

Förståelsen av problemet med antagonistiska hot mot logistik kan beskrivas som två olika synsätt. Det första är leveranskedjeinternt. Detta perspektiv ser försörjningskedjan som ett fristående system, vilket hotas av fientliga yttre krafter (dvs. de potentiella gärningsmännen). Gränsen mellan inre och yttre krafter är mycket svår att fastställa men definieras normalt genom direkta kontrollåtgärder av en eller flera aktörer i försörjningskedjan. Det andra synsättet är den utvidgade helhetssynen, som belyser beroendet mellan försörjningskedjan och omgivande samhälle och miljöer.

Historiskt har det funnits otaliga exempel på olika arbetssätt (metoder), mål, förebyggande åtgärder och förövarbeskrivningar. Gemensamt för alla är de tre elementen i brott. Det första är godset självt. Utan "rätt" typ av gods minskar risken för tillgrepp. Det andra är avsaknad av kontroll av godset. Det tredje är en person som är motiverad till att tillgripa godset. Dessa faktorer finns närvarande vid alla tillgrepp, men vid större organiserade tillgrepps ligger krävs även samarbete mellan olika yrkesroller för att lyckas. Svåra fall har rapporterats när en högt uppsatt insider varit delaktig i tillgrepp av gods.

Drivkraften bakom sabotage är oftast ideologisk till skillnad från den monetära bakom tillgrepp. Detta medför att det är ett annat förhållande mellan faktorerna än vid tillgrepp. Den viktigaste nu är en motiverad förövare och ett ideologiskt laddat gods. Det eventuella skyddet av godset har inte alls samma förhindrande effekt som vid tillgrepp. Problemet är att värdet på godset, vilket skall saboteras, mycket väl kan vara så lågt att det inte är ekonomiskt försvarbart att skydda det.

Förekomsten av antagonistiska hot, oavsett om målet är det globala transportnätet eller ej, är främst ett socialt problem, som alltid är beroende av ett bredare sammanhang. Därför kan olika organisatoriska gränser avgränsa bara den direkta relationen till problemet, medan de indirekta problem som är relaterade till förhållandet mellan en organisation och dess miljö och samhälle måste hanteras av samhället som helhet.

Det finns två stora skillnader i förekomsten tillgrepp av gods idag mot i början av 1980-talet. Det ena är att de små terminalstölderna, snatterier, har minskat dramatiskt, på grund av bättre allmän kontroll på godset på terminalerna. Den andra stora skillnaden är att tillgreppen har flyttat ut på lastbärarna istället. Två skäl till detta anges, dels att volymerna per tillgrepp har blivit större och det därmed också blir rimligt att tillgripa hela lastbärare, dels att godskontrollen och säkerheten vid terminalerna har blivit bättre och det därför medför större risker för brottslingarna att tillgripa godset där.

I framtiden kommer antalet tillgrepp att bli färre, men det gods som tillgrips kommer att vara värt betydligt mer. Denna trend är synlig både i den svenska brottsstatistiken och i den internationella. Vidare kommer också andelen brott mot person att öka medan egendomsbrotten minskar i andel. Även detta syns redan i den svenska brottsstatistiken. Det innebär att hot och våld mot chaufförer och terminalarbetare kan komma att öka, samtidigt som problemen med inbrott och stölder relativt sett minskar. Det stora problemet i framtiden kan sammanfattas som organiserad brottslighet. Det är den som kommer att ha de resurser som krävs för att förbigå de tekniska system för godsskydd som finns eller är under utveckling. Den kommer även att ha bra logistikfärdigheter, kanske mer än de företag från vilka godset tillgrips. Tillgreppen av hela lastbärare kommer också att öka, och det kommer sannolikt även att finnas regelrätta lastbilskapningar med hjälp av handeldvapen.

Det kommer att vara samma typer av gods som är sammankopplat med större risk för tillgrepp som i dagsläget, nämligen gods som har hög omsättningsbarhet. Varornas omsättningsbarhet kan dock förändras genom förändringar i skattelagstiftningen. Ett exempel på detta är att alkoholhaltiga drycker är eftertraktade i dagens Sverige, men mycket mindre efterfrågade i södra Europa, helt enkelt på grund av prisbildningen.

Det kommer dock att ske en del stora förändringar i efterfrågan på olika typer av gods i framtiden. Specialprodukter, som rostfritt stål, kommer att bli eftertraktade, men även bulk gods, som bensin och diesel, kommer att bli högvärdigt gods i framtiden. Fortsatt kommer läkemedel, hemelektronik och vitvaror vara högattraktiv för kriminella. När det gäller livsmedel är det ungefär samma varukategorier som idag, nämligen kött och kaffe, som är mest eftertraktade. De varor, som är eftertraktade, är helt enkelt sådana som först och främst är lätta att sälja på marknaden och samtidigt svåra att spåra till en specifik stöld eller händelse. Marknadsmässiga begränsningar och lokala skillnader har stor betydelse för vilka varor som anses lätta att sälja på marknaden.

Referenser

- Anderson, B. (2007). Securing the Supply Chain – Prevent Cargo Theft. *Security*, 44(5), 56-58.
- Barr, R. och K. Pease (1990), Crime placement, displacement and deflection. I: Tonry, M. och N. Morris (red.), *Crime and Justice*, 12, Univ. of Chicago Press, Chicago.
- Barth, S. och M. D. White (1998, nov). Hazardous cargo. *World Trade*, 29.
- Byström K. (2010) *Aktörer och information vid antagonistiska hot och angrepp mot vägtransporter av farligt gods*, Vetenskap för profession, rapport 13, Högskolan i Borås
- Christopher, M. och H. Lee (2004). Mitigating supply chain risk through improved confidence. *International journal of physical distribution and logistics management*, 34(5), 388-96.
- Clarke, R. V. och D. Cornish (1990). Crime specialization. Crime displacement and rational choice. I: Wegener, H. (red.), *Criminal behavior and justice system*, New York: Springer Verlag.
- Dillén, J. och D. Ekwall (2006). *Brott mot yrkestrafik på väg*. Transek 2006:10.
- Douglas, M. (1978). *Cultural Bias*. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. Occasional paper no. 34.
- Douglas, M. och A. Wildavsky (1983). *Risk and Culture – An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley, CA: University of California Press.
- ECMT (2001a) *Theft of goods and goods vehicles*. CEMT/CM (2001)19, Lissabon.
- ECMT (2001b) *Improving security for road freight vehicles*. OECD Publication Service, Paris
- ECMT (2002). *Crime in road freight transport*. OECD Publication Service, Paris.
- Ekwall, D. (2007). *Antagonistic Gateways in the Transport Network in a Supply Chain Perspective*. Logistik och transport, Chalmers, Göteborg.
- Ekwall, D. och K. Lumsden (2007). *Differences in stakeholder opinion regarding antagonistic gateways within the transport network*. Proceedings of Nofoma 2007, Reykjavik.
- Ekwall, D. och F. Nilsson (2008). *Using business complexity to handle supply chain risk: Dealing with borders of cargo liability*. Proceedings of Nofoma 2008, Helsingfors.
- Ekwall, D. (2008). *Managing the Risk for Antagonistic Threats against the Transport network*, Logistik och transport, Chalmers, Göteborg.
- Ekwall, D. (2009a). The displacement effect in cargo theft. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, Vol. 39, No. 1, pp. 47-62.

- Ekwall, D. (2009b). *The risk for detection affects the logistics system setup for cargo smugglers*. Proceedings of Nofoma 2009, Jönköping.
- Ekwall, D. (2009c). *Managing the Risk for Antagonistic Threats against the Transport network*, Logistik och transport, Chalmers, Göteborg.
- Ekwall, D. (2010). *Antagonistic threats against transports in EU in a supply chain perspective: an analysis of official statistics*, Proceedings of NOFOMA 2010, Kolding.
- Ekwall, D. och H. Torstensson (2010). *Risk trade-off linked to temporary storage in the transport network*, Proceedings of NOFOMA 2010, Kolding.
- EP - European Parliament's Committee on Transport and Tourism, (2007) *Organised theft of commercial vehicles and their loads in the European union*. Bryssel: Europeiska parlamentet
- EU (2003). *Freight Transport Security*. Consultation paper. Bryssel: Europeiska kommissionen.
- Europol (2009). *Cargo theft report: Applying the brakes to road cargo crime in Europe*. Europol, Haag.
- Felson, M. och R.V. Clarke (1998). *Opportunity makes the thief: Practical theory for crime prevention*. London: Home office police and reducing crime unit.
- Gips, M. (2006, juli) Cargo security getting some respect. *Security Management*, 28, ASIS International.
- Hesseling, R. (1994). Displacement: A review of the empirical literature, I: Clarke, R. (red.), *Crime prevention studies*, 3, 197-230, Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- IRU (2008). *Attacks on drivers of international heavy goods vehicles*, Genève: International Road Transport Union.
- Lab, S.P. (2000). *Crime prevention: Approaches, practices and evaluations*, 4th ed. Cincinatti, OH: Andersson Publishing Co.
- Lenjesson, J. (2006). *Att säkra godsflödet - E18 som säkerhetskorridor och laboratorium för säkerhetsforskning*, NCO 2006:2. Karlstad: Räddningsverket.
- Lin, F. och M.J. Shaw (1998). Reengineering the order fulfillment process in supply chain networks. *The International journal of flexible manufacturing systems*, 10(3), 197-229.
- Månsson, C. och J. Vintén (2007). *Organisationskultur ur säkerhetsperspektiv – en fallstudie utifrån Cultural Theory*, Biblioteks- och informationsvetenskap 2007:97. Borås: Högskolan i Borås
- Mårtensson, M. och J. Pogorzelski (2006). *Ekonomisk och fysisk riskdelning i en transportkedja*, Ingenjörshögskolan rapport nr 12. Borås: Högskolan i Borås.
- Nilsson, P-A. och L. Holm (2008). *Polisens rapport om transportsäkerhet 2007*, Polismyndigheten i Västra Götaland och Skåne.
- Nilsson, P-A. och L. Rosberg (2009). *Polisens rapport om transportsäkerhet 2008*, Polismyndigheten i Västra Götaland och Skåne.

- Nilsson, U., C. Gabrielsson, G. Brundin, K. Persson och M. Markgård (2007). *Transport av farligt gods som hotobjekt*, SP Rapport 2007:33. Borås: Sveriges Tekn. Forskningsinstitut.
- Repetto, T.A. (1976). Crime prevention and the displacement phenomenon, *Crime and Delinquency*, (22), 166-177.
- Rolandsson, B. och D. Ekwall (2010). *Att motverka stölder av gods – transportarbetares syn på legitimt säkerhetsarbete*, Vetenskap för profession, rapport 13. Borås: Högskolan i Borås.
- Sarnecki, J. (2003). *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Sutherland, E.H., D.R. Cessy och D.F. Luckenbill (1992). *Principles of Criminology, 5th edition*. Gurnee, IL: Kenner Books.
- Torstensson, H. (2005). *Principer och metoder för riskvärdering i samhällsplanering*. Rapport för TRANSAM:s arbetsgrupp för Trygghet, risker och sårbarhet. Stockholm: VINNOVA.

Aktörer och information vid antagonistiska hot och angrepp mot vägtransporter med farligt gods

Katriina Byström

Inledning

En av de viktigaste resurserna för att förebygga krissituationer och för att hantera dem är det mänskliga kunnandet och agerandet. Olika aktörer representerar olika typer av expertis och perspektiv, från sakkunskap till situations- och kontextkännedom, och för effektiv krishantering behöver dessa samverka. Det innebär att informationen, dess flöden och de informationstekniska resurserna har som mål att stödja dels de olika aktörernas hantering av det egna ansvarsområdet, dels en integrerad hantering av de olika ansvarsområdena. Detta ger ett behov av att utveckla kunskap, processer, modeller och strategier för att stödja samarbete i krissituationer och effektiv samverkan i skadebegränsande verksamhet.

En svårhanterlig typ av krissituation är antagonistiska hot och angrepp mot samhället. Eftersom dessa vanligen bygger på att hota eller att skada civilbefolkning, finns det otaliga risker i vardagen. Ett samtida exempel är bomberna i Londons tunnelbane- och busslinjenät 2008, och i Moskva 2010. Medan stora evenemang, såsom de olympiska spelen, är mer spektakulära som hotobjekt, men också mer välbevakade, är hot relaterade till vardagliga rutiner skrämmande p.g.a. dessa situationers all daglighet. De är också betydligt svårare att skydda. Sverige och övriga Norden har varit skonade från allvarliga antagonistiska incidenter, men vi är en del av det globala samhället och har ansvar för att arbeta för en tryggare värld.

Ett specifikt riskområde för antagonistiska hot och angrepp utgörs av transporter av farligt gods på de svenska vägarna. *Farligt gods* är ett begrepp som används om ”ämnen och produkter, som har sådana farliga egenskaper att de kan skada människor, miljö, egendom och annat gods, om de inte hanteras rätt under en transport” (definition av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap).¹ Vidare definieras *transport* som ”den fysiska förflyttningen av godset med ett transportmedel” samt ”lastning och lossning, förvaring och annan hantering som utgör ett led i förflyttningen” (definition av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap).²

Den här artikeln syftar till att belysa informationens roll för att förebygga och begränsa skador relaterade till antagonistiska hot och angrepp, men tar också upp den roll som informationen spelar för att bidra till uppkomsten av sådana

¹ <http://www.msb.se/farligtgods>

² <http://www.msb.se/sv/Forebyggande/Farligt-gods/Om-farligt-gods>

krissituationer. Målet är att öka medvetenheten kring informationssäkerhet samt att identifiera informationsrelaterade områden för att öka säkerheten vid vägtransporter av farligt gods. För att uppnå detta studeras följande frågeställningar:

1. Vilka aktörer är intressenter för sådan information?
2. Vilken typ av informationsanvändning kan identifieras av aktörerna i samband med antagonistiska hot eller angrepp mot vägtransporter av farligt gods?

Artikeln är uppplagd i tre huvuddelar. I de närmast följande två sektionerna står tidigare forskning i fokus. Först introduceras studiens teoretiska utgångspunkter där informationsbeteende läggs i en kontext av praktikgemenskap (Wenger 1998; 2002). Här presenteras även studiens mest centrala begrepp, aktörer (baserat på Orna 2005) och informationsanvändning (baserat på Taylor 1991). Den senare sektionen presenterar forskning inom området som kommit att utgöra en plattform för den här studien. Den andra huvuddelen har fokus på själva undersökningen, först på metoden, sedan på resultatet. Undersökningens material, 13 hotscenarier, presenteras tillsammans med de två använda analysmetoderna, intressentanalys och analys av informationsanvändning. Resultat av analysen presenteras, och i den sista huvuddelen sätts de i relation till studiens frågeställningar och relaterad tidigare forskning. Slutligen avslutas artikeln med att indikationer till praktiken tas upp.

Teoretiska utgångspunkter

Wenger (1998; 2002) talar om praktikgemenskaper (*communities of practice*), som beskriver hur olika praktiker tar form, agerar och utvecklas. Praktikgemenskaper i arbetslivet kan vara större eller mindre grupperingar med medlemmar från en eller flera professioner, och de har ofta svårt att beskriva sin egen praktik i detalj. Den tysta kunskap, som praktikgemenskaper har utvecklat över tid, är komplicerad att artikulera och vanligen omedveten, men likväl styr den uppfattningar, värderingar, uttryck och ageranden som gruppens medlemmar intuitivt förstår och förväntar sig av varandra. Praktikgemenskaper består av personer som interagerar med varandra, lär och utvecklar sig tillsammans och arbetar med antingen samma eller av varandra beroende arbetsuppgifter eller intressen. I sina kontakter skapar de också en känsla av tillhörighet och personligt engagemang (t.ex. Wenger 2002; Bender & Kruger 1982; Klein & D'Aunno 1986). Även om praktikgemenskaper inte automatiskt är detsamma som aktörer i krishanteringssituationer, hjälper begreppet till att förklara att situationer i operativa sammanhang påverkas av andra antaganden än formell informations- eller ansvarsfördelning mellan grupper. I krissituationer är det väsentligt att medlemmar från olika praktikgemenskaper snabbt kan nås, uppfatta och reagera på information oavsett, eller kanske snarare med, deras förförståelse.

Medan Wenger och andra förklarar mer långsiktiga kunskaps- och beteendemönster för olika aktörer i form av praktikgemenskaper, har bland andra Endsley och kollegor (1988; 2003) utvecklat konceptet situationskänslighet (*situation awareness*), som kan beskrivas som ett ramverk för operationella situationer. Situationskänslighet betyder uppfattning och förståelse av olika element i en situation samt förmåga att projicera händelseutvecklingen i en nära framtid (Endsley et al. 1988). Situationskänslighet består av tre nivåer: (1) uppfattning av element i deras omgivning, (2) förståelse av den aktuella situationen och (3) projicering av en kommande händelseutveckling. Situationskänslighet ser olika ut för olika aktörer, i och med att de läser situationen från olika perspektiv. I en krissituation samverkar olika aktörer, där allas situationskänslighet har betydelse för effektiv krishantering.

Dessa två begrepp ger ramen för hur användning av information förstås i den här studien. Praktikgemenskaper formas i relation till kontextuell utveckling och i interaktion med andra människor. Det skapas delad kunskap om exempelvis vad relevant information är, vilka lämpliga sätt som finns för att hantera information och vilka resultat man bör sträva mot – ett slags social tyst kunskap. Genom socialisering på arbetsplatsen blir det bl.a. klart vilka arbetsuppgifter som ingår i professionens ansvarsområde, och hur dessa bör hanteras inom professioner (t.ex. Lloyd 2004). Även om subtil anpassning sker i relation till utveckling inom och utanför praktikgemenskapen, är förväntade och accepterade beteendemönster så pass stabila över en längre tid att de endast blir föremål för reflektion vid mer utmärkande förändringar (t.ex. Choo 2006).

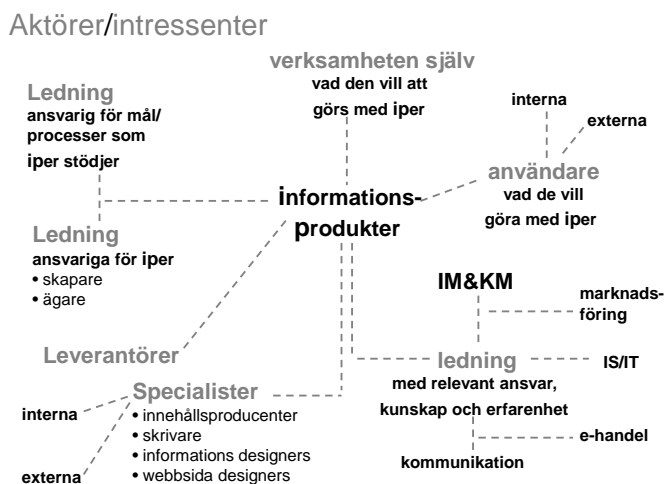
Situationskänslighet kan relateras till den mer personliga tysta kunskap, som utformas av den egna erfarenheten av tidigare liknande situationer. I samband med arbetsuppgifter kan man konstatera att uppgiftens komplexitet blir lägre, ju oftare personen har befunnit sig i en liknande situation (Byström 2002). Man kan säga att den personliga tysta kunskapen i form av situationskänslighet är en spegling av den socialt konstruerade tysta kunskapen i praktikgemenskaper och att en hög situationskänslighet ofta är ett tecken på en djup förtrogenhet med praktikgemenskapen. Däremot finns det aspekter av situationskänslighet som kan härledas utanför den socialt konstruerade kunskapen: En erfaren chaufför vet hur en långtradare reagerar i en brant uppförsbacke efter att ha åkt uppför flera branta backar – av erfarenhet, inte på grund av social konstruktion; eller en jägare kan spåra ett skadat rådjur efter en bilolycka, dels genom de synliga ledrådarna i marken, dels genom erfarenhet av djurs beteende i liknande situationer. Gemensamt för dessa typer av tyst kunskap är att de bygger på användning av information – antingen som en kollektiv tradition/erfarenhet eller en personlig vana/erfarenhet.

I krissituationer, exempelvis vid vägtransporter av farligt gods, som blivit objekt för antagonistiska hot eller angrepp, är det en mängd olika aktörer, eller intressenter, som blir involverade antingen självmant (t.ex. genom deras respektive ansvarsområde: polis, räddningstjänst och vårdpersonal) eller påtvingat (t.ex. genom sin verksamhet: transportpersonal och företag som använder farliga

ämnen eller produkter i sin verksamhet). Till den senare kategorin hör även allmänheten som mer eller mindre slumpmässigt kommit att utsättas för fara. Likaså har dessa aktörer – beroende av deras praktikgemenskap och relation till krissituationen – olika behov av information.

Orna (2005) är en av dem som betonar betydelsen av att kartlägga olika intressenter i största möjliga omfattning som en del av en designprocess. Hennes exempel på en intressentanalys sker i samband med framtagandet av informationsprodukter. Orna (2005) menar att man vanligtvis inte utestänger intressenter medvetet i sådana analyser, utan att det sker därför att det är krävande att identifiera olika grupper eller funktioners faktiska och potentiella relationer till en informationsprodukt. Det finns flera anledningar till varför detta är svårt. Få organisationer har full insyn i samtliga sina processer. Likaså har få utvecklat en policy för informationshantering generellt i organisationen och/eller standarder för hantering av information (knowledge management). Ännu mer sällsynt är att det finns någon särskild person, som har ansvaret för koordinering av informationsprodukter (Orna 2005).

Exemplet (figur 1) är intressant för det föreliggande arbetet av två anledningar. För det första visar det ett enkelt och ofta använt sätt att kartlägga involverade aktörer. För det andra betonar Orna (2005) vikten av att identifiera alla berörda parter. Ornas intressentanalys kan användas för att illustrera ett tillvägagångssätt för att ta reda på hur informationsprodukter, såsom t.ex. de svenska bestämmelserna om vägtransportskydd, kan utvecklas att bli mer betydelsefulla för olika aktörer i krissituationer.

Figur 1. Intressenter för informationsprodukter (Fritt efter Orna 2005, s. 82)

Utifrån den här studiens teoretiska utgångspunkt är en analys av informations-

användning något som alltid är kontextberoende och har en del som är mer varaktig, knuten till kontinuiteten av professionen i stort med lokala, arbetsplatsbundna betoningar, och en annan del som är knuten till medarbetarnas situationskänslighet. Nonaka och Takeuchi (1995) beskriver organisatorisk kunskapsutveckling som en konstant roterande cirkel med fyra faser. Under *socialisering* utforskar medarbetarna varandras erfarenheter och synsätt. Om gruppen är helt ny, lär det här vara en mer utmärkande fas, medan gamla gruppers interaktion sker mer koncentrerat och förutsätter redan delad kunskap. Med *socialisering* åsyftas även de nya medarbetarnas lärande genom att iakttä och samarbeta med de mer erfarna. Under *externalisering* skapas en mer uttalad förståelse av den kunskap som medarbetarna besitter. Genom dialog mellan medarbetarna anammas eller skapas gemensamma begrepp för att beskriva relevanta fenomen för arbetet. I den här processen får den tysta kunskapen en uttrycklig form. En del av processen handlar om att genom "trial and error" finna en tillfredställande lösning. Under *kombinering* samlas information från olika källor och sätts ihop. Det är här som medarbetarna tar fram slutresultatet med hjälp av den kunskap som nu finns artikulera utifrån olika kunskaper, erfarenheter och perspektiv. Slutligen, under *internalisering*, fogas de nyvunna kunskaperna och erfarenheterna in i den samlade kunskapsbasen och blir en del av organisationens tysta kunskap som formar bas för en ny cykel. Det är i deltagande i dessa cykler som både de kollektiva praktikerna och den individuella situationskänsligheten utformas och utvecklas.

Taylor (1991) har i en välnummerad artikel kartlagt beståndsdelar som bildar kontext för informationsanvändning (*information use environments*). Modifierade i enlighet med den teoretiska progressionen inom området och orienterade mot arbetslivet kan dessa benämnas som (1) interagerande yrkesverksamma, (2) de problem och arbetsuppgifter som är signifikativa för deras yrkesverksamhet, (3) arbetsplatser och (4) förväntade resultat³. Människor på arbetsplatser är präglade bland annat av sina professionella roller genom utbildningsbakgrund och erfarenheter samt sina formella och informella nätverk. Dessa påverkar relationer till det egna arbetet, till de abstrakta och konkreta verktyg som används samt till de människor som möts i arbetsrelaterade sammanhang. Problem, arbetsuppgifter samt förväntade resultat är formade av traditioner, rutiner, teknisk utveckling och politiska avväganden. Visserligen är de ibland, men långt ifrån alltid, grundade på objektiva eller logiska avväganden. En sådan här tolkning av de olika komponenterna betonar betydelsen av de sociotekniska förhållandena för informationsanvändning som kan ses som underförstådda i Taylors beskrivning.

Vidare kategoriserar Taylor (1991; 230-231) olika syften för informationsanvändning i arbetssituationer. De är: bilda uppfattning (*enlightenment*), förstå problemet (*problem understanding*), få vägledning (*instrumental*), samla fakta (*factual*), verifiera (*confirmational*), framtidsorientering (*projective*), engagemang

³ De ursprungliga komponenterna såsom Taylor (1991) benämner dem är: *sets of people, problems, setting, resolution of problems*.

(*motivational*), personliga och politiska mål (*personal or political*). Återigen modifierade i enlighet med den teoretiska progressionen inom området kommer följande beskrivningar av Taylors ursprungliga kategorier att vara något utvidgade. Viljan att förstå den aktuella situationen i ett sammanhang driver informationsanvändaren att bilda en uppfattning. Det kan handla om egna eller andras erfarenheter om liknande situationer, rådande allmän situation och koppling till andra pågående arbetsuppgifter. Att förstå problemet är ett mer fokuserat mål än att bilda sig en uppfattning om situationen. Här handlar det om att analysera de(t) aktuella problem som man handskas med, för att kunna förbereda och ta beslut i specifika frågor. Att använda information i syfte att få vägledning innebär att forma en "handlingsplan" för vad som ska göras och hur ska det gå till samt vilken information som anses relevant i handlandet.

Taylors nästa kategori, att ta reda på sakhållandena för den aktuella situationen för att kunna komma vidare i eller ur den, beskrivs som att samla in fakta. Beroende på hur situationen uppfattas, kan fakta te sig olika och likväl beskriva de faktiska förhållandena. Att verifiera handlar om att kontrollera om att man är på rätt spår, att informationen som man kommit åt är relevant, att den tilltänkta lösningen verkar leda till det förväntade resultatet. Det kan också innebära att handlingar och/eller information visar sig vara inte godtagbara. Hur den aktuella situationen projiceras i framtiden handlar om att göra bedömningar av sannolikheter av påverkan och utvecklingsalternativ. Somlig informationsanvändning är indirekt kopplad till situationen men har ändå betydelse för den. Sådana är de två sista av Taylors syften. Information kan användas i syfte att påverka engagemanget i situationen, vilket i sin tur påverkar hur situationen hanteras. Personliga och politiska mål med informationsanvändning betonar de mer subtila val som är närvarande i arbetssituationer och som har att göra med relationer, status, rykte och egen tillfredsställelse. Sammansättningen av involverade parter och deras särskilda intressen påverkar också hur informationsanvändning i en specifik arbetssituation utformas.

Relaterad tidigare forskning

En krissituation kan uppstå när som helst och var som helst. Den kan inträffa då delar av de berörda aktörerna är spridda geografiskt. I sådana fall kan mobil kommunikation och informationshantering vara mycket viktig, liksom en adekvat bedömning och beslutsprocess. Förmågan att koordinera de olika aktörerna är viktig och ett sådant "system" kräver samarbete och samverkan mellan olika aktörer. Turoff (2002) poängterar att användbara krishanteringssystem, som han menar är ett slags kollaborativt, elektroniskt kunskapsforum, behöver användas även vid mindre kriser eller problemsituationer för att kunna skala upp till full kapacitet i ett skarpt läge. Han menar att om inte systemet har blivit bekant för olika aktörer före en krissituation, blir det definitivt inte använt i en sådan. Yuan och Detlor (2005) pekar ut sex viktiga uppgifter som ett krishanteringssystem bör omfatta:

1. bevakning och rapportering (insamling av data och spridning av information)
2. identifiering (säkerställa informationskällor, kontakt med experter, utvärdera scenariet)
3. kontakter (val och kontakt med lämplig grupp)
4. organisation (identifiering av personer, roller, tilldelning av roller)
5. operation (insamling och spridning av uppdaterad information)
6. tilldelning och undersökning (analys av insamlade bevis)

Rasmussen och Svedung (2000) menar att hantering av krissituationer inte längre kan bygga på att endast svara mot sådana olyckor eller incidenter, som skett tidigare, utan behöver fokusera även på proaktiva åtgärder. Med det menar de att agerandet i enlighet med önskat säkerhetstillstånd i grunden är dynamiskt och varierar från en omgivning och situation till en annan. Därmed krävs det en adaptiv kontrollstrategi som snabbt stödjer en uppkommen situation. Rasmussen och Svedung (2000) lägger stor vikt vid de aktörer som är involverade i krishanteringssituationer. De menar att aktörerna har en mycket bättre kapacitet att utvärdera den aktuella säkerhetsnivån, samt de åtgärder som krävs för att uppnå en önskad nivå vid en given tidpunkt, än någon utvärdering eller något statiskt, regelmässigt system. Därmed utgör kommunikationen och informationsflödena mellan de olika beslutande aktörerna en kritisk medelpunkt i krishanteringssituationer.

Robert och Lajtha (2002) pekar på ett antal anledningar till varför krishantering i alla slags verksamheter har blivit mer aktuell under 2000-talet. En av dessa berör säkerhetskänslan. De hävdar samtidigt att olika organisationers krishanteringsplaner ofta är konstruerade för att tillfredställa en policy eller lagstiftning, snarare än att erbjuda realistiskt, operationellt stöd i en faktisk krissituation. Några av de problem som de nämner är att krishanteringsplaner är inaktuella, producerade i olämpligt format, inte kända för nyckelpersoner och att de innehåller onödigt information. När problemen är tillräckligt allvariga eller många, blir planerna rent kontraproduktiva (Robert & Lajtha 2002; 184). Gu, Mendonca och Wu (2003) studerade informationssökning vid simulerade krissituationer och kom fram till att medan både noviser och experter söker likadant information, tillför expertisen en effektivitet i själva framtagandet av informationen.

Ovanstående litteratur pekar unisont på att informationssökning och informationsanvändning är ett område där det finns utvecklingspotential hos krishanteringsaktörer. Det kan konstateras att forskningen inom området är knapphändig (Gu, Mendonca & Wu 2003) samt att den forskning som bedrivs ofta har ett

tekniskt perspektiv med fokus på hur information kan delas mellan aktörerna i krishanteringssituationen (Turoff et al. 2004)⁴.

Metod

I studien genomförs det en scenariobaserad analys. Scenarierna är ett alternativ till en mer resurskrävande empirisk kartläggning om diverse reella situationer. De används ofta för att antingen kondensera faktiska situationer till en mer distinkt, men detaljrikt och variationskänslig beskrivning av typiska situationer, eller för att beskriva möjliga situationer med ett fokus på att skapa en rimlig beskrivning av en situation på basis av erfarna personers expertis. De är av den senare typ av scenarier som används i den här studien. Scenarierna beskriver hotsituationer i relation till vägtransporter av farligt gods. I det här fallet har scenarierna valts eftersom underlag från faktiska situationer inte finns, antingen p.g.a. att situationer inte har inträffat eller att någon dokumentation av dem inte finns tillgänglig. Därmed är det möjligt att någon faktisk aktörsgrupp och/eller enstaka aktörer och deras agerande har förblivit oidentifierade.

Scenarierna erbjuder dock ett relativt rikt material med några olika infallsvinklar för att kunna gå vidare och analysera relationen mellan informationsanvändning och de olika aktörerna. Scenariebeskrivningarna är olika detaljrika och deras omfång sträcker sig från en till två sidor. Scenarierna är tilltänkta att skapa medvetenhet om möjliga hotsituationer i stora drag och har inte haft som syfte att fokusera uttömmande på informationsflöden, vilket utgör en svårighet i följande analyser. Som konsekvens kan inte heller analyserna ses som uttömmande utan ämnas likaså att i stora drag identifiera informationsflöden och uppmärksamma deras roll i händelseförloppen.

Materialet innefattar 13 scenarier författade av en arbetsgrupp inom ramen av ett forskningsprojekt⁵. De beskriver olika möjliga hotsituationer med fokus på psykologiska effekter, personella resurser och tekniska krav samt åtgärder för att förhindra eller begränsa skador.

⁴ Den tekniska utvecklingen av kommunikationssystem för krishanteringsaktörer har även en stark grund i Sverige. Den senaste utvecklingen på området har varit framtagandet av kommunikationssystemet RAKEL som underlättar flexibelt skapande av samarbetsgrupper utifrån krissituationens särskilda omständigheter (Räddningstjänst i samverkan 2008).

⁵ Projektet SecureFlow'05 syftade till att ta fram kunskaper och lösningar för att säkerhetsställa effektiva godsleveranser med god säkerhet. Projektet, som avslutades 2009, genomfördes genom samverkan mellan näringsliv, forskning och myndigheter. Den huvudsakliga finansören var VINNOVA.

Tabell 1. Undersökningsmaterial

Scenario	Handlar om
"Förstörd vattentäkt"	Arrangerad olycka med en stycke gods bil i anslutning till vattentäkt i en mellanstor stad
"Kapning"	Kapning av tankbilar för attack mot en anläggning för destruktion av farligt avfall
"Utpressning"	Transport med giftigt ämne hotas att dumpas i en insjö, om inte ställda krav uppfylls
"Hot om explosion i folksamling"	Farliga ämnen placeras mitt i festplatsen
"Murbräckan"	Reguljär godstransport används för att få tillträde till en anläggning med farligt gods
"Arrangera en olycka"	Tankbil med flygfotogen rammats och orsakar en explosion
"Klortank i tätbebyggt område"	Järnvägsvagn, som rangeras i anslutning till en station i en mellanstor stad, hotas att sprängas
"Atomspår"	En kapad båt med radioaktivt avfall körs in i hamnbassängen i en storstad
"Tunneexplosion"	Tankbil med bensin som last kapas och sprängs i en hårdtrafikerad undervattenstunnel
"Sårad stolthet"	Tankbil med explosiv last förs i närheten av en omtalad staty, där den sprängs och orsakar skador på statyn och omgivningen
"Molotovcocktail"	Stulna granater används för att spränga en lastbil med diesel som last i närheten av en välbesökt vägkrog
"Ammunitionstransport"	Ammunition, som ska transporteras, stjäls under lastning
"Attack med IT-stöd"	Genom att avlyssna trådlös kommunikation arrangeras en trafikolycka med tankbil med explosiv last

I tabell 1 listas situationerna som scenarierna handlar om, och de kan återfinnas i sin helhet i Nilsson et al. (2000). Elva av scenarierna handlar om vägtransporter, medan två har koppling till transport med tåg respektive båt. Många av scenarierna handlar om olika sätt att komma över en lastbil med farligt gods för att sedan använda den för att hota eller skada allmänheten. Därmed utgörs scenarierna i huvudsak av helt vardagliga vägtransporter.

I följande analys ses säkerhetsrelaterade riktlinjer och regler, d.v.s. de svenska föreskrifterna om transport av farligt gods på väg och i terräng (ADR/ADR-S,

del 1, daterad 2009-01-01), som ett slags informationsprodukt. Likaså studeras ett antal andra utifrån scenarierna identifierade informationskällor som informationsprodukter i det här specifika sammanhanget. Både intressentanalysen (baserad på Orna 2005) och analysen av informationsanvändning (baserad på Taylor 1991) är kvalitativt utförda med fokus på att identifiera variationen. För att öka den utförda kvalitativa analysens validitet och trovärdighet har fyra personer med insyn i materialet och/eller det studerade området kontaktats för att lämna synpunkter på resultatet och slutsatserna. Ingen av analyserna syftar till, eller har underlag för att kunna göra kvantitativa analyser om skillnad vare sig i grad av betydelse eller frekvens.

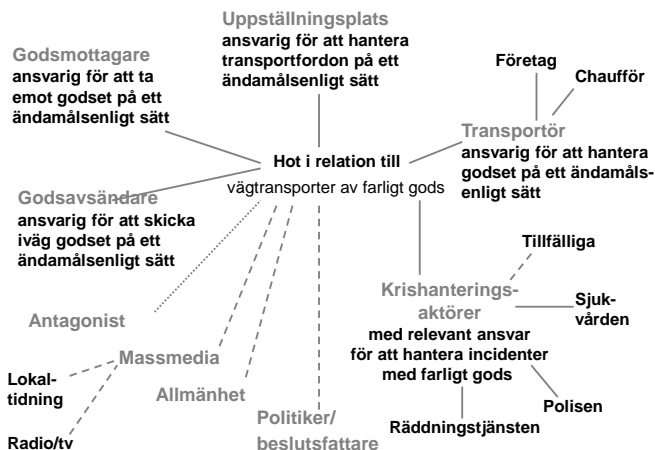
Resultat

Antalet aktörer i situationer som involverar antagonistiska hot eller angrepp är många. Ur scenarierna går det att identifiera både sådana som är direkt delaktiga och sådana som blir involverade indirekt. I exemplet nedan kan identifieras direkt involverade aktörer, såsom Räddningstjänsten, chauffören och vattenverket, men genom förorenat vatten blir även stadens invånare indirekt involverade.

”En lastbil med produkter till stålverket har välvt vid sjön. Lasten bedöms inledningsvis som relativt ofarlig” ... ”Men på Räddningstjänsten konstaterar man snabbt att detta kan vara ett problem, om bilen börjar läcka diesel finns det risken att det går ner i vattnet och därmed riskerar X-bodas färskvattenförsörjning. Fokus blir nu dels att rädda chauffören och få honom till sjukvård” ... ”Det andra fokusområdet blir att lägga länsor och förhindra spridning av diesel, en tidig varning till vattenverket” ... (Scenario 1)

De identifierade aktörerna i samtliga scenarier är angivna i figur 2, där deras relation till situationen också är beskriven. Godsavsändare, godsmottagare, uppställningsplatser och transportör (inklusive roller som förare/chaufför, lastare, förpackare och fyllare) och de olika krishanteringsaktörerna är direkt involverade. Politiker/beslutsfattare (lokala och/eller nationella), allmänhet och massmedia är aktörer som blir involverade i en mer indirekt relation. Det bör noteras att situationens realitet eller konsekvenser inte är mindre för de aktörer som är indirekt involverade än för de som är direkt delaktiga i krissituationen. Skillnaden är snarare att de direkt delaktiga aktörerna har en given roll i krisberedskap, medan de indirekt involverade aktörernas närvaro beror på den enstaka situationens omständigheter. En speciell aktör i dessa situationer är själva antagonisten, d.v.s. den person eller grupp som önskar hota eller skada samhället av någon anledning. Utöver antagonisten är chauffören en annan aktör som alltid blir direkt delaktig i dessa situationer. Antagonisten har en nyckelposition, en negativ sådan, bland aktörerna eftersom dessa krissituationer överhuvudtaget inte skulle äga rum utan denne. Andra aktörer, bortsett från allmänheten och antagonisten, har officiella roller i relation till krissituationen. Allmänheten är den aktör, vars medlemmar blir slumpmässigt involverade i krissituationer.

Aktörer/intressenter

Figur 2. Intressenter i krissituationer i relation till vägtransporter av farligt gods

Ett antal olika informationsprodukter nämns i scenarierna:

- ”lastens karaktär kan på håll utläsas av den orangea skylten som utvisar godsets klassificering” (Scenario 3),
- ”Allt hade börjat med att Röda Nejlikan någon gång runt mitten av september hade bokat en transport från Göteborgs hamn till staden med ett välkänt transportföretag. Transporten skulle bestå av ett antal lådor och levereras till en byggnad i närheten av gastanken” ... ”Genom att följa lådan på Internet fick Röda Nejlikan en bra information om var lådan var (d.v.s. vilken bil det gäller).” (Scenario 5)
- ”I inkorgen låg ett meddelande som skickats till tidningen, lokalradion och TT⁶ (Scenario 5)

De olika informationsprodukter som nämns i scenarierna är: (1) dokumentation om godset, såsom fraktsedel, orangea skyltar och logistikinformation om transporter, (2) regelverk och (3) meddelanden till allmänheten i olika format från polisen, massmedia och antagonisten. Därutöver nämns i generella termer ”tillgänglig och offentlig information” (Scenario 13). Personer i olika roller verkar som den vanligaste typen av informationskälla. Det är värt att notera att de svenska föreskrifterna om transport av farligt gods på väg och i terräng (ADR/ADR-S) inte nämns specifikt i något av scenarierna. Inte heller nämns någon av de åtta punkterna som ringar in det väsentligaste innehållet i skydds-

⁶ röda.nejlikan@hotmail.com

planerna (ADR/ADR-S, 1.10.3.2.2), som alla transportörer, godsavsändare och andra delaktiga i transport av farligt gods med hög riskpotential ska ha inrättat enligt föreskriften. Endast i ett av scenarierna nämns regelverk som hastigast. Där står det att ”efter att ha arbetat med farligt gods ett antal år har föraren ändå förtröstan, det finns ett bra och adekvat regelverk” (Scenario 1). Den slutsats som man kan dra av dessa knapphändiga hänvisningar är att deras användning och därmed deras värde, är oklar.

Information som används i scenarierna varierar beroende på aktör till en viss del, men det är tydligt att samma information används av olika aktörer, de verkar ofta ha likadana behov av information, även om det används för olika slutgiltiga syften. Exempelen nedan visar hur fraktsedlar och orangea skyltar används av olika aktörer för att ta reda på godsets typ.

- ”med ett visst mått av oro som chauffören lastar de tre behållarna som är märkta med symboler för klass 6:1” ... ”En titt på fraktsedeln ger besked – cyankalium”... (Scenario 1)
- ”Bärgaren lyfter bilen och polisen kan gå in i hytten” ... ”Efter lite le-tande kommer fraktsedlarna fram, och se där en fraktsedel med röda kanter vilket innebär farligt gods.” (Scenario 1)
- ”Den vita tankbilen är en dieselbil, låt den löpa’, UN-nummer 1203” [orangea skylt] ”hjälper honom” [antagonisten] ”till den slutsatsen.” (Scenario 11)
- ”Vid industriområdet utanför Borås står bilarna parkerade, bilar med många sorters last. Röda Nejlikan väljer att inrikta sina insatser mot en tankbil fylld med UN 3109 ‘Organisk Peroxid typ F’” [orangea skylt] (Scenario 10)

Den informationsanvändning som går att identifiera i scenarierna handlar om:

1. Vilken typ av gods som transporteras: information används uttalat av aktörerna *chaufför*, *Räddningstjänsten* och *antagonist* i scenarierna.
2. Vilka typer av konkreta åtgärder som krävs: information används uttalat av aktörerna *tillfällig krishanteringsaktör*, *Räddningstjänsten*, *polisen*, *antagonist*, *godsmottagare* och *personal på uppställningsplats* i scenarierna.
3. Att göra en riskbedömning: informationsanvändningen är kopplad till *beslutsfattare/politiker* och *krishanteringsaktörer* i scenarierna.
4. Att sprida information: informationsanvändning är främst kopplad till att informera allmänheten och det görs av aktörerna *krishanteringsaktörer*, *massmedia*, *godsmottagare* och *antagonist* i scenarierna.
5. Att desinformera: den här typen av informationsanvändning är unikt kopplad till aktören *antagonist* i scenarierna.

Sett i relation till de kategorier för informationsanvändning som baseras på Taylor (1991) är det i scenarierna direkt koppling till att bilda uppfattning, att förstå problemet, att samla in fakta, att få vägledning, att verifiera samt att få framtidsorientering. Det är svårare att se kopplingen till engagemang samt personliga och politiska mål, även om dessa rent logiskt bör vara aktuella för aktörerna, inte minst antagonisten. I följande tabell 2 redovisas vilka syften för informationsanvändning aktörer ger uttryck för i scenarierna.

Tabell 2. Relation mellan informationsanvändning och aktörer

Informationsanvändning	Aktörer
att bilda sig en uppfattning	politiker/beslutsfattare, krishanteringsaktörer och massmedia
att förstå problemet	krishanteringsaktörer och godsmottagare
att samla fakta	chaufför, krishanteringsaktörer, massmedia och antagonist
att få vägledning	krishanteringsaktörer och antagonist
att verifiera	krishanteringsaktörer, uppställningsplats, massmedia och antagonist
framtidsorientering	politiker/beslutsfattare och antagonist
engagemang	antagonist
personliga och politiska mål	antagonist

Det är tydligt att det är aktörerna *krishanteringsaktörer* och *antagonist* som har mest varierande användning av information. Däremot är godsavsändares, godsmottagares, uppställningsplatsers och transportörers (bortsett från chaufför) användning av information relativt osynlig i scenarierna.

Slutsats

Den föreliggande studien bygger på en analys av aktörer och deras informationsanvändning i krissituationer grundade på antagonistiska hot eller angrepp. Studien har med kvalitativa analysverktyg undersökt 13 scenarier som skisserar möjliga krissituationer orsakade av antagonistiska hot eller angrepp. Scenarierna användes, eftersom det inte fanns tillgång till beskrivningar av verkliga situationer. Därmed måste resultatet ses med viss försiktighet, och denna tolkning av verkligheten utgör ett inslag i diskussionen att främja transportsäkerhet på de svenska vägarna. Om analysen bedöms vara rimlig av aktörer inom fältet, kan den stödja forsknings- och utvecklingsinitiativ inom vägtransportkydd.

Aktörerna är många i krissituationer, och deras roll varierar. Dels är de antingen direkt delaktiga eller indirekt involverade, dels har de formella och informella

roller i krissituationer. I scenarierna identifierades följande aktörer: godsavsändare, godsmottagare, transportör, uppställningsplats, krishanteringsaktör, politiker/beslutsfattare, massmedia, allmänhet och antagonist. De informationsbehov som var mest framträdande i scenarierna var relativt situationsorienterade, d.v.s. typ av gods som transporteras och typ av åtgärder som krävs. Den typiska informationsanvändningen faller sig följdriktig i kategorierna: att förstå problemet, samla fakta och få vägledning. Det som avviker i resultatet är att det är antagonisten som verkar ha det mest frekventa och det mest omfattande behovet av att skaffa information. Som sammanfattas av Nilsson et al. (2007), kommer antagonisten långt med att ta del av den allmänt tillgängliga informationen. Samma information är väsentlig för krishanteringsaktörer i deras arbete att reagera i en krissituation. I de svenska bestämmelserna om vägtransportskydd (ADR/ADR-S, 1.10.3.2.2) står det att skyddsplanens information om transportrutiner bör hindras att komma i händerna på otillbörliga aktörer, men där ges egentligen inga specifikationer om vilken slags information som avses och hur information om särskilt transportrutiner som finns utanför skyddsplanen ska behandlas. Det här är definitivt ett område som skulle behöva omprövas från grunden och med ett holistiskt grepp, eftersom den här typen av information hanteras av olika aktörer, oberoende av andras rutiner och behov.

Robert och Lajtha (2002; 185) menar att traditionella krishanteringsplaner har konceptuellt avstånd till faktiska krissituationer. Praktiska råd saknas för att till exempel säkra en snabb tillgång till väsentlig information i lämpligt format. De föreslår ett antal nyckelfrågor att utgå ifrån: Vilken information bör samlas/tillgängliggöras? Av vem? Till vem? Hur ofta ska informationen uppdateras? Vem validerar informationen? Finns det en informations- och kommunikationspolicy? Hur ofta omvärderas/revideras den? Vem "äger" policyn? Och vilka revisioner är faktiskt genomförda? (Robert & Lajtha 2002; 185). När det gäller de svenska bestämmelserna om vägtransportskydd (ADR/ADR-S, 1.10.3.2.2), så är de uteslutande allmänna till sin karaktär⁷. Det handlar mer om inramandet av de typer av åtgärder som förväntas av de olika aktörerna i transporter av farligt gods än om konkreta åtgärder för att skydda godset mot externa angripare. Det är också oklart hur bestämmelserna följs upp i verksamheter, både internt och externt. Reglerna är infogade i en omfattande regelsamling (totalt en bra bit över 1000 sidor), ADR-S *Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps föreskrifter om transport av farligt gods på väg och i terräng*, vilket gör dem relativt osynliga. Visserligen är hela samlingen digitalt tillgänglig men i ett format som gör att bestämmelserna om transportskydd:

1. inte är sökbara efter användarrollen eller informationsbehovet. T.ex. kan en tillfällig krishanteringsaktör, såsom Vattenverket i ett av

⁷ Vid jämförelse med t.ex. ADR/ADR-S, 1.4.2, som handlar om huvuddelaktigas skyldigheter, kan det konstateras att bestämmelserna om skyldigheter är klart mer detaljerade och faktiskt innehåller konkreta krav, vilket gör dem mer användnings- och uppföljningsbara.

scenarierna, ha behov av att snabbt få tillgång till valda delar av föreskrifterna och gärna integrerat med andra informationskällor ("Vad gäller transporter av ämnet X och hur påverkar ämnet X vattenkvaliteten?") eller när hotsituationen involverar en uppställningsplats ("Vad i föreskrifterna gäller mig som anordnar en uppställningsplats för transporter av farligt gods, och hur råder de mig i den här situationen?")

2. inte går att nyttja flexibelt i revidering av egna krishanteringsplaner ("Hur ser vi till att ändringar i föreskrifterna utan dröjsmål aktualiseras i vår plan?" eller "Hur integrerar vi föreskrifterna med vår krishanteringsplan?")

Utifrån analysen om informationsanvändning i den föreliggande studien kan det konstateras att diverse aktörers krishanterings- och skyddsplaner är helt osynliga. Det behöver inte betyda att de inte finns och verkar indirekt, men de uppfattas definitivt inte ha någon central roll i situationer som skissas i scenarierna. Det verkar som om kunskap om regler och planering av insatser är något som de mest erfarna medlemmar hos krishanteringsaktörer förväntas besitta och göra tillgängliga för andra vid behov (jmf. situationskänslighet av Endsley et al. 1988; 2003). Med andra ord verkar den mest framträdande erfarenhetsöverföringen bygga på det informella, sociala lärandet, såsom beskrivs av Nonaka och Takeuchi (1995) och Wenger (1998; 2002). Denna slutsats stöds även av Lloyd (2004). Vad däremot krishanteringsaktörer kan gå miste om genom att endast använda sig av det informella, sociala lärandet, är den mer principiella, reflexiva förståelse som möjliggör ett proaktivt agerande för att förebygga eller minska skadan i en krissituation, såsom Rasmussen och Svedung (2000) menar. För krishanteringsaktörer skulle detta betyda att krishanteringsplanering och -planer får en levande roll i verksamheten och ska ses som något som ska genomgå konstant revision. En sådan syn på lärande främjar utvecklingen av kunskap på organisationsnivå och genomsyrar såväl regler, råd och policys, som utformandet av informations- och kommunikationssystem som blir en integrerad del av verksamheten. Därmed kan även det konstruktiva ifrågasättande som uppstår i processen av organisatoriskt lärande samt reflexion leda vidare till granskning och revision av verksamheten i sig. Det är denna kontinuerliga strävan att stämma av den sociala och formella kunskapen i form av användbara informationsprocesser och -produkter som Nonaka och Takeuchi (1995), Choo (2006) samt Orna (2005) menar är nyckeln till utveckling av alla verksamheter.

Avslutningsvis görs en metodologisk reflektion. Rasmussen och Svedung (2002) lyfter fram behovet av en adaptiv kontrollstrategi, i vilken olika aktörers situationsanpassningsförmåga utnyttjas i kommunikationen mellan aktörer och i informationsflöden, i syfte att förebygga eller hindra en situation att eskalera. Medan aktörerna var relativt lätta att identifiera i scenarierna, var det betydligt svårare att identifiera hur informationen användes och vilka informationsprodukter var relaterade till en krishanteringssituation. Det kan tolkas så att informationsprodukter samt behov och användning av information inte var i fokus för scenarieskaparna, men också så att de faktiskt inte uppfattas som centrala när

man diskuterar den här typen av hotsituationer. En ytterligare förklaring kan vara att informationsbehov – användning – och produkter uppfattas som en intuitiv del av krishanteringssituationer och därmed är omedvetna i så hög grad att de inte förs till ytan i praktikgemenskapen.

Eftersom scenariobaserade analyser är relativt vanliga på områden, där faktiska situationer är fåtaliga eller information av dem knapphändig, är det av stor vikt att olika delar av scenarierna vägs in på ett trovärdigt sätt. De resultat, som analysen här har lett fram till, visar tydligt att information, dess tillgänglighet och dess flöden är centrala för utveckling i den studerade typen av krissituationer, men samtidigt att de inte uppfångar företeelsen i sig. Därför är en viktig slutsats att informationshantering, och inte bara den tekniska utan även den sociala, bör lyftas fram och studeras noggrant som ett område som kan utvecklas för att dels öka säkerheten, dels främja effektiv krishantering vid vägtransporter av farligt gods.

Not: Artikeln är en delvis grundligt reviderad version av en tidigare publicerad intern rapport av Byström, K. (2008) Aktörer och information vid antagonistiska hot och angrepp mot vägtransporter av farligt gods. *SecureFlow rapport* nr D6.3, Högskolan i Borås. Projektet Secure Flow'05 som studien ingick i finansierades huvudsakligen av VINNOVA. Författaren vill även tacka Thomas Gell, Ulrik Nilsson, Håkan Torstensson och Kjell Wahlbeck för deras hjälpsamma kommentarer på tidigare version av manuskriptet.

Referenser

- ADR-S Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps föreskrifter om transport av farligt gods på väg och i terräng (MSBFS 2009:2).
Tillgänglig på <http://www.msb.se/sv/Forebyggande/Farligt-gods/Regler-vid-transport/Foreskrifter/>
- Bender, T. & Kruger, S.M. (1982). *Community and Social Change in America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Byström, K. (2002). Information and information sources in tasks of varying complexity. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 53(7), 581-591.
- Choo, C.W. (2006). *The Knowing Organization*. 2nd ed. New York: Oxford University Press.
- Endsley, M.R., Bolte, B. & Jones, D.G. (2003). *Designing for Situation Awareness*. London: Taylor & Francis.
- Endsley, M.R. & Rodgers, M.D. (1998). Distribution of attention, situation awareness, and workload in a passive air traffic control task: Implications for operational errors and automation. *Air Traffic Control Quarterly*, 6(1), 21-44.

- Gu, Q., Mendonca, D. & Wu, D. (2003). An exploration of information-seeking behaviour in emergency management. In *Systems, Man and Cybernetics*. IEEE International Conference, Vol. 2, pp.1798-1803.
- Klein, K.J. & D'Aunno, T.A. (1986). Psychological sense of community in the workplace. *Journal of Community Psychology*, 14, pp. 365-377.
- Rasmussen, J. & Svedung, I. (2000). *Proactive Risk Management in a Dynamic Society*. Karlstad: Räddningsverket.
- Lloyd, A. (2004). Working (in) formation: conceptualizing information literacy in the work-place. In *Lifelong learning*. Proceedings of 3rd International Life Long Learning Conference. Rockhampton: Central Queensland University Press, pp. 218-224.
- Månsson, C. & Vintén, J. (2007). Organisationskultur ur säkerhetsperspektiv. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid institutionen Biblioteks- och Informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås, 2007:97.
- Nilsson, U. m fl. (2007). Transport av farligt gods som hotobjekt. Borås: Sveriges Tekniska Forskningsinstitut. SP Rapport 2007:33.
- Orna, E. (2005). *Making Knowledge Visible*. Aldershot: Gower.
- Robert, B. & Lajtha, C. (2002). A new approach to crisis management. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 10(4), pp.181-191.
- Räddningstjänst i samverkan* (2008). Red. Hasslewall, K. Karlstad: Räddningsverket.
- SecureFlow'05, projektplan. Tillgänglig på www.hb.se, och följ sedan länkarna: Ingenjörshögskolan, Forskning, SecureFlow.
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge Creating Company*. New York: Oxford University Press.
- Taylor, R.S. (1991). Information use environments. In Dervin, B. & Voigt, M.J. (red). *Progress in Communication Science*. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation, pp. 217-254.
- Turoff, M., Chumer, M., Van de Walle, B., Yao, X. (2004). The Design of a Dynamic Emergency Response Management Information System (DERMIS), *Journal of Information Technology Theory and Application*, 5(4), pp. 1-36.
- Turoff, M. (2002). Past and future emergency response information systems. *Communications of ACM*, 45(4), pp. 29-32.
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: learning, meaning, and identity*. New York: Cambridge University Press.
- Wenger, E. (2002). *Cultivating Communities of Practice: a guide to managing knowledge*. In Wenger, E., McDermott, R. & Snyder, W.M. (red), pp. 23-47. Boston: Harvard Business School Press.
- Yuan, Y. & Detlor, B. (2005). Intelligent Mobile Crisis Response Systems. *Communications of the ACM*, 48(2).

Att motverka stölder av gods – transportarbetares syn på legitimt säkerhetsarbete

Bertil Rolandsson och Daniel Ekwall

Introduktion

De säkerhetsproblem, som analyseras i denna text, rör stölder av vitvaror, elektronik, tobak o.dyl. i samband med transporter. Det är mindre spektakulära hot än sådana som riktar sig mot t.ex. transporter av kärnkraftsavfall (Huysman 2006), men det är också mera frekventa säkerhetsproblem. Värdet av sådana stölder har uppskattats till 10 miljarder USD per år i USA, och 30 miljarder USD per år totalt i världen (Barth & White 1998; Gips 2006). Siffrornas omfattning går förstås att diskutera, men de visar tydligt den betydelse som bl.a. politiker och branschfolk tillskriver transportstölder (ECMT 2001; Ekwall 2007).

Behovet av flexibel och ansvarstagande personal framställs ofta som ett viktigt medel för att kunna hantera dylika säkerhetsproblem (Mythen & Walklate 2005; Kemshall 2006). Det är ledningens förmåga att styra självstyrande medarbetare som står i fokus. Istället för att direkt kontrollera sina underordnade ska ledningen se till att de anställda själva tar ansvar för att verksamheten lever upp till den säkerhetspolicy som finns (Rose 1999; 2000). Det är emellertid få studier som i likhet med denna följer upp hur företagets organisationskultur i konkreta sammanhang präglar deras syn på säkerhet och benägenhet att ta ansvar. I texten analyseras hur terminalarbetare som arbetar inom ett vidare transportnätverk anser att en rättfärdig organisering av ansvaret för att hantera stöldrisken i det egna arbetet ska se ut; d.v.s. hur ett legitimt säkerhetsarbete bör utformas (Weber 1983; Boltanski & Thevenot 2006). Vi använder oss av Mary Douglas Grid/Groupmodell för att kunna diskutera kopplingen mellan den säkerhetskultur som finns bland anställda på tre svenska godsterminaler och hur de ser på en legitim organisering av säkerhetsarbetet. Hur ramar de in och motiverar sin egen förståelse för hur företaget och de själva bör hantera all dagliga stöldriskproblem i arbetet (Douglas & Wildawsky 1983; Rolandsson 2003; Benford & Snow 2000)? Texten handlar alltså inte om anställda som är förövare (Mars 1984; Speed 2003), utan om hur organiseringen vid tre terminaler i två globalt verk samma transportorganisationer formar terminalarbetares perspektiv på ansvaret för att förebygga och hantera risken för stölder av gods. Följande fråga har legat till grund för analysen:

- Vilken betydelse tillskriver terminalarbetarna organisationen, ledningen och omvärlden för hur säkerheten hanteras på den egna arbetsplatsen?

I texten förutsätts ett legitimt säkerhetsarbete vara både effektivt och berättigat (Boltanski & Thevenot 2006); för att legitimera de förebyggande initiativen krävs att företaget både kan peka på realistiska resultat samt försäkra att åtgär-

derna är oklanderliga (Weber 1983). Att organiseringen av godstransporter bygger på en omfattande infrastruktur som kräver flexibel arbetskraft, ger emellertid intrycket att det är svårt att finna stabila former för hur ett sådant legitimt säkerhetsarbete kan organiseras (jfr. Castells 1996; 1998). Föreställningen om organisatorisk komplexitet är utbredd. Det talas om globalt utspridda transporter och personal som ständigt hanterar nya former av leveranser och transportvägar mellan skilda så kallade transportnoder, såsom terminaler, hamnar, flygplatser. Transporterna beskrivs även som fysiska flöden av produkter, som passerar en föränderlig försörjningskedja (supply chain), och som styrs inom ett nätverk av personal på olika organisatoriska nivåer och av ny teknik (Lumsden 2006). Att ett sådant transportnätverk har ett omfattande antal vägar som gods kan ta på vägen mot sin slutdestination försvårar då ytterligare möjligheterna att från ledningsnivå kontrollera transporterna (Lumsden 2006; jfr. Naylor 2004).

I enlighet med viss arbetsorganisationsforskning kan självstyrande och reflexiva medarbetare här uppfattas som ett sätt att bygga upp en beredskap för det spektrum av potentiella risker som kan uppstå i en sådan komplex organisation – risker som i vårt fall handlar om stölder (Rose 1999; Stokes 2007). Ledningen försöker i så fall hantera organisatorisk osäkerhet genom att delegera ansvaret för olika åtaganden till de anställda (Rose 2000; Roberts 2006). Genom att inkludera de anställda i olika former av beslutsfattande, samtidigt som man kräver vissa resultat, är tanken att de både ska känna ansvar för olika målsättningar och följa företagets säkerhetspolicy (Myrthen & Walklate 2005; Stern 2006).

Ett problem är dock att de anställda bör ha förutsättningar för att uppleva det angeläget att ta detta ansvar. Ett transportnätverk är många gånger utformat för att företagen ska kunna bedriva storskalig verksamhet över stora geografiska områden. Det är en detaljkalkylerad sysselsättning, som syftar till att ge avkastning (Stefansson 2004). Nätverken är organiserade för att påverka kostnader, effektivitet och värdet av produkten (Lambert & Stock 1993) samt säkerställa att leveransen sker inom de tidsramar som kunden efterfrågar. Med andra ord är det ett väl planerat transportsystem (Ekwall 2007), fyllt med krav på kontroll som motiverar standarder och industriella former av arbete. Under sådana omständigheter är det inte orimligt att föreställa sig att vi får se en arbetsorganisation, där dels ledningen ser säkerhetsfrågor som störningar i ett flöde, dels den anställde helst bara fullföljer rutiner och specificerade arbetsuppgifter, som snarare begränsar benägenheten att ta ett eventuellt säkerhetsansvar delegerat från ledningen (Weber 1983; Jones & Newburn 2002).

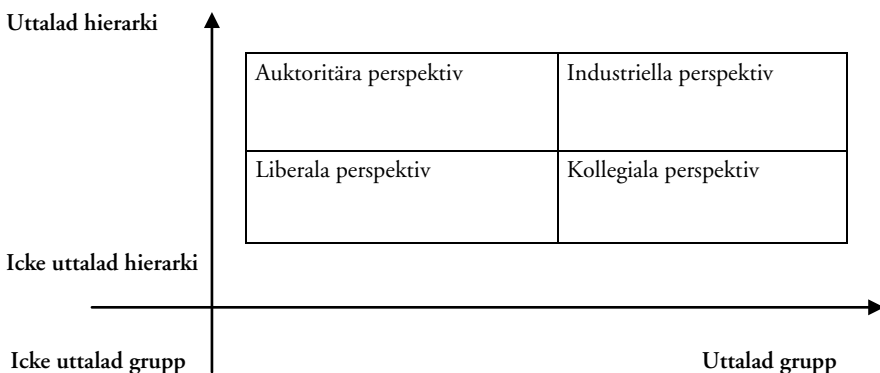
Vid de terminaler som vi undersökte underströk ledningen problemets betydelse och vikten av att de anställda engagerade sig i säkerhetsarbetet. Säkerhetsansvariga hade vid två av terminalerna också genomfört tester av det ansvar som anställda upplevde sig ha för att begränsa stölder. Samtidigt går det peka på att det i regel rörde sig om formaliserade verksamheter, där de anställda förväntades fullfölja rutiner snarare än att löpande ta initiativ för att reducera stöldrisken, vilket torde prägla vad som överlag antogs vara ett legitimt ansvar för säkerhetsarbetet i företaget.

Ett teoretiskt ramverk – Grid/Groupmodellen

Genom att använda Douglas Grid/Groupmodell tar vi hänsyn till den betydelse skilda organisatoriska villkor kan få för den säkerhetskultur, som växer fram bland de anställda. Tanken är att vi ska kunna förstå kombinationer av ibland motsägelsefulla föreställningar om vad som är ett legitimt ansvar för säkerhetsarbetet i företaget och den anställdes benägenhet att se säkerhet som en del i det egna arbetet (Douglas & Wildawsky 1983). Modellen är konstruerad för att undersöka hur olika riskkulturer är beroende av skilda organisatoriska villkor. Främst blir det möjligt att urskilja hur olika säkerhetsperspektiv är beroende av: 1) Relationen mellan externa villkor och gruppidentitet (Group). 2) Den hierarkiska strukturen (Grid), d.v.s. definitionen av funktioner och nivåer som terminalarbetarna har att förhålla sig till (Mars 1997).

Om vi som i figur 1 kombinerar dessa s.k. Grid/Groupaspekter, kan vi urskilja fyra idealtypiska perspektiv på säkerhet (Douglas & Wildawsky 1983). Två av perspektiven tar form inom ramen för en organisation, som har en uttalad hierarki (Grid). Det s.k. auktoritära perspektivet bygger på föreställningen om en hierarki, där anställda saknar både tydligt ledarskap och gruppidentitet att förhålla sig till. De anställda upplever en svag sammanhållning sinsemellan och en distanserad ledning som söndrar och härskar (Lidskog m.fl. 1997). Makten i organisationen framstår som godtyckligt utövad, vilket medför att de anställda upplever svårigheter att ta ansvar för sin arbetssituation och den säkerhet som krävs där. Omvärlden framställs som fatal och farlig, samtidigt som de själva ser sig som exploaterade underhuggare med svårigheter att känna lojalitet. Under dylika omständigheter kan vi även förvänta oss ett säkerhetsarbete som framstår som icke legitimt och att det lätt uppstår insiderproblem och obstruktion i organisationen (Mars 1984; Engdahl 2003).

(Grid)

(Group)

Figur 1. Grid/Groupmodellen

I den andra formen av hierarkiskt perspektiv – det industriella perspektivet – framställs gruppidentiteten som starkare. Hierarkisk distans mellan ledning och anställda uttrycks alltjämt, men förtroendet mellan dem upprätthålls genom att det denna gång finns legitima rutiner, roller och förhandlingar inom organisationen. De anställda anser att verksamhetens utformning är rättfärdigad, vilket även medför att de är benägna att ta ansvar för sitt arbete och att arbetsgivaren kan förvänta sig en stabil produktion (jfr. Kramer 1999). Inom ramen för detta perspektiv uttrycks en stark tilltro till formella funktioner och rationell problemlösning. Även om repetitiva arbetsuppgifter kan underlätta för en förövare att kalkylera sina tillslag mot t.ex. en godsterminal (Ekwall 2007), anses den stabilitet som uppnås exempelvis genom fasta rutiner säkra produktionen. Så länge alla följer planen, framstår omvärlden som stabil. Vidare är gruppidentifikationen uttalad och förknippad med yrkesstolthet och hederlighet. Den enskildes ansvar och initiativ är visserligen begränsade av formalia, men förutsättningarna för att legitimera stöldförebyggande åtgärder framstår ändå som goda och insiderproblemen som begränsade (Douglas & Wildavsky 1983; Engdahl 2003).

Hierarkin – d.v.s. Gridaspekterna – är inte uttalad i de följande två perspektiven. Det kollegiala perspektivet innebär att organisationen framstår som relativt sluten; Douglas och Wildavsky talar om sekteristiska organisationer med stark gruppidentitet (Douglas & Wildavsky 1983). Vi kan också tänka oss täta sammanslutningar av jämlika och starka professionella grupper. De anställda framstår då som ett kollegium, som själva övervakar och styr yrkets innehåll i enlighet med yrkesanda, etik och utbildning (Tilly 2000). Även om anställda inom sådana yrken ofta arbetar ensamma, upplever de sig ha en stark yrkesidentitet och förväntar sig att brott mot de regler som styr yrkespraxis ska utredas av dem som ingår i kollegiet (Engdahl 2003; Mars 1997). Medlemmar i ett sådant kollegium kan också vara benägna att framställa omvärlden som oberäknelig och behäftad med kompetensbrist. Legitima förebyggande åtgärder förväntas här vara sprungna ur kollegiet, och en misstänksam attityd mot andra grupper med angränsande kompetensområden växer lätt fram och stärker det kollektiva ansvarstagandet och sammanhållningen i gruppen.

Det fjärde och sista perspektivet saknar slutligen både en uttalad gruppidentitet och hierarki (Douglas & Wildavsky 1983; Mythen & Walklate 2005). Det rör sig om ett liberalt perspektiv, där anställda i likhet med vår tidigare diskussion uttrycker en mer ideal föreställning om självstyrande och flexibla anställda. De som bekänner sig till ett dylikt perspektiv ser ofta på sig själva som entreprenörer, med kapacitet att leva med och hantera osäkerhet (Rose 1999). Omvärlden framställs lätt som en marknad, fylld med risker och möjligheter, och de själva framställs som rationella individer med förmåga att hantera dessa (Lidskog m.fl. 1997; Mars 1984). Samtidigt som högt värderade individuella möjligheter i kombination med svag gruppidentitet riskerar att leda till att hederlighet och ansvarskänsla i arbetet undergrävs, vilar legitima stöldförebyggande åtgärder här också på den enskilde individens initiativ (Mars 1997). För att legitimera säkerhetsarbetet kan dock ledningen även överväga att inkludera de anställda i

beslutsfattande processer, samtidigt som regelbundna utvärderingar av de resultat som uppnås initieras (Rose 1999).

Studiens metod – empiriskt material och analys

Studien bygger på kvalitativa intervjuer, vilket medfört att vi passar oss för att dra generella slutsatser om de säkerhetsperspektiv som används inom transportsektorn. Genom att jämföra de perspektiv (frames) som framkommer och den kontext som finns vid de olika terminalerna, är tanken att vi ska formulera grundade, koherenta och explorativa tolkningar, som kan ligga till grund för vidare och mera generell forskning om säkerhetskultur i arbetslivet (Miles & Huberman 1994; Ragin 2000).

Metodvalet motiveras även av att frågor som rör stöld och säkerhet kan uppfattas som känsliga av dem som intervjuas och av att enkäter på området kan leda till att man som forskare samlar in en stor mängd tillrättalagda svar (Seidman 1998). Genom att använda kvalitativa intervjuer fick vi möjlighet att förtydliga oss och korrigera eventuella missförstånd om vad studiens syfte var. Vidare blev det möjligt att ställa följdfrågor, som tydliggjorde vad respondenterna avsåg med sina svar, samt gå bakom formella uttalanden och artigheter. En tematisk semi-strukturerad intervjuguide, förankrad i nämnda Grid/Groupmodell, användes vid intervjutillfällena. Terminalarbetarna, d.v.s. respondenterna, ombads att reflektera över gruppbyggnad (t.ex. vi/dom i arbetsgrupper), organisationsstruktur (t.ex. relation till ledning) och omvärld (t.ex. kriminalitet, bemanningsbransch). Intervjuerna började med mindre känsliga frågor om deras bakgrund och jobb, vilket medförde att ett visst förtroende infann sig, innan de mer specifika säkerhetsfrågorna ställdes (Kvale 1997).

Totalt gjordes 15 intervjuer vid tre olika terminaler med terminalarbetare. Varje intervju tog ca 30-45 minuter att göra. Att de genomfördes under arbetstid gjorde det svårt att hålla samtalet igång längre än så. Respondenterna var alla fast anställda, men en viss variation fanns i längd på anställning, utbildning, arbetsuppgifter och ålder. Endast två var kvinnor (Seidman 1998). Terminalerna tillhörde vidare två olika internationella företag med en liknande säkerhetsorganisation. Ett av företagen hade dock säkerhetschefer med ansvar för ett mindre antal terminaler i en region, medan de två övriga tillhörde ett företag som tydligare centraliserat säkerhetsansvaret till en nationell enhet. Det råder brist på officiell statistik över godsstölder; den som finns att tillgå visar emellertid att terminalerna återfinns i ett geografiskt område som är hårt drabbat (Ekwall 2007). När företagets nationella säkerhetschefer – som visade sig regelbundet utväxla information – ombads skatta stöldriskerna vid de olika terminalerna, ansågs den första terminalen som ligger centralt i en av Sveriges största städer vara mest utsatt, tätt följd av den andra terminalen som är lokaliserad till en medelstor stad, där logistikbranschen har fått allt större betydelse. Minst utsatt ansågs den tredje terminalen vara, som även den ligger i en medelstor stad, men med en mindre omfattande verksamhet.

Ett industriellt perspektiv på säkerhetsarbetet – resultat

Om vi börjar med att summera studiens resultat, kan vi säga att alla terminalarbetare använde sig av ett industriellt perspektiv när de förhöll sig till frågor om stöld. De beskrev en dålig arbetsmiljö, med intensiva och repetitiva arbetsuppgifter som begränsade deras ansvarsområden. Respondenterna beskrev också en hierarkiskt organiserad säkerhet på arbetsplatsen. Ledningen ansågs ha det avgörande ansvaret för att begränsa stölder och för att förbättra säkerheten. Vid de terminaler som fanns i medelstora städer menade respondenterna att problemet var marginellt. De var säkra på att stöldriskerna gick att hantera genom att bibehålla stabila arbetsgrupper och följa säkerhetsrutiner som redan fanns. Respondenterna pekade även på en vidare social kontroll i bygden, vilket inte beskrevs av dem som arbetade vid storstadsterminalerna. De anställda vid storstadsterminalen framstod istället som frustrerade. För dem var säkerheten ett mer akut problem, som inte gick att hantera utan att de själva tog sitt ansvar. Flera av dem beskrev hur de faktiskt hade ingripit för att stoppa stölder. Säkerhet och stölder var alltså en ledningsfråga, men inom det industriella perspektiv, som kom till uttryck vid storstadsterminalen, betonades omvärldens oförutsägbarhet och behovet av individuellt ansvar på terminalgolvet. I studien fanns följaktligen två skilda industriella perspektiv, ett perspektiv där argument om hierarki och rutin på sedvanligt vis motiverades av att de anställda fick förtroende för vad ledningen kunde göra, och ett mindre sedvanligt industriellt perspektiv, där det också går att spåra frustration över en kriminell omvärld samt en betoning av individuellt ansvar underifrån.

Säkerhet och det hierarkiska ansvaret

Om vi beskriver vad som förenar terminalerna så framställde alla terminalarbetare sina jobb som industriarbeten. De såg sig själva som traditionella arbetare, som utför enkla och repetitiva uppgifter, som t.ex. att sortera paket vid ett löpande band, köra truck eller lasta av och på lastbilar. Många hade varit anställda en längre tid och på så vis fått mer ansvar i jobbet, men de befann sig fortfarande på terminalgolvet. Flera av dem var också missnöjda med arbetsmiljön och klagade på smuts, kyla och högt tempo i arbetet. Visserligen var det ingen som beskrev en dålig relation till sin ledning, men de ansåg att distansen till cheferna på terminalen var för stor. Cheferna tycktes delta i vissa rutinmöten och titta in då och då på terminalgolvet, men respondenterna menade att det aldrig etablerades någon löpande och ömsesidig kommunikation. Detta är aspekter som vittnar om en hierarki med tydligt avstånd mellan ledning och dem som arbetar på terminalgolvet, och som återkom på alla terminaler. En respondent beskrev också att avståndet till cheferna blivit större:

Nej, det tycker jag inte är bra. För då vet man knappt vem chefen är, han kan ju ha varit här i flera år nästan utan att man vet vem chefen är. Och så om man går tillbaka kanske en tio år nånting då var dom ute på golvet och gick runt och pratade med nästan all personal och frågade hur går det och hur är det och är det några problem, men så sker det aldrig idag.

Trots kritik framställde respondenterna samtidigt ledningen som legitim. Terminalarbetarna kände förtroende för den formella hierarkin i sin verksamhet, och när det rörde sig om stölder och säkerhet, var det frågor som i första hand var ledningens ansvar. De som jobbade vid terminalerna i mellanstora städer framställde också det egna ansvaret som näst intill ovidkommande. Ledningen hade mer kunskap på området, och terminalarbetarna ansåg sig själva inte heller kunna göra något åt problemet. Följaktligen tillskrevs problemet inte heller någon prioriterad betydelse för deras egen del. De hänvisade även till en ökad arbetsbörda, som inte lämnade något utrymme för att t.ex. be oidentifierade gäster att identifiera sig. En arbetare från en av dessa terminaler beskrev sin åsikt på följande vis:

... för jag tycker inte personligen att vi ska ha det ansvaret. Alltså, vi har inte tid och titta på andra människor, vi har fullt upp att göra. Vi jobbar bara fem timmar om dan, och på dom här fem timmarna kanske vi har ibland upp till 20 000 paket att sortera på en dag.

Det är rätt mycket.

Det är jättemycket liksom, så att vi kan inte ... det känns som att jag vill inte ta på mig det ansvaret så att då kan det lika väl, då kan nån ha gått förbi mig, och då skulle det kännas som att det är mitt fel, och det är inte säkert att jag vill ha, nej, jag tycker inte att det är.. nej.. nånstans tycker jag inte att det är vårt ansvar.

Det kan nämnas att respondenterna vid storstadsterminalen lade större vikt vid det egna ansvaret och var angelägna om att ingripa, ifall det skulle behövas. I något fall talades det även om att ledningen inte gjorde tillräckligt för att stoppa de återkommande stölder som de menade sig ha. Vi kommer att diskutera denna skillnad längre fram, men vi kan konstatera att man vid alla terminaler ändå framhöll att stölder i första hand var en fråga för ledningen. Flera av de intervjuade tyckte även ha förtroende för att den formella organisation de jobbade i hade kapacitet att bemöta problemet med stölder, och ingen respondent ifrågasatte den formellt hierarkiska prägeln på verksamhetens organisation. De uttryckte ett industriellt perspektiv på den ansvarsfördelning som gällde för det säkerhetsarbete som bedrevs.

Aspekter på grupp – en god stämning med förbehåll

Även framställningarna av arbetsgrupper på arbetsplatsen kan hänföras till ett industriellt perspektiv. Flera respondenter modifierade t.ex. sina klagomål på bristande kommunikation med ledningen och på dålig arbetsmiljö genom att understryka att de hade god sammanhållning och bra arbetskamrater. De ansåg sig ha en god stämning på jobbet, att de trivdes och var förmögna att hantera de löpande sociala omständigheterna i arbetet.

Samtidigt beskrev de sig själva som en kärngrupp, som skilde sig från den arbetskraft, som ledningen kallade in under perioder med mycket att göra. De

menade att den goda stämningen på jobbet till och med var hotad, om inhyrningen av tillfälligt anställda blev alltför omfattande. Vidare riskerade företaget att bli exponerat för personal, som var mindre tillförlitlig med avseende på både effektivitet och säkerhet; man riskerade att importera vad som kan beskrivas som insiderproblem. En ökad närvaro av framförallt personal från olika bemanningsföretag blev på så vis inramad som ett potentiellt problem för upprätthållandet av fungerande rutiner och organisatorisk stabilitet. I vissa fall använde respondenterna också relativt starka ord, när de uttryckte sin oro för vad som kunde hända om dessa företag kom in mer i den egna verksamheten:

.....dom har ju inga hämningar så eller .. ehh ... så jag tror inte det är så här. Den här Dell-stölden, den var ju ganska planlagd. Dom visste ju vad som fanns. Men det är en teori som vi har haft och diskuterat, det är ju mycket bemanningsföretag då, dom har inte riktigt kontroll på sitt folk som ehh ...

Det ska understrykas att respondenterna uttryckte förtroende för de möjligheter, som deras organisationer och ledningar hade för att hantera de säkerhetsproblem, som kunde uppstå; de hänvisade t.ex. till att man följde vissa rutiner för rekrytering. Verksamheterna framställdes som välplanerade, även vad gällde de tillfälligt anställda; oftast var det inte några problem med dessa, eftersom samma personer i regel återkom. På ett liknande vis framställdes lastbilschaufförerna; även om dessa i någon bemärkelse inte tillhörde arbetslaget, följde de vissa scheman. Det var i regel också samma chaufförer som dök upp och som därför upplevdes som trovärdiga. Citatet ovan visar emellertid att det går att spåra ett insidertema, förknippat med oro inför en ökad användning av tillfälligt anställda.

Det ska understrykas att det framförallt var respondenter från terminalerna i de två medelstora städerna, som hänvisade till ledningens ansvar för att upprätthålla en sådan organisatorisk stabilitet. Vid storstadsterminalen betonade respondenterna att de själva även måste vara vakna och ta ansvar. Terminalarbetarna behövde bli bättre på att följa dagliga rutiner i arbetet, som t.ex. att stänga portarna efter att en lastning slutförts, att be en ständigt ökande mängd med okända besökare att identifiera sig själva etc.

Ledning, rutiner och hederlighet

Vid alla terminalerna framstod även ett ökat antal besökare som ett problem. Omvärlden tryckte på, och flera respondenter ansåg att deras ledning därför behövde både förbättra yttre skydd och hitta rutiner, som gjorde det möjligt att identifiera vilka besökarna var. Sådana rutiner förknippades inte minst med en önskan om att själv kunna hålla ryggen fri; de såg det som en möjlighet att bevisa att de och deras arbetskompisar var ärliga. De talade främst om att ledningen behövde förbättra grindar, börja använda ID-kort och införa kameraövervakning, vilket är åtgärder som ytterligare illustrerar att respondenter tillskrev ledningen det huvudsakliga ansvaret för säkerheten vid terminalerna.

Betoningen av en bättre övervakning av terminalerna återkom också i samband med det insidertema som tidigare nämnts. Flertalet respondenter var som sagt oroliga över att ett ökat antal tillfälligt anställda vid terminalerna skulle medföra att deras arbetsgrupper infiltrerades av personal, som inte var lika ärliga som de. Genom mera kameraövervakning kunde ledningen dock förbättra kontrollen och identifiera personal, som annars riskerade att ge övriga anställda dåligt rykte. En anställd underströk att sådana åtgärder från ledningen även kunde reducera misstänksamheten mellan dem som jobbade i terminalen:

Jo men alltså det måste ju ändå vara så att om dom märker att vi har massa stölder på vår arbetsplats, det är klart att dom måste ta upp det med oss, för det kan ju lika väl vara nån av oss. Alltså jag kan lika väl... det hade lika väl kunnat vara jag som tog med mig symaskinen hem, för jag tror inte att nån hade reagerat på det heller. För ibland kan jag ta med mig grejer och då tar jag med mig en tom kartong nånstans och fyller den med nånting annat. Då hade jag lika väl kunna bära med mig en sådan här kartong med papper fast det är säkert jättedyrt och jag behöver papper till min dator. Så det hade lika väl kunnat vara jag, som dom har haft problem med och då borde dom ha tagit upp det här tidigare. Även om vi inte vet vem det är, så kanske vi inte ska bli misstänksamma mot varandra. Absolut inte! Om vi säger nu att jag hade gjort nånting, jag hade stulit nånting av nåt slag, då kanske jag hade "Oh shit, nu har dom ögonen uppe, nu har dom tagit upp det här så kanske inte jag ... nu slutar jag med det här" Så, förstår ni lite hur jag menar?

Sammanfattningsvis kan vi säga att ledningen tillskrevs det huvudsakliga ansvaret för arbetet med att förbättra säkerheten och minska stölderna. Ledningens åtgärder var avgörande för om man skulle lyckas hantera insiderproblem bland de anställda. Respondenterna beskrev vidare vikten av att följa rutiner och att arbetsgrupper och organisation skulle vara relativt stabila; vi kan tala om att de aspekter på hierarki (Grid) och grupp (Group), som respondenterna använde sig av när de ramade in frågan om stölder, motsvarar vad vi tidigare beskrivit som ett industriellt säkerhetsperspektiv (Douglas & Wildawsky 1983; Engdahl, 2003). Vi har emellertid antytt att det finns vissa skillnader i hur detta industriella perspektiv används vid de olika terminalerna. Det är skillnader, som vi nu tänker ge oss i kast med, och som är viktiga för hur vi kan förstå de synsätt på säkerhet och ansvar som formas inom de olika organisationerna.

Skilda perspektiv på stölder i arbetet

Det går att urskilja ett industriellt perspektiv på säkerhet och stölder vid de terminaler, som finns i medelstora städer, och ett annat vid storstadsterminalen. Vid de förstnämnda terminalerna är det frågan om relativt trygga terminalarbetare, med en stark gruppidentitet och förtroende för sin ledning. De som arbetade vid storstadsterminalen var mindre säkra på hur problemet kunde angripas och uttryckte viss frustration över en omvärld, som krävde deras individuella ingripande.

Vid en av de terminaler, som låg i en medelstor stad, klagade visserligen några respondenter över att de hade problem med att skärma av terminalen från mindre trovärdiga besökare utifrån. Det rörde sig emellertid om en trasig grind, som ansågs vara ett tillfälligt problem och enkelt att åtgärda. Det ska jämföras med respondenterna vid storstadsterminalen, som inte såg någon som helst möjlighet att avskärma sin terminal från de omkringliggande offentliga miljöerna. De var frustrerade över att deras arbetsplats var centralt belägen i en av Sveriges största städer, med ett stort flöde av människor i närområdet, och över svårigheter att kontrollera alla internationella transporter samt omfattande stölder av t.ex. elektronik. Som framgår av citatet bottnade frustrationen vidare i upplevda svårigheter att följa rutiner på terminalgolvet och bristande kunskaper hos anställda om hur man bör hantera stölder:

... och med utbildning kanske man kunde ha det, men man vet hur det fungerar och så och så är det .. det är det här med stängda portar och sen verkar ju det som det är allmän väg då här inne. Men om det skulle varit stängda grindar kanske så inte folk kommer in överhuvudtaget då, va. Men det går väl inte i och med att det är allmän väg då, va.

Hänvisningarna till en problematisk omvärld återkommer, när respondenterna vid storstadsterminalen beskriver vilka de trodde var förövarna bakom dessa tillslag. Som nämnts framställdes förekomsten av tillfälligt anställda som en anledning till att det uppstod stöldproblem vid alla terminalerna. Ett insidertema framstår som väletablerat bland dem som vi har intervjuat. Vidare ansåg många att det var möjligt för ledningen att begränsa dessa stölder, genom att använda övervakningskameror och följa gällande rutiner för anställningar. Vid storstadsterminalen var terminalarbetarna dock också bekymrade över organiserad kriminalitet och yrkesbrottslingar med goda kontakter inom verksamheten och kunskaper om transporter av skilda sorters gods. Dessa professionella förövarer ansågs vara betydligt svårare att stoppa med hjälp av rutiner eller teknik. En respondent vid storstadsterminalen beskrev dem på följande vis:

Ja alltså, dom här killarna som kommer hit, dom är proffs, dom är jätteduktiga och dom är alltså yrkestjuvar ehh, men dom vet vart dom ska gå. Man går inte in i ena änden på terminalen och hämtar ut tre bärbara datorer på några minuter, om du inte vet att grejerna finns där, och hur vet man det?

Någon respondent talade om att storstadsterminalens läge även medförde att den var exponerad för olika grupper av missbrukare, som behövde snabba pengar. Men det var beskrivningarna av de problem som skickliga och välorganiserade brottslingar orsakade, som skilde dessa respondenter från vad de anställda vid terminalerna i medelstora städer beskrev. Vid sistnämnda terminaler fanns vissa som talade om ungdomar, som behövde pengar snabbt. Vid något tillfälle hänvisades till en lokal tjuv som var välkänd i bygden, och det nämndes att utländska lastbilschaufförer uppfattades som mindre trovärdiga. Dessa gärningsmän var emellertid förövarer bakom tillfälliga stölder, snarare än orsak till att terminalerna drabbades av systematisk och professionell brottslig verksamhet.

Säkerhet och individuella initiativ

Skillnaderna i framställningarna av terminalernas omvärld var även förknippade med skillnader i hur det individuella ansvaret beskrevs. Respondenterna från terminalerna i mellanstora städer beskrev en stabil omvärld, där antalet stölder minskade. Därför framstod inte heller stöldproblemet som särskilt akut för dem. Vid storstadsterminalen var man däremot mycket bekymrad över antalet stölder och ramade in det som ett växande problem. Många anställda hade vidare direkta erfarenheter av personer som hade försökt begå stölder, och som de hade försökt att stoppa. En av dem beskrev på följande vis hur han vid ett tillfälle blev tvungen att ingripa:

Eh... jag jagade en kille här för många år sen (skratt) vi har ju små burar där vi ställer in, det har vi gjort i många år här, gods, stöldbegärligt gods och vi har vissa kunder som betalar extra för att vi ska göra detta, och där såg jag en kille en gång, och han klättrade över staketet, det är alltså jättehögt. Och ehh, han ser när jag springer efter honom, men jag hann inte fatt han, för han sprang ut över bangården här borta på baksidan, och så stack han mot andra hållet. Så jag hann se han, då så jag var uppe hos polisen och tittade på en massa bilder och sådant, men det gick inte att känna igen honom då.

Respondenterna från storstadsterminalen uttryckte en tydlig benägenhet att ta ansvar själva, till och med genom att springa efter förövare. Ytterligare en anställd vid denna terminal underströk vikten av att vara misstänksam och att alltid hålla ögonen öppna för potentiella angrepp:

Ja det gör jag. Ja jag är ju lite mer misstänksam. (skratt) Nej, men ser jag nån som jag inte känner igen på terminalen, då antingen brukar jag cykla efter och se vad han...om han har nån koppling ehh nästan ...

Respondenterna framstår som om de var förberedda på angrepp utifrån, och de betonade även att det var viktigt att konfrontera okända personer och be dem identifiera sig själva; det beskrevs som mer eller mindre en plikt. Vidare kunde flertalet av dem beskriva de säkerhetsrutiner som gällde i deras arbeten, samt att de önskade mera utbildning om hur de kunde agera i samband med att det uppstod risk för att stölder skulle begås.

Detta ska jämföras med de anställda, som intervjuades vid de övriga terminalerna, som regelbundet hänvisade till att huvudansvaret för frågan låg hos ledningen. Vid dessa terminaler talade respondenterna visserligen om att säkerheten borde förbättras genom införandet av säkerhetskontroller, användandet av västar, kameraövervakning och förbättrade grindar. Men samtidigt underströk de att det var ledningen som skulle göra dessa åtgärder, och att de själva hade ett begränsat ansvar. Att företagets säkerhetsavdelning utfört ett test av deras individuella benägenhet att ingripa vid stölder sex månader före våra intervjuer, tycktes man vidare vara fullständigt oförstående till. I vissa fall framstod de som direkt uppretade över detta test:

Alltså stöld har jag ingen aning om för att det har säkert förekommit, men det är ingenting vi vet om på terminalen, eller i alla fall inte jag. Nu fick vi ju ett papper från säkerhetsansvarig, ehh, just det här med att han hade gått in och hämtat en symaskin och bara gått ut och jag var helt...jaha..., hjälp alltså. Men sen, när man tänker efter alltså, folk kan verkligen gå ut och in här, och vi skulle inte säga nånting om det, så där. Men så har han sagt nu till oss att om vi ser ett okänt ansikte, så gå fram och fråga vad dom vill. Men det känns (skratt) alltså, det känns ju inte speciellt rätt, för jag menar om du skulle komma in här, och jag skulle säga "ursäkta, men vad gör du här?" Och så är det Schenkers chef som inte jag känner igen. Alltså förstår du, det känns inte riktigt, det känns så konstigt att det ska bli en uppgift för mig.

Sammanfattar vi perspektivskillnaderna, kan vi ta fasta på att respondenterna från de terminaler som låg i mellanstora städer inte ramade in stölder som ett prioriterat problem i deras arbete, vilket däremot var fallet för dem som jobbade vid storstadsterminalen. Alla respondenter ansåg att ledningen hade ett huvudansvar, men vid storstadsterminalen beskrevs terminalens centrala läge som svårkontrollerbart. Storstadsterminalen framstod som både urban och utsatt för organiserad yrkesbrottslighet, vilket även medförde att respondenterna ansåg att omständigheterna krävde deras individuella ansvar och initiativtagande. Medan respondenterna vid övriga terminaler talade om stölder som tillfälliga, utförda av ungdomar och en välkänd lokal tjuv, hade flertalet av dem som intervjuades vid storstadsterminalen egna erfarenheter av att ingripa. Att man vid terminalerna i mellanstora städer nästan enbart såg denna säkerhetsfråga som ett problem för ledningen tydliggjordes ytterligare, när de beskrev det test som den centrala säkerhetschefen utfört vid deras arbetsplatser tidigare under året; det var ett initiativ uppifrån som upplevdes som svårbegripligt för terminalarbetarna.

Transportarbetarnas syn på ett legitimt säkerhetsarbete – en analys

Om vi analyserar hur terminalarbetarna såg på hur stöldrisken i arbetet borde hanteras, går det att säga att de genomgående utgick från ett industriellt perspektiv när de beskrev ett legitimt säkerhetsarbete. I enlighet med Douglas Grid/Groupmodell beskrevs den egna organisationen som en legitim hierarki. Det ansågs viktigt att arbetsgrupperna förblev stabila och dess medlemmar ärliga (Douglas & Wildawsky 1983; Engdahl 2003). Istället för att betona att de var autonoma individer som hanterade komplexa arbeten i ett föränderligt transportnätverk, framställde respondenterna sig själva som hederliga arbetare, som jobbade och trivdes ihop på terminalgolvet. Repetitiva arbetsuppgifter, dålig arbetsmiljö och bristande kommunikation med ledningen framstod som anledningar till att respondenternas möjligheter att ta initiativ och ansvar begränsades. Samtidigt underströk de att det var oerhört viktigt att ledningen hade ansvaret, följde föreskrivna rutiner och använde sig av de organisatoriska resurser som fanns, för att organisationen skulle klara av befintliga säkerhetsproblem (Mars 1997).

Trots vissa skillnader mellan terminalerna var det ingen respondent som talade om en säkerhetsorganisation som legitimerades av att de anställda skulle vara flexibla och löpande ta på sig ansvaret, som annars låg högre upp i hierarkin (Rose 1999; Stern 2006). Att storstadsterminalen framstod som exponerad för en svårkontrollerad omvärld förändrade inte heller det faktum att de flesta terminalarbetarna ansåg att ledningen hade det huvudsakliga ansvaret för att begränsa stöldriskerna. Betoningen vid en stabil hierarki bekräftades istället av att merparten av respondenterna talade om vikten av att det togs mera initiativ uppifrån. (Douglas & Wildawsky 1983). Som framgår av tabellen byggde ett legitimt säkerhetsarbete på ett formellt och hierarkiskt sätt att driva verksamheten på.

Tabell 1. Ett industriellt perspektiv på säkerhet.

Hierarkiska aspekter (Grid)	Gruppaspekter (Group)
Repetitiva arbetsuppgifter, hög intensitet och begränsat ansvar på terminalgolvet. Förtroende för den formella hierarkin. Säkerhet styrd/organiserad top-down.	Stabila organisationer och arbetsgrupper. Ärliga arbetsgrupper. Betoning vid rutiner för ex. övervakning, stänga grindar, rekrytering av tillfälligt anställda.

Samtidigt ramades det individuella ansvaret in på olika vis, när terminalernas omvärld fördes på tal. Vid storstadsterminalen beskrev respondenterna ett tydligt behov av att intervensera själva, om det uppstod en incident. Utifrån vår empiri är det svårt att bedöma, huruvida de var engagerade i någon form av beslutsfattande på arbetsplatsen eller inte, men vi kan konstatera att dessa terminalarbetare upplevde att de hade en högst osäker omvärld att hantera. Genom att hänvisa till organiserad kriminalitet och terminalens läge centralt i en av Sveriges största städer, motiverade de ett behov av att i likhet med vad som tidigare tillskrivits ett liberalt perspektiv ta ett individuellt ansvar på terminalgolvet (Mars 1984). Att de önskade utbildning och mer kunskap på området, samt att de kände till företagspolicy o.d., understryker ytterligare att ett legitimt hierarkiskt och formellt säkerhetsarbete kombinerades med att man framhöll vikten av att de anställda även var tvungna att ta ansvar. Orsaken till att sådana initiativ underifrån behövdes, ansågs emellertid vara oförutsägbara externa omständigheter, snarare än att ledningen styrde sina anställda genom att inkludera dem i olika beslutsfattande processer (jfr. Rose 2000; Mythen & Walklate 2005).

Trygga eller frustrerade terminalarbetare

Följaktligen kan vi i studien tala om två olika industriella perspektiv på ett legitimt säkerhetsarbete. Respondenterna från terminalerna i de mellanstora städerna var relativt trygga med de förutsättningar som fanns för att begränsa stölder.

De menade att ledningen hade ansvaret och kunde utnyttja befintliga resurser, som t.ex. övervakningskameror och rutiner för rekrytering. I enlighet med vad vi kan förvänta oss inom ett industriellt perspektiv, beskrev de både sin organisation och terminalens omvärld som relativt stabila (Engdahl 2003). Vidare var de i första hand oroliga över gruppssammanhållning och identitet och för huruvida oärliga "insiders" skulle infiltrera deras arbetsplatser, i samband med att bemanningsföretag användes.

Respondenterna från storstadsterminalen uttryckte däremot frustration över terminalens omgivning. De beskrev en oförutsägbar omvärld, som krävde personliga initiativ av dem. Även om ledningen hade ett huvudsakligt ansvar, underströk de vikten av att de själva bidrog i säkerhetsarbetet. Betoningen vid hierarkisk stabilitet kombinerades med en betoning på individuellt ansvar på ett vis som påminner om ett liberalt perspektiv. Men även om terminalarbetarna beskrev faktiska ingripanden, framställde de inte sina insatser som bevis på att de skulle ha kontroll över sin situation; de såg sig inte som förmögna att rationellt begränsa stöldrisken utan snarare som tvungna att ingripa (Mars 1997). Deras önskan om utbildning antyder också att de upplevde sig ha bristfälliga kunskaper om hur de bör agera, när det dyker upp en förövare. Istället för att de framstod som trygga, går det att tala om att respondenterna vid storstadsterminalen var frustrerade.

Tabell 2. Perspektiv på industriellt säkerhetsarbete bland terminalarbetare.

	Ett industriellt perspektiv på ett tryggt säkerhetsarbete (terminaler i mellanstora städer)	Ett industriellt perspektiv på ett frustrerat säkerhetsarbete (storstadsterminalen)
Gruppaspekter (Group)	Terminalen och dess anställda måste skyddas från att bli infiltrerade av potentiella "insiders"/förövare. Stölder/säkerhet är ett begränsat problem för de anställda (omvärlden är stabil).	Terminalen är sårbar för en omvärld av professionella yrkeskriminella, "insiders" samt vissa missbrukare. Omständigheter i omvärlden gör att det krävs ett individuellt ansvar/initiativ från terminalarbetarna.
Hierarkiskaspekter (Grid)	Ledningen måste ta ett omfattande ansvar för säkerheten vid terminalerna. Ledningen kan hantera stöld- och säkerhetsproblem inom den befintliga organisationen.	Ledningen måste ta ett omfattande ansvar för säkerheten vid terminalerna. Stöldproblemet blir allt värre, och ansvarstagandet måste förbättras i olika delar av organisationen.

I tabell 2 beskrivs innehållet i de skilda perspektiven på hur ett legitimt industriellt säkerhetsarbete bör bedrivas. Vi ser hur anställda från de terminaler som fanns i mellanstora städer gav uttryck för uppfattningar, som är relativt förutsägbara utifrån ett industriellt perspektiv, där omvärlden framstår som stabil och problemet med stölder och säkerhet framstår som möjligt att hantera för ledningen. Här kan tilläggas att respondenterna även beskrev en omvärld präglad av en social kontroll, som inte överhuvudtaget kom på tal vid storstadsterminalen; bl.a. talades det om att man visste vilka bygdens tjuvar var. En person (som inte arbetade på terminalgolvet) med ansvar för säkerhetsarbetet bekräftade även att säkerhetsanställda kände varandra över företagsgränserna och att det fanns ett nära informationsutbyte med myndigheter och polis i regionen. Någon sådan social kontroll eller informellt informationsutbyte beskrevs däremot inte vid storstadsterminalen. Med hänvisning till en instabil omvärld underströk respondenterna däremot att de tog ett individualiserat ansvar. De ansåg att även terminalarbetarna var tvungna att bidra aktivt i arbetet med att begränsa stöldriskerna vid terminalerna.

Oron för en ostabil omvärld och det individuella initiativet bland terminalarbetarna vid storstadsterminalen kan utifrån ett industriellt perspektiv framstå som oväntade, men det framstår som begripligt, mot bakgrund av att terminalen återfanns i en av Sveriges största städer med betydligt sämre förutsättningar för social kontroll och informationsutbyten över företagsgränserna än i de mindre städerna. I enlighet med Douglas Grid/Groupmodell bör deras syn på ett legitimt säkerhetsarbete internt i företaget dock alltså beskrivas som industriell. Respondenterna vid storstadsterminalen beskrev trots allt aldrig någon auktoritär eller godtycklig makthierarki som orsak till att omvärlden var svår att hantera. Inte heller menade de sig tillhöra något professionellt kollegium, som självt hade legitim kompetens och huvudsakligt ansvar för att begränsa stölder vid terminalen, eller ens att de som individer skulle ha kapacitet att motverka de hot som fanns i omvärlden.

Avslutande diskussion

Även om det finns skäl till att vara försiktig med att dra generella slutsatser, kan vi utifrån våra teoretiska utgångspunkter förstå varför terminalarbetarna framställde ett legitimt stöldförebyggande arbetet som de gjorde, d.v.s. varför de gav uttryck för olika industriella förfaranden. Vi kan konstatera att vår studie indikerar att arbetsvillkoren styr hur respondenterna överlag ser på säkerhetsproblemet. Inte minst blir respondenternas återkommande hänvisningar till ledningens ansvar och väldefinierade och repetitiva arbetsuppgifter centrala för vår förståelse av varför det egna ansvaret framställdes som begränsat vid alla terminalerna (Boltanski & Thévenot 2006).

Vad gäller skillnaderna i synen på vad som var ett legitimt säkerhetsarbete går det likaledes att påpeka att storstadsterminalen tillhörde ett företag, i vilket det

fanns regionala säkerhetschefer, som mer aktivt kunde kommunicera vikten av att hantera problematiken. Terminalerna i mellanstora städer tillhörde däremot ett företag, som centraliserat säkerhetsansvaret till en avgränsad nationell stab längre från verksamheten. Ansvaret blev på så vis tydligt definierat, men det blev också svårare att legitimera vikten av att engagera sig i det löpande säkerhetsarbetet vid de enskilda terminalerna. Sistnämnda kan även förklara varför företagets nämnda tester av anställdas benägenhet att ta ansvar framstod som underliga för respondenterna och snarare togs som intäkt för att stöldproblemet inte var de anställdas ansvar.

Vi bör dock påminna oss om att skillnaderna mellan hur de anställda vid de olika terminalerna såg på säkerhetsarbetet inte endast var associerade med ledningsfrågor, utan även med olika sätt att framställa omvärlden. Med våra teoretiska utgångspunkter – d.v.s. Grid/Groupmodellen – hamnar lätt den interna organisationen i förgrunden. I studien verkar dock ett legitimt säkerhetsarbete även vara förknippat med att respondenterna kopplar frågan till den omvärld, som följer av terminalernas placering. I sammanhanget går det peka på att lokaliseringen bland annat var förbunden med att det fanns bättre förutsättningar för social kontroll och för informationsutbyte med andra företag vid terminalerna i de medelstora städerna. En sådan kontroll kom knappast på tal vid storstadsterminalen, och ansvaret lades därför i större ursträckning på den enskilde terminalarbetaren. Denna skillnad mellan mindre och större städer pekar mot vikten av att i fortsatt forskning kring synen på ett legitimt säkerhetsarbete även beakta den sociala kontroll som präglar den regionala kontext som organisationerna befinner sig i. Det kan då även vara relevant att vidga analysen till att gälla företagens relation till andra säkerhetsföretag, polis, myndigheter och försäkringsbolag. Flera reportage i rikspressen under de senaste åren om just godsstöldar visar även att relationen till media kan vara av betydelse för att förstå hur olika säkerhetsperspektiv tar form.

Slutsats

Tidigare i denna artikel nämndes att transportnätverk ofta beskrivs som en komplex och omfattande infrastruktur. Terminalerna blir till noder i ett globalt och ständigt föränderligt nät av transporter, där ambitionen att stimulera självstyrande och reflexiva terminalarbetare kan vara ett sätt för ledningen att hantera de säkerhetsproblem som uppstår (Rose 1999). Osäkerhet på arbetsplatsen bemöts under sådana omständigheter genom att ansvar delegeras från toppen till enskilda individer på terminalgolvet (Rose 2000; Mythen & Walklate 2005). En generell förklaring till att vi ser en okonventionell industriell säkerhetskultur vid storstadsterminalen, och inte vid de övriga terminalerna, skulle förstås också kunna vara att man i förstnämnda fall är mer exponerad för en sådan organisatorisk komplexitet.

Samtidigt borde slutsatser, som är baserade på en generellt gällande organisatorisk komplexitet, även omfatta respondenterna vid terminalerna i mellanstora

städer. Deras syn på säkerheten präglades dock av ett industriellt säkerhetsperspektiv, där förtroendet för hierarkiskt organiserade funktioner i verksamheten alltjämt dominerade. Faktum är att alla respondenter beskrev sina arbeten som kännetecknade av rutiner och förplanerade arbetsprocesser, snarare än som styrda av självstyrande arbetare. Vår studie stödjer därmed inte heller på något självklart vis tanken om att säkerhet idag organiseras genom att ansvar och initiativ delegeras ner till den enskilde anställde (Jones & Newburn 2002).

Respondenterna beskrev i regel rutinbaserade och repetitiva jobb i en industriell verksamhet, som snarare påminner om en verksamhet präglad av kalkylerad och storskalig ekonomi (Stefansson 2004) och av krav på att begränsa kostnader och förbättra leveranstider samt tillfredsställa avsändarterminalens villkor för att kunna möta sina kunders behov på ett effektivt vis (Lambert & Stock 1993; Ekwall 2007). Detta är omständigheter som också tycks ha begränsat det individuella ansvar, som många terminalarbetare uttryckte. Genom att inbegripa företagets omvärld ger studien oss emellertid skäl till att inte endast se till de villkor som ryms inom arbetsorganisationen. Inte minst den syn på ett legitimt säkerhetsarbete, som respondenterna vid storstadsterminalen uttryckte, framstår då som avhängig en tilltagande komplexitet i de transportnätverk som terminalen ingår i. Men framförallt framstår betoningen vid det egna ansvaret som beroende av de begränsade förutsättningarna för social kontroll och informellt utbyte av information som fanns i det storstadsområde, där deras terminal låg. De framstår som delar av en industriell hierarki, utsatt för en omvärld som kräver att de anställda inte endast fullgör specifika arbetsuppgifter utan även enskilt bidrar i arbetet med att hindra professionella förbrytare från att stjäla från godstransporter (jfr. Castells 1998). Respondenterna beskrev det som en svår och frustrerande uppgift, men till skillnad från dem som intervjuades vid övriga terminaler önskade de ändå mer kunskap; de ville förbättra sin egen förmåga att hantera stöldrisken på terminalgolvet.

Not: Artikeln bygger på material insamlat inom projektet ”SecureFlow05”, finansierat av VINNOVA.

Referenser

- Barth, S. & White, M. D. (1998). *Hazardous Cargo, World Trade*, 29 November.
- Benford R.D. & Snow, D.A. (2000) Framing Process and Social Movements: An Overview and Assessment, *Annual Review of Sociology*, Vol. 26, No. 1, pp. 611-639.
- Boltanski, L & Thevenot, L. (2005). *On Justification – Economies of worth*, Princeton; Princeton University Press.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society – The Information Age; Economy, Society, Culture* vol. 1, Malden, MA: Blackwell Publishers.

- Castells, M. (1998). *End of Millennium – The Information Age; Economy, Society, Culture* vol. 1, Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Douglas, M. & Wildavsky, A. (1983). *Risk and Culture – An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*, Berkeley, CA: University of California Press.
- ECMT (2001). *Improving Security for Road Freight Vehicles*. Paris: OECD Publication Service.
- Ekwall, D. (2007). *Antagonistic Gateways in the Transport Network in a Supply chain Perspective*, Division of Logistics and Transportation, Chalmers University of Technology: Göteborg.
- Engdahl, O. (2003). *I finansvärldens bakre regioner – En studie om finansiella offshoremarknader och ekonomisk brottslighet*, Göteborg Studies in Sociology No 15, Sociologiska Institutionen, Göteborgs Universitet, pp. 55-94.
- Gips, M. (2006). Cargo Security Getting some Respect, *Security Management*, July, p. 28.
- Huysman, J. (2006) Insecurity and the Exception, *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 1, pp. 11-29.
- Jones, J. & Newburn, T. (2002). The Transformation of Policing? – Understanding Current Trends in Policing Systems, *British Journal of Criminology*, Vol. 42, No. 1, pp. 129–146.
- Kemshall, H. (2006). Crime and Risk. In Taylor-Gooby, P. & Zinn, J (Red.), *Risk in Social Sciences*, Oxford: Oxford University Press, pp. 76-93.
- Kramer, M. R. (1999). Trust and Distrust in Organizations: Emerging Perspectives, Enduring Questions, *Annual Review of Psychology*, Vol. 50, No. 1 pp. 569–598.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur.
- Lambert, D. & Stock, J. R. (1993). *Strategic Logistics Management*. Homewood: Richard D Irwin Inc, US.
- Lidskog, R., Sandstedt, E., Sundqvist, G. (1997). *Samhälle, risk och miljö*, Lund: Studentlitteratur.
- Lumsden, K. (2006). *Logistikens grunder*, Lund: Studentlitteratur.
- Mars, G. (1984). *Snyd & Fusk på arbetsplatsen – hvem, hvordan, hvor meget, hvorfor?*, København: Forlaget Komma.
- Mars, G. (1997). Human Factor Failure and the Comparative Structure of Jobs, *Disaster Prevention and Management*, Vol. 6, No. 5, pp. 343–348.
- Miles, M. B. & Huberman, M. A. (1994). *Qualitative Data Analysis – An Expanded Sourcebook*, 2nd edn, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, pp. 271.
- Mythen, G. & Walklate, S. (2006). Criminology and Terrorism – Which Thesis? Risk Society or Governmentality? *British Journal of Criminology*, Vol. 46, No. 3, pp. 379-398.

- Naylor, R. T. (2004). *Wages of Crime – Black Markets, Illegal Finance, and the Underworld Economy*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Ragin, C. (2000). *Fuzzy-Set Social Sciences*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Roberts, D. (2006). Human Security or Human Insecurity? – Moving the Debate Forward, *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 2, pp. 249-261.
- Rolandsson, B. (2003). *Facket, informationsteknologin och politiken – Strategier och perspektiv inom LO 1976–1996*, Göteborg Studies in Sociology No 16, Sociologiska Institutionen, Göteborgs Universitet, pp. 31-59.
- Rose, N. (1999). *Powers of Freedom – Reframing political thought*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 31-63.
- Rose, N. (2000). Government and Control, *British Journal of Criminology*, Vol. 40, No. 2, pp. 321–339.
- Seidman, I. (1998). *Interviewing as Qualitative Research – a Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*, New York: London, Teachers' College Press.
- Speed, M. (2003). Reducing Employee Dishonesty: In Search of the Right Strategy, *Security Journal*, Vol. 16, No.2, pp. 31–48.
- Stefansson, G. (2004). *Collaborative Logistics Management*, Chalmers, Göteborg.
- Stern, M. (2006). 'We' the Subject: The Power and Failure of (In)Security, *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 2, pp. 187-205.
- Stokes, R. (2007). Coordination, Governance and Equity: A Research Framework for Security, *Security Journal*, Vol. 20, No. 1, pp. 15-18.
- Tilly, C. (2000). *Beständig ojämlikhet*, Lund: Arkiv Förlag, pp. 65-90.
- Weber, M. (1983). *Ekonomi och Samhälle – Förståendesociologins grunder del 1*, Lund: Argos, pp. 18-40.

När moderna poliser bygger förtroende – att balansera mellan kontinuitet i verksamheten och förändringar på fältet

Mathias Ericson och Bertil Rolandsson

Inledning

Denna artikel är baserad på en studie av en grupp polisers möjligheter att bygga förtroende för en nyetablerad närpolisverksamhet. Deras uppdrag är att, inom ramen för ett större *tillitsprojekt* i Västra Götalandsregionen, initiera ett långsiktigt brottsförebyggande arbete och skapa en lokalt förankrad polis i utvalda stadsdelar. Det är ett arbete, där de löpande möter såväl yrkesmässiga som etiskt motstridiga förväntningar. De är s.k. kontaktpoliser, vars arbete är att finnas kvar i dessa stadsdelar och fortsätta arbeta preventivt, när övrig ingripande verksamhet lämnat fältet och åkt tillbaka till polishuset. Etiska spörsmål är då knutna till förutsättningarna att stärka boendes trygghet och tillit genom ökad polisiär närvaro men samtidigt motverka stigmatisering av de stadsdelar där satsningen genomförs. Artikeln visar hur det förtroende, som de etablerar, är av avgörande betydelse för deras verksamhet, men att det förutsätter en svår balansgång mellan förväntningar på ett nytt uppdrag och på en redan etablerad polispraktik.

Syftet med dessa kontaktpoliser är, enligt en rapport från Polismyndigheten i Västra Götaland (2006:17f), att de ”ansikte mot ansikte” med medborgarna ska sträva efter större lokal förankring och verka för att engagera boende i ett gemensamt ansvarstagande för att lösa olika problem. Till skillnad mot tidigare sådan samverkan mellan olika kommunala och professionella instanser, som anses ha skett ”över huvudet på de boende i området”, vill man nå en bredare samverkan, där även de boende deltar. I tidigare nämnda rapport talas det om en tillitssatsning, som på så vis ska leda till att en mer modern polis etableras, d.v.s. att kontaktpoliserna blir en mer tillgänglig och närvarande polis. Samtidigt ska de ägna sig åt sedvanlig ingripande verksamhet, och det finns en medvetenhet om att förtroendet för en sådan modern polis är avhängig att de tillskrivs betydelse inom den befintliga polisverksamheten (Polismyndigheten i Västra Götaland 2006:33f). Kontaktpoliserna ställs kort sagt inför en organisatorisk komplexitet och ett behov av att både externt och internt kommunicera syftet med satsningen.

Det är mot den bakgrunden som vi i denna artikel undersöker vilka strategier som poliser, som rekryterats till att arbeta med detta uppdrag, använder sig av för att etablera förtroende för den egna yrkesrollen. Frågan är hur de i relation till interna och externa villkor hanterar de förväntningar, som finns på den egna yrkespraktiken.

Vi har utgått från följande frågor:

- Hur beskriver dessa kontaktpoliser de externa villkor och resurser som de anser vara viktiga för att kunna fullfölja sitt uppdrag?
- Hur beskriver dessa kontaktpoliser den egna enheten och dess betydelse i relation till andra polisiära enheter?
- Vilken betydelse tillskriver dessa poliser den egna praktiken i arbetet med att skapa förtroende?

Tillitsatsning påminner om organisationsforskning, som pekar på nya styrningsformer inom offentlig sektor, vilka syftar till att främja omvärldskänsliga arbetsformer. Förtroendet för offentligt anställda bygger då inte endast på huruvida man följer regelverket, utan också på huruvida man som anställd är resultatorienterad (Almqvist 2003). Det innebär ökade krav på att den enskilde reflekterar över hur verksamheten legitimeras, i relation till vad som kan beskrivas som någon form av klientnytta (Evetts 2003:29f; 2006:523; Fournier 1999:281). Brunsson & Sahlin-Andersson (2000) beskriver även hur offentliga verksamheter därmed konstrueras för att anställda ska bidra till att organisationen tydligare agerar som en aktör, d.v.s. att alla jobbar mot ett gemensamt och formellt mål. En sådan resultatorientering innebär dock att kollegial hantering av praktiska problem även riskerar att inskränkas. Möjligheterna för våra kontaktpoliser att vara självständiga s.k. gräsrotsbyråkrater skulle då kunna begränsas av att medföljande krav på klient eller kundfokus tydliggörs på ett vis som gör dem till självändamål (Lipsky 1980; Svensson 2006; Pfadenhauer 2006). Deras möjligheter att bygga förtroende, genom att göra den egna yrkesrollens särdrag tydliga, riskerar att reducera faktiska ambitioner om att förändra verksamheten till vad Almqvist beskrivit som kosmetiska åtgärder (Almqvist 2003).

Teoretisk ansats

Det förtroendebegrepp, som vi använder oss av i artikeln, tar fasta på såväl dessa polisers förtrogenhet med vad som fungerar i den egna yrkespraktiken, som osäkerhet inför effekterna av den typ av organisationsförändring som nämnda tillitsatsning utgör. Förtroendet utgör en reduktion av komplexitet, d.v.s. att det är ett kapital som trots vissa risker ger en yrkesgrupp handlingsutrymme och som samtidigt sätts på spel, i samband med att man förändrar innehållet i sin yrkespraktik (Rolandsson & Oudhuis, 2009; jfr. Luhmann 2005:59f). Kortfattat medför det att förtroendet för yrkespraktiken tar form, genom att värdet av redan befintliga rutiner och förmågan att utvecklas kommuniceras inom och utanför den egna arbetsorganisationen (Luhman 2005:61; Watson & Moran 2005).

Inte minst professionsforskningen har traditionellt undersökt hur yrkesgrupper kan göra anspråk på trovärdig expertis genom att hänvisa till beprövad erfaren-

het och formella meriter. Läkarkåren, arkitekter eller advokater är exempel på yrken, som genom kontinuitet i akademisk utbildning och formaliserade meriteringssteg har tillmätts hög status och förtroende. Marknadsreformer, konkurrens och medierapportering om etiska problem är emellertid några orsaker till att expertis och andra yrkesutövare anses ha fått svårare att förlita sig till formella meriter (Schön 2000:9; Fournier 1999; Freidson 1994:131-146). Förtroendet för en yrkesgrupp blir avhängig av att yrkets utövare kan anpassa sig till och göra sin kompetens begriplig i mötet med klienter. Tilltron till deras kunskap och kompetens vilar på förmågan att känna igen klienters behov och önskemål (Fournier, 1999:286).

Den förhoppning om att etablera en ”modern” polis, som vi analyserar, kan förstås mot bakgrund av en sådan utveckling mot ökade krav på omvärldskänslighet. Vi undersöker hur kontaktpoliserna beskriver sina strategier för att både internt och externt uppnå ett förtroende som ger dem mandat att agera, i samband med att fokus läggs på klientrelationer och förmågan att jobba förebyggande. Närmare bestämt utgår vi i vår analys från vad som kan beskrivas som tre idealtypiska former av förtroendeskapande strategier. Den första betonar behovet av dialog och delaktighet, d.v.s. en *dialogorienterad strategi*. Den andra strategin betonar hur de initiativ de involverade parterna har möjlighet till är begränsade av formalia och position, d.v.s. en *hierarkisk strategi* (Putnam 2001). Slutligen talar vi om en *övergripande strategi*, som innebär att man som yrkesföreträdare mobiliserar resurser genom att samverka med och skapa kontakter till andra aktörer (Rolandsson & Oudhuis 2009).

Dialogorienterad, hierarkisk och övergripande strategi

En dialogorienterad strategi inbegriper villkoren för att mobilisera en samsyn på vad som är ett både rättvist och effektivt handhavande av problem (jfr. Pfadenhauer 2006). Det kan röra sig om att ledningen söker dialog i syfte att väcka vissa opinioner, skapa delaktighet eller förankra beslut. Det organisationsideal som ibland föresvävar, när sådana ambitioner kommer på tal, är svåröverblickbara nätverk eller platta organisationsformer, som lämnar utrymme för omvärldskänslighet och självstyrning (Kramer 1999). En dialogorienterad strategi kan emellertid även beskrivas som en sammanbindande praktik, som har till syfte att stärka sammanhållningen i olika sociala och kollegiala sammanhang. Den kan lika gärna reproducera eller t.o.m. konservera interna värderingar och synsätt. Det handlar om att mobilisera gemenskap och engagemang, genom att skaffa sig personliga relationer till varandra och stöd från ledningen (Putnam 2001).

Förtroendet bygger emellertid också på att betydelsen av den egna yrkesrollen görs tydlig (jfr. Svensson 2006). I detta avseende blir en hierarkisk strategi viktig. För att vinna förtroende krävs att polisen kan framställa sig som en inflytelserik aktör, som med hjälp av en hierarkiskt ordnad organisation kan möta komplicerade frågor. Yrkesrollens makt eller position legitimeras då genom att framhålla ett ansvarstagande och en handlingskraft, som motsvarar ett formellt uppdrag. Om uppdraget inte är att förändra verksamheten, kan en sådan strategi

underlätta möjligheterna att bygga förtroende på formell kontinuitet inom den egna yrkespraktiken. Yrkesföreträdare, som alltför strikt följer en sådan plan, riskerar emellertid att framstå som mindre flexibla och förändringsobenägna. Professionsforskning betonar som sagt även att ett flertal yrkesgrupper fått det svårare att på just sådana grunder etablera förtroende (Evetts 2006; Hellberg m.fl. [red] 1999).

Slutligen kan vikten av övergripande strategier betonas, d.v.s. strategier som handlar om mobiliseringen av resurser, som gör det möjligt att förverkliga en målsättning. Här handlar det helt enkelt om att få tillgång till de resurser som krävs för att kunna leva upp till de mål, som finns i verksamheten. Denna strategi är inte minst viktig inom en offentlig verksamhet, som inte har någon egen marknad att generera resurser från, utan istället befinner sig på en arena med andra parter, som går att samverka med (Brunsson & Sahlin-Andersson 2000; Putnam 2001). Våra respondenter mobiliserar helt enkelt kapacitet att leva upp till de nya målen som ställs på dem som ”moderna” s.k. kontaktpoliser, genom att söka samverkan med andra parter.

Tidigare forskning

Motiven för att införa kontaktpoliser har likheter med närpolisorganisationen, som infördes under 1990-talet. Även då var syftet att polisen i högre grad skulle arbeta förebyggande genom att stärka en lokal förankring (Lindström m.fl. 2001:5). Följderna av dessa försök att omorganisera polisens organisation och mål med det operativa arbetet har undersökts i flera svenska studier. Sammantaget beskriver denna forskning hur såväl formella som informella hierarkier lätt ger upphov till motsägelsefulla förväntningar och svårigheter att förändra innehållet i polisens verksamhet uppifrån. De poliser som jobbar i sådana verksamheter tvingas förhålla sig till organisationens formella krav och hierarkier och samtidigt förena detta med ett resultatinriktat och handgripligt arbete utanför polisstationens väggar.

Forskningen beskriver hur närpoliser i tidigare satsningar skapat sig en roll som gräsrotsbyråkrater (jfr. Lipsky 1980), d.v.s. att arbetet med att företräda lag och ordning i mötet med medborgarna skapat utrymme för självbestämmande och autonomi (Ekman 1999). Närpolisers yrkesidentitet framstår som knuten till en handgriplig praktik på fältet, där formella målsättningar riskerar att få svårt att överleva (Granér 2004; Andersson 2003; Åberg 2001). Forskning pekar följdriktigt också på att relationerna mellan poliser och mellan poliser och medborgarna då blir långt viktigare för hur arbetet organiseras än de direktiv, som utdelas av chefer inom organisationen eller i styrdokument (Ekman 1999:169).

I sammanhanget framstår även en stark kåranda som en viktig komponent, och som i både nationella och internationella studier förknippats med antingen ett legalistiskt eller ett autonomt perspektiv på uppdraget (Gordon et al. 2009:74). Det legalistiska innebär en betoning av lagtexter och polisens formella regelverk.

Det autonoma perspektivet betonar istället möjligheten att ta egna beslut på fältet och att självständigt upprätthålla lag och ordning (Granér 2004:272f). Det sistnämnda perspektivet tillskrivs störst status, eftersom det är mer aktions- och fältbaserat. Tidigare närpolisreformer tycks i många fall ha blivit förknippade med förstnämnda legalistiska perspektiv. Det har därför inte upplevts som ”riktigt” polisarbete, vilket bekräftar betydelsen av berörda polisers långa erfarenhet av praktiskt polisarbete (Andersson 2003:165). Det talas också om att ”poliser vid uttryckningsenheterna har i interna jargonger, med hänvisning till poliskulturen, klassat närpoliser som ett slags B-lag som inte utför riktigt polisjobb” (Stenmark 2005:15).

Denna statusordning och tolkning av polisarbetet har tolkats som ett konserverande av deras etablerade arbetspraktiker (Andersson 2003). Etnologen Ann Kristin Carlström (1999), som följt en spaningsenhet i Stockholm, beskriver på så vis hur arbetet som polis framförallt definieras i relation till möjligheten att lära känna och kunna göra ”busar” beräknliga. Det var genom att framhålla dessa kompetenser och vikten av att på sedvanligt vis ha kontakt med ”verkligheten” eller ”gatunivån” som de gjorde anspråk på speciella former av kompetenser, som även gjorde det möjligt att motstå överordnades krav på förändring (Carlström 1999: 97ff). Forskning har då också pekat på motsättningar i samband med försök att, i linje med närpolisreformer, stärka någon form av entreprenörsanda och att förändra den kompetens som efterfrågas (Stenmark 2005:116).

Metod

Artikeln bygger på intervjuer med fem s.k. kontaktpoliser i början av 2009. De är de första poliser som inom ”tillitssatsningen” fått i uppdrag att etablera polisiär verksamhet i speciellt utvalda stadsdelar i en stad i Västsverige. De jobbade i samma arbetsgrupp, varav en hade längre erfarenhet av såväl dessa stadsdelar som av polisiärt arbete överlag. Denne person fungerade även som gruppchef. Övriga var något yngre och hade innan de tillträdde jobbet som kontaktpolis arbetat några år inom ingripandeverksamhet (IGV), efter att ha slutfört sina studier vid polishögskolan. Fyra män och en kvinna har intervjuats.

Intervjuerna var semistrukturerade, vilket innebär att vi använt en intervjumall med på förhand definierade frågor som samtidigt öppnade för möjligheten att utvidga resonemangen under intervjun (Kvale 1997:121; Hammersley & Atkinson, 1995:152). Som intervjuare har vi förberett frågor, men intervjuerna styrdes framförallt av de teman som de intervjuade tog upp (Holstein & Gubrium 1995:55). Vi var intresserade av vad de hade för förväntningar på arbetet som kontaktpoliser och hur det arbetet kunde innebära olika former av operativt polisarbete, i samverkan med externa aktörer och i relation till den hierarkiska ordningen som finns inom polisorganisationen. Med tanke på att intervjuerna skedde i ett initialt skede av deras anställningar, gavs vi en unik möjlighet att undersöka deras förhoppningar om vad denna nya funktion inom polisen skulle kunna innebära.

I den analys som följde har vi växlat fokus mellan vad och hur-frågor. Det innebär att vi både beskriver *hur* betydelser skapas och *vad* som är förutsättningar för dessa betydelser (Gubrium & Holstein 2003:230f; Holstein & Gubrium 1995). I detta sammanhang blir det fråga om att beskriva hur kontaktpoliserna såg på sitt arbete och vad som var viktiga förutsättningar för att kunna handla i enlighet med dessa synsätt. Intervjuerna var en möjlighet att undersöka handlingsorienterade tolkningspraktiker (Gubrium & Holstein 1997:205). Tilläggas kan även att vi antagit ett explorativt förhållningssätt, samt att vi utifrån våra teoretiska utgångspunkter löpande omformulerat de koder vi använt i analysarbetet (Ragin 2000). För att motverka spekulativa tolkningar och utelämnande framställningar har vi haft tillfälle för muntlig och skriftlig återföring av resultatet.

Resultat – poliser mellan kontinuitet i verksamheten och förändring på fältet

I våra intervjuer med kontaktpoliserna fann vi stora likheter med vad som beskrivs i tidigare forskning om närpolisverksamheten. Bland annat gav kontaktpoliserna uttryck för ett värnande om kontinuitet med övrig polisverksamhet, där inte minst ett autonomt och handlingskraftigt arbete på fältet framstod som riktigt polisarbete. Samtidigt urskiljde respondenterna sitt uppdrag som nytt genom att understryka att de skulle ägna mer tid än övrig polis till kontakter med samhällsmedborgare och få mer resurser, i form av tid, för att verkligen fungera som en länk mellan medborgare och rättsväsende.

De byggde förtroende för den egna yrkesrollen, genom att balansera mellan anspråk på både kontinuitet och förändring. Till att börja med handlade det om att de måste se mer långsiktigt på sitt arbete för att klara av sitt uppdrag med att förankra sig och mobilisera nätverk och kommunikationskanaler i de olika stadsdelarna. Men det var också fråga om att man som enhet i polisen måste rättfärdiga sin plats i den interna organisationen. Slutligen går det att urskilja en infallsvinkel, där villkoren för förtroende förknippades med deras förmåga att inför medborgarna snabbt våga agera och ingripa på fältet, samtidigt som de var tvungna att stanna kvar i de områden de verkade, när andra polisenheter lämnat fältet och åkt tillbaka till polishuset. Sammantaget går det att tala om att respondenterna förknippade sitt engagemang och uppdrag med arbetet på fältet, men att de bedömde nyttan och värdet av sitt arbete i enlighet med kåranda och interna rutiner för resultatredovisning. Nedan börjar vi med att redogöra för deras syn på vad som uppfattades som ett nytt och långsiktigt uppdrag och går successivt över till att beskriva hur de förhöll sig till den löpande verksamheten.

Att jobba långsiktigt med ett nytt uppdrag

I enlighet med det formella uppdraget som kontaktpolis framhöll respondenterna att de som poliser skulle lägga en bestående grund för samverkan med andra aktörer i stadsdelen genom att mobilisera lokala kommunikationskanaler och nätverk. De underströk att ett sådant arbete förutsatte ett mer långsiktigt

perspektiv, än vad som annars var vanligt inom polisen. Mer tid krävdes för samtal med personer som blivit utsatta för brott, såväl som med personer överlag i området. Här behövdes ett fältarbete, där polisen blev mer närvarande i ungdomars vardag, tog spontana kontakter med de boende samt lärde känna vad som beskrevs som "busar".

Vidare var det viktigt att ägna tid åt möten med nyckelpersoner i olika verksamheter, exempelvis boendevårdare, väktare, sociala myndigheter och skola. Genom att som polis ha kontakt med exempelvis sociala myndigheter och arbetsförmedlingen menade de att de fick något konkret att erbjuda och att de kunde formulera alternativ till de kriminella nätverkens verklighetsbilder. Polisen ägnade sig inte längre åt att endast tala om vad som var rätt och fel, eller att enbart ha en repressiv funktion. Lika viktigt var att sträva efter ett långsiktigt samtal med de boende i området om de faktiska problem som de upplevde, och att mobilisera olika former av resurser som var förutsättningen för att de faktiskt skulle kunna uppnå målen med uppdraget, dvs. ökat förtroende för polisen. En av respondenterna beskriver denna resursmobilisering på följande vis:

"Vi måste ha någonting att erbjuda, något konkret. Vad vill du med ditt liv? Vad ser du i förlängningen? Vad kan vi hjälpa till med? Jo, vi har en kontakt på bostadsbolaget, du kan få en egen lägenhet. Vi kanske har en kontakt på arbetsförmedlingen som gör att du kan fylla i ett CV, att du kan få komma in på komvux och läsa upp dina betyg och så vidare. Det är *det* vi kan erbjuda. Frågan är ju vilken väg de går. Och tänker de ett steg längre så kanske man väljer våran väg. *Där* kommer vi in."

Citatet illustrerar på många vis att respondenterna i regel var positiva till de formella direktiv om brottsförebyggande insatser, som formulerats inom denna s.k. tillitsatsning, och till det faktiska arbetet med att som ovan öka polisens närvaro i de olika stadsdelarna. Men som kommer att framgå än mer nedan, var de också osäkra på hur de som grupp konkret skulle gå tillväga för att mobilisera de nätverk och kontakter som beskrevs som resurser. De underströk vikten av att inte bara se till formella dokument och direktiv för hur arbetet skulle utföras. Jobbet krävde improvisation, men för att hantera osäkerheten över den osäkerhet som det medförde var de även tvungna att ta fasta på de kompetenser som de förde med sig från tidigare polisarbete. Det blev viktigt att inte bara betona det nya i uppdraget utan också att det fanns en kontinuitet hos gruppens kompetens, som var av stor betydelse för att kunna lösa de löpande problem, som de ställdes inför ute på fältet.

Att ta plats i organisationen – konserverande strategier

En stor del av deras resonemang kring det arbetet som de utförde upptogs av just relationen till övriga delar av polisen, där de framhöll att de i många avseenden gjorde samma former av arbete. Tillitsatsningen gjorde det möjligt för dem att på ett nytt sätt jobba långsiktigt med de problem som medborgarna i de stadsdelar som de verkade i upplevde som angelägna. Men för att få förtroende för detta

arbete krävdes att de hela tiden beaktade de organisatoriska villkoren inom polisen. Det framstod som viktigt att värna en viss kontinuitet i relation till polisens övriga organisation, och då framförallt genom att som i citat nedan hänvisa till att ingripanden fortsatt ingick i deras uppdrag som poliser;

Vi vill ju lagföra och gripa samtidigt som man verkar förebyggande, det är ju det polisverksamheten går ut på.

Skillnaden mellan t.ex. IGV (Ingripandeverksamheten) och dem som omfattades av tillitssatsningen framställdes i regel som att de hade möjlighet att göra ett repressivt uppdrag begripligt för medborgarna genom ett mer långsiktigt arbete. Det var långsiktigheten, i kombination med operativt arbete, som var gruppens särdrag mot andra enheter internt inom myndigheten. Den betydelse, som interna organisatoriska villkor tillskrevs, framkom emellertid tydligt, t.ex. i samband med att de beskrev hur det inom organisationen i övrigt hade funnits en allmän misstänksamhet mot deras uppdrag. De beskrev hur man nedlåtande hade talat om gruppen som ”mötespoliser”, ”dagisverksamhet” och ”lala-grupp”. De hade själva också varit tveksamma till att söka tjänsterna, då de befarat att ett sådant jobb skulle innebära mindre ”riktigt” polisarbete, men ändrat uppfattning när de fått klart för sig att arbetet också innebar konkreta och repressiva arbetsuppgifter. De repressiva inslagen i uppdraget framstod alltså som centrala, och de betonade att det bl.a. var viktigt att inte lämna över varje brottsfall och ingripande till IGV. Det var sådana arbetsuppgifter som trots allt gjorde att kontaktpoliserna framstod som ”riktiga poliser”.

Att förtroendet för deras yrkesroll, och möjligheterna att genomföra uppdraget som kontaktpolis, var avhängigt att man trots sina särdrag framstod som en väl integrerad del av polisen, som ingriper och gör vad som uppfattades som riktigt polisarbete, framkom även när respondenterna positionerade sig mot tidigare närpolisatsningar. De betonade att dessa försök var misslyckade främst i fråga om att vara repressiv. Tidigare satsningar uppfattades som ”oerhört massa träffar och möten” och allt för mycket ”skjorta och slips”, till skillnad mot en ”riktig” uniformerad polis som agerar ute bland folk. Tidigare närpolisverksamhet ansågs också ha saknat ett tydligt uppdrag från organisationens sida. Det talades även om en brist på central organisering, som bidragit till att allt för mycket ansvar lagts på de enskilda närpoliserna, särskilt i fråga om administrativt arbete.

Att mäta nyttan med en riktig kontaktpolis

Att den nya tillitssatsningen ansågs vara vagt definierat uppifrån var dock inte bara negativt. Respondenterna såg det nu snarare som en möjlighet för gruppen att själva utforma sina rutiner, fördela ansvar och definiera konkreta arbetsuppgifter i arbetet. Nu fick de själva utrymme att ta beslut om hur målen om ökad trygghet och minskad nyrekrytering till kriminella nätverk skulle uppnås. De upplevde sig vara betrodda av ledningen att inte bara fylla ett formellt uppdrag utan även använda hela sin kompetens för att lösa löpande problem. Detta problemlösande arbete beskrevs då återigen som ett riktigt polisarbete, som i likhet

med det som gjordes inom IGV innebar att man var tvungen att improvisera, ta risker och göra snabba ingripanden.

När de jämförde sig med andra delar av polisen, som ansågs ha mer avgränsade uppdrag av ingripande karaktär och bättre förutsättningar att visa upp konkreta och mätbara resultat, upplevde de emellertid att det fanns en vaghet i hur de skulle rapportera resultatet av sina insatser. Ingripanden, beslag eller anmälningar var lätta att föra statistik över, medan kontaktpolisernas mera långsiktiga arbete med brottsprevention och medborgerliga relationer var svårare att tydliggöra i form av mätbara och konkreta resultat. En av dem talade på följande vis om de problem med att bevisa nyttan med verksamheten som då skulle kunna uppstå, när de jämförde sig med övriga delar av polisen:

Då blir det frågor om att Vad gör ni där uppe egentligen, sitter ni bara på möten och dricker kaffe? Och så får man förklara och då blir man accepterad. Men våra resultat kanske kommer om fem år. Men polisen funkar inte så, polisen ska ha resultat nu. Vi ska ha ett tillslag. [...] Det blir vårt dilemma. Vi kan inte visa upp något resultat. Vi kan ställa oss och ha alkoholutandningskontroller, skriva på körförbudsbelagda bilar och så, då får vi ett konkret resultat. Men det är ju inte vår grunduppgift. Men det gör vi också naturligtvis, för vi jobbar ju på det här sättet.

Av citatet framgår att svårigheterna med att tydliggöra resultatet av det långsiktiga preventiva arbetet som de bedrev kunde medföra en ännu mer allmän osäkerhet bland såväl kollegor som ledning över hur deras arbetsuppgifter utfördes. Respondenterna upplevde visserligen ett stöd uppifrån, men de visste samtidigt inte riktigt vilka förväntningar ledningen hade på dem. De uttryckte en oro för att de ekonomiska ramarna skulle snävas in eller att ledningen kunde agera alltför kortsiktigt i sin planering och allt för otåligt kräva konkreta resultat. Därför var det viktigt för dem att fundera igenom hur deras s.k. produktivitet kunde försvaras och motiveras, utan att uppdragets fokus vid ett längre tidsperspektiv gick förlorat. En rutin som utformats inom gruppen för att hantera kraven på tydliga resultat var därför också att föra loggbok över möten och kontakter som tagits varje arbetspass.

En riktig polis på fältet – att våga möta innevånarna

Att föra loggbok underlättade för kontaktpoliserna att inte bara kommunicera vad som gjorts till ledningen, utan det fanns även en viss osäkerhet över det faktiska arbetsinnehållet och en sådan rutin ansågs göra det möjligt för dem själva att se att man ”faktiskt gör något”. Respondenterna betonade vidare att medborgarnas förtroende för polisen inte heller kunde tas för givet, när de befann sig ute på fältet. De var ständigt tvungna att reflektera över sina insatser och hur de kommunicerade sin närvaro i olika möten med boende och nyckelaktörer i områdena. Även medborgarna antogs då värdera deras polisiära arbete efter deras förmåga att balansera mellan en förebyggande dialog och en repressiv ingripande verksamhet. Men utmaningen låg i att de till råga på allt var nödgade att göra denna balansgång begriplig för de boende i de olika stadsdelarna.

Mötet med de boende framställdes vidare som oerhört viktigt för deras egna möjligheter att avgöra om arbetet gav resultat och få en uppfattning om vilken kapacitet man faktiskt hade. Även om samarbetet med exempelvis boendevårdar, skola, socialen och fritidsgårdar hade stor betydelse, värdesatte de spontana möten och vardaglig respons från ”vanligt folk” oerhört mycket. Det var i dessa möten de fick bekräftelse på huruvida de som kontaktpoliser lyckades med sitt uppdrag på ett förtroendeingivande vis; detta var återigen något som gav dem en känsla av att man ”faktiskt gör något”. En av respondenterna uttrycker sig på följande vis:

Bara som det här när man först kommer till en fritidsgård, eller något liknande ställe, där man vet att det finns många med lite problembakgrund och de försöker att ha lite distans och vara lite tuffa och så där. Men efter ett par gånger när de säger *Hej* [personnamn] och man säger *Tjena hur är läget?* Då känns det bra, sånt känns bra. Inombords känns det skitbra. När man bygger relationer, det tycker jag känns bra.

Citatet illustrerar den betydelse som tillskrevs arbetet ute på fältet och spontana möten med de boende. Enkla möten och hälsningar på kontaktpoliserna var en form av bekräftelse på nyttan med tillitsgruppen; det var en bekräftelse som inte någon annan enhet inom polisen kunde ge dem. Det var också i dessa möten som de ansåg sig kunna motarbeta skarpa uppdelningar mellan poliser och ”vanligt folk”. Samtidigt var man noga med att poängtera att de hade ett repressivt uppdrag och att de boende även förväntade sig att de inte bara var där för att vara trevliga och samtala, utan ytterst för att upprätthålla lag och ordning.

Villkoren för ett förtroendefullt arbete framstod återigen som en komplex balansgång mellan långsiktig dialog och kortsiktigt arbete, som krävde ingripanden och var fylld med risker. De var tvungna att i olika situationer våga improvisera och fatta beslut om ingripanden, som innebar att deras långsiktiga arbete, med att bygga förtroende för polisens verksamhet, kunde stå på spel. Men några alternativ fanns inte. Det var nödvändigt att de vågade gå runt i området, ta kontakt med de boende samt ibland ingripa. Här ska tilläggas att deras arbete på fältet ansågs ligga nära vad som beskrevs som traditionellt eller riktigt polisarbete, vilket förstås underlättade deras möjligheter att begripliggöra uppdraget för såväl andra som sig själva. Men de underströk att de till skillnad från traditionell polisär verksamhet var mer exponerade. De gjorde inte bara plötsliga ingripanden för att sedan åka tillbaka till polishuset, utan de skulle värna en stadig kontakt med fältet. De uttryckte det som att de inte kunde ”gömma sig” på samma sätt som andra poliser, eller sitta tryggt ”bakom plåten i bilen”.

Diskussion

När vi ser till hur dessa poliser formulerar sitt uppdrag, kan vi ta fasta på att de i likhet med vad tidigare forskning om närpolisverksamhet beskriver, lägger stor tonvikt vid det arbete som görs ute i stadsdelarna (Andersson 2003; Åberg

2001). Möjligheterna att inom ramen för sitt uppdrag, göra ett förtroendeingivande jobb förknippas med vad som kan beskrivas som en övergripande strategi på gräsrotsnivå (Rolandsson & Oudhuis 2009; Lipsky 1980). Som kontaktpolis gäller det att bygga goda relationer direkt till medborgare, boendevårdar och arbetsförmedling etc. För att de i sitt nya uppdrag ska få tillgång till resurser och framstå som handlingskraftiga nog att leva upp till den brottsförebyggande målsättningen krävs att de, i likhet med annan offentlig verksamhet, samverkar med olika parter (Brunsson & Sahlin-Andersson 2000; Putnam 2001). Mobiliseringen sker emellertid underifrån; respondenterna beskriver t.ex. hur arbetsförmedlingen kan ge dem vetskap om utbildningssatsningar, som de sedan kan erbjuda som alternativ till kriminell verksamhet.

I likhet med tidigare forskning om närpolis var det också friheten på fältet, som dessa kontaktpoliser identifierade sig med i sin yrkesroll och som ansågs vara det främsta skälet till att de kände engagemang i sitt jobb (Andersson 2003; Carlström 1999; Åberg 2001). Respondenterna uppskattade att vara ute i stadsdelarna, på ett vis som påminner om det autonomiperspektiv som närpolis i tidigare forskning gett uttryck för (Ekman 1999; Stenmark 2005). Det var viktigt att i gruppen kunna ha en självständig och fortlöpande dialog om vad deras arbetsuppgifter är och hur olika problem ska lösas. Samtidigt motiverades arbetet på fältet även som demokratiskt och näst intill etiskt betydelsefullt. De såg det som angeläget att de som poliser inte bara kunde jobba självständigt, utan också att de hade en skyldighet att jobba med människors riktiga problem. Uppdraget gav dem möjlighet att motarbeta skarpa uppdelningar mellan dem som företrädare för lag och ordning och ”vanligt folk” på gräsrotsnivå. De kunde undvika att ta beslut ”över huvudet på folk i området” om strategier och arbetsformer, samtidigt som de även kände en stor tillfredsställelse, när vanligt folk hälsade och kom fram och pratade med dem.

En viss osäkerhet inför sitt uppdrag framkom dock, i samband med att de beskrev den dialog de förde med ledningen och övriga kollegor. Om vi ser till vad som i teoriavsnittet beskrevs som en dialogorienterad strategi, med syfte att mobilisera en samsyn på vad som är ett korrekt handhavande av uppdraget som kontaktpolis, så uttryckte de visserligen att de hade ett stöd av ledningen. Men de talade också om att det inte fanns så mycket dialog med ledningen överhuvudtaget (jfr. Pfadenhauer 2006; Evetts 2006). Även om gruppens autonomi var uppskattad framstod denna brist på dialog med ledningen som ett potentiellt problem för det förtroende som de lyckades mobilisera, t.ex. i samband med att man rapporterade olika resultat (Kramer 1999).

Här går också att knyta an till forskning, som pekar på kårandans betydelse, genom att framhålla den osäkerhet som våra respondenter uttryckte inför huruvida just deras långsiktiga arbete med brottsprevention stämde in på vad som förväntades av en polis bland övriga kollegor (Granér 2004). De beskrev bland annat hur kollegor initialt talat om kontaktpoliserna som dagisverksamhet eller ”la-la”-verksamhet, men även att de själva tvekat inför att söka jobbet. Med andra ord fanns här en anda som kan medföra svårigheter att inom en dialogori-

enterad och sammanbindande strategi stärka yrkeidentiteten och förankra verksamheten i det bredare kollegiala sammanhanget (Rolandsson & Oudhuis 2009).

Samtliga respondenter talade om att vikten av deras arbete inte heller framstod som särskilt tydlig för deras kollegor och att det därför var viktigt att tydliggöra yrkesrollen i relation till andra avdelningar inom polisen (jfr. Svensson 2006). De uttryckte ett behov av vad som beskrivits som en hierarkisk strategi, d.v.s. att vinna förtroende genom att ta plats inom den egna formella organisationen (Rolandsson & Oudhuis 2009). Att de regelbundet jämförde sig själva med ingripande verksamheter, främst IGV, och att man oroade sig för att ledningen skulle se alltför kortsiktigt på deras verksamhet, visar på hur de strävade efter att tydliggöra värdet av sitt arbete genom att förhålla sig till redan etablerade interna kriterier i poliskåren för bedömning av polisarbetets nytta.

Förtroendet för deras yrkesroll och verksamhet byggde på att det fanns kontinuitet mellan deras uppdrag och övrig verksamhet inom polisen. De talade också om att tydliggöra produktivitet genom att både delta i ingripanden och t.ex. föra loggbok över möten och kontakter som tagits vid varje arbetspass. På så vis kunde de rapportera resultat, som visade att de hade unika möjligheter att föra en långsiktig dialog och anpassa sig efter medborgarnas behov, men de knöt därmed också an till en i polisen befintlig resultatstyrning (jfr. Evetts 2003). Förtroendet med de arbetssätt som tidigare fungerat skulle då kunna vara en trygghet eller reduktion av komplexitet i strävan efter att skapa förtroende för en ny yrkesroll (jfr. Luhmann 2005). Men om vi beaktar annan forskning om resultatstyrd offentlig verksamhet kan medborgarkontakterna också bli rutinmässiga resultat, som riskerar att reducera särdragen i tillitssatsningen till att bli kosmetiska (Almqvist 2003).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att respondenterna förknippade sitt uppdrag och engagemang med arbetet på fältet, men att de värderade betydelsen av sina insatser i enlighet med vad som internt i polisen etablerats som formellt mätbara resultat och vad som inom kårandan ansågs vara ett riktigt polisarbete. De blev tvungna att balansera mellan förväntningar på fältet och internt inom polisen. I vissa fall framstod dessa förväntningar då också som motsägelsefulla; svårigheterna att kombinera långsiktigt arbete med repressiva insatser skapade viss osäkerhet över hur jobbet som kontaktpolis egentligen borde bedrivas.

Att tydliggöra värdet av det egna arbetet genom att förhålla sig till redan etablerade interna kriterier för vad som anses vara ”riktigt” polisarbete är då ett sätt att reducera den upplevda osäkerheten. Även om studiens underlag är begränsat, och det är svårt att dra några slutgiltiga slutsatser, kan det också förstås som att det uppstod vad andra forskare beskrivit som en *konserverande strategi* (Andersson 2003), där risker med att inta en ny och i stora drag autonom yrkesroll hanteras genom att man förlitar sig till att göra, som man alltid har gjort (Granér 2004:272f). Studien pekar vidare på att det inte bara är gruppens autonomi, som då utgör orsak till denna strategi, utan att deras upplevda osäkerhet

inför satsningens status och gruppens position inom polisen över lag riskerar att försvåra möjligheterna att etablera en sådan ny form av lokalt förankrad kontaktpolis (jfr. Ekman 1999:169). Även om det är för tidigt att säga något definitivt, utgör sådana omständigheter i långa loppet ett problem, då de strategier som uppstår riskerar att undergräva förtroendet för tillitssatsningen och försöken att introducera en ”modern” tillitspolis.

Slutsats

Därmed kan vi dra slutsatsen att respondenterna i denna studie definierade kontaktpolisens särdrag och engagemang i enlighet med deras formella uppdrag; de lade stor tonvikt vid långsiktigt och brottspreventivt arbete ute i de olika stadsdelarna. I likhet med annan professionsforskning kan vi också peka på en betoning på att förtroendet för yrkesrollen byggde på en reflexiv och lyhörd relation till klienter eller medborgare (Schön 2000:299; Evetts 2001). Mot bakgrund av bl.a. den initiala tvekan inför att ta jobbet, som merparten av respondenterna beskrev, går det emellertid också tala om en organisatorisk balansakt mellan å ena sidan utmaningen att tydliggöra ett nytt långsiktigt och brottsförebyggande mål, och å andra sidan nödvändigheten av att betona kontinuitet i det polisiära uppdraget.

Självfallet bör vi påminna oss om att studien bygger på intervjuer med en liten arbetsgrupp, vid ett tillfälle. Vidare utfördes intervjuerna när gruppen var på väg att övergå från planeringsstadium till utförande. I samband med att vi återfört vårt resultat till polisen, har vi också förstått att verksamheten hanterat vissa av de problem vi beskriver och fortskridit i en på många vis positiv riktning. Att resultatet sammanfaller med tidigare forskning om närpolisverksamheten innebär dock att det avslutningsvis även finns anledning att peka på ett potentiellt och mer generellt problem som kan uppstå i liknande tillitssatningar som den som gjorts av polisen i Västra Götaland.

Framförallt handlar det om att studiens respondenter beskriver en svår balansgång mellan förväntningar på kontinuitet inom polisen och förväntningar på förändring ute på fältet. För den enskilde polisen, som har sitt hjärta och engagemang ute på fältet, innebär den osäkerhet som denna balansgång medför att han/hon kan känna sig benägen att istället mobilisera förtroendet för den egna verksamheten genom en hierarkisk strategi som bygger på interna förväntningar – helt i enlighet med vad som utifrån tidigare forskning framstår som en konserverande strategi. Att det är en strategi som syftar till att reducera en känsla av komplexitet eller osäkerhet inför det förtroende som man tror sig kunna vinna, innebär slutligen att det är ett förfarande som förstås även kan uppstå i samband med att andra yrkesgrupper känner sig tvingade att balansera mellan förväntningar på autonomi och kontinuitet i den egna arbetspraktiken (Luhmann 2005; Gordon et al. 2009:74).

Not: Ett stort tack till alla er inom tillitssatsningen som bidragit och ställt upp i samband med vår studie. Speciellt vill vi tacka de poliser som öppenhjärtigt ställde upp vid våra intervjuer.

Referenser

- Almqvist, R. M. (2004). *Icons of New Public Management: four studies on competition, contracts and control*. Avhandling, Företagsekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Andersson, S. (2003). *Ordnande praktiker. En studie av status, homosocialitet och manligheter utifrån två närpolisstationer*. Avhandling, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Brunsson, N. & Sahlin-Andersson, K. (2000). Constructing organizations: The example of public sector reform, i *Organization Studies* Vol. 21, No. 4, pp. 721 - 746.
- Carlström, A. K. (1999). *På spaning i Stockholm: en etnologisk studie av polisarbete*. Avhandling, Etnologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Ekman, G. (1999). *Från text till batong: om poliser, busar och svennar*. Avhandling, Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan, Stockholm.
- Evetts, J. (2003). The Sociological Analysis of Professionalism: Occupational Change in the Modern World, i *International Sociology* Vol. 18, No. pp. 395–415.
- Evetts, J. (2006). Trust and professionalism: Challenges and occupational changes, i *Current Sociology* Vol. 54, No. 1, pp. 133–143.
- Fournier, V. (1999). The Appeal to 'Professionalism' as a Disciplinary Mechanism, i *The Sociological Review* Vol. 47, No. 2, May, pp. 280–307.
- Freidson, E. (1994). *Professionalism Reborn: Theory, Prophecy and Policy*. Cambridge: Polity Press.
- Granér, R. (2004). *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Avhandling, Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Gordon, R., Clegg, S. & Kornberger, M. (2009). Embedded Ethics: Discourse and Power in The New South Wales Police Service, i *Organization Studies*, 30 (01), pp. 73-99.
- Gubrium, J. F. & Holstein, James A. (1997). *The new language of qualitative method*. New York: Oxford University Press.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (2003). Interpretive practice and social action, i Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red.) *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks: SAGE.
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (1995). *Ethnography: principles in practice*. London: Routledge.

- Hellberg, I., Saks, M. & Benoit, C. (red.) (1999). Professional identities in transition: cross-cultural dimensions. Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (1995). *The active interview*. Thousand Oaks: Sage.
- Kramer M. R. (1999). Trust and Distrust in Organizations: Emerging Perspectives, Enduring Questions, In *Annual Review of Psychology* Vol. 50, No 1, pp. 569–598.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindström, P., Pauloff, A. & Granath, S. (2001). *Hur-var-närpolis: en granskning av närpolisreformen*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Lipsky, M. (1980). Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services. New York: Russell Sage Foundation.
- Luhmann, N. (2005). Förtroende: en mekanism för reduktion av social komplexitet. Göteborg: Daidalos.
- Putnam, R. D. (2001). *Den ensamme bowlaren: den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Stockholm: SNS förlag.
- Pfadenhauer, M. (2006). Crisis or Decline? – Problems of Legitimation and Loss of Trust in Modern Professionalism, i *Current Sociology* Vol. 54, No. 4, pp. 565-578.
- Polismyndigheten i Västra Götaland (2006). *Tillit - en strategisk vision för förtroende och prevention*. Rapport inför Tillitsnämningen i Västra Götaland.
- Ragin, C. (2000) *Fuzzy-Set Social Sciences*. Chicago: Chicago University Press.
- Rolandsson, B. & Oudhuis, M. (red.) (2009). *Att våga leda i förändring: en fråga om förtroende*. Lund: Studentlitteratur.
- Schön, D. A. (2000). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. London: Basic Books.
- Svensson, L. (2006). New Professionalism, Trust and Competence – Some Conceptual Remarks and Empirical Data, i *Current Sociology*, Vol. 54, No 4, pp. 579-593.
- Stenmark, H. (2005). *Polisens organisationskultur: en explorativ studie*. Avhandling, Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Watson, S. & Moran, A. (red.) (2005). *Trust, Risk and Uncertainty*. Hampshire, New York: Palgrave MacMillan.
- Åberg, B. (2001). *Samarbete på könsblandade arbetsplatser*. Avhandling, Örebro: Studies in Sociology, Örebro Universitet.

Säkerhetens risker – om etiska aspekter på att använda larm och övervakningssystem för personer med demens

Lars Sandman

Inledning

Inom demensvården återfinns man personer med demens (PMD) som vandrar omkring⁸, något som kan fylla viktiga behov, som att få utlopp för aktivitetslust, dämpa ångest etc. (Lai & Arthur 2003). Vandrandet kan ge upphov till problem, eftersom PMD dels kan ha fysiska funktionsnedsättningar, som gör att de lider större risk att ramla och skada sig, dels har nedsatt kognitiv förmåga, som gör att de lider risk att gå vilse och hamna i situationer, som de inte reder ut. Svensk tvångsvårdslagstiftning tillåter normalt inte att PMD tvångsvårdas, vilket implicerar att man inte kan begränsa deras rörelsefrihet genom att låsa in dem eller genom att använda bälten etc. (LPT 1991:1128). Ur denna situation uppkommer behovet av andra lösningar för att ge PMD möjlighet att få utlopp för sitt behov av att vandra, samtidigt som riskerna minimeras (Niemeijer et al. 2010). Inom heldygnsvård för PMD (dvs. den vård som sker på institution och inte i personens hem) är konstant övervakning av professionella vårdare omöjlig, eftersom det är alltför resurskrävande⁹. Ett sätt att hantera denna situation är att använda sig av olika tekniska larm- eller övervakningssystem¹⁰, vilket har givit upphov till en debatt kring huruvida användningen av dessa larm- och övervakningssystem är etiskt acceptabel eller inte. En nyligen publicerad reviewartikel noterar att denna debatt i många fall är polariserad och antingen ser dessa system som en etiskt oproblematisks lösning eller förkastar all form av sådan användning (Niemeijer et al. 2010).

Detta intryck förstärks av personliga möten med professionella vårdare inom fältet. Niemeijer et al. (2010) pekar också på att huvuddelen av den vetenskapliga litteraturen uttrycker etiska uppfattningar utan att göra en mer fördjupad analys av dessa uppfattningar eller av de värden och normer som hänvisas till.

⁸ Vad som på engelska benämns 'wandering'.

⁹ Uppsatsen fokuserar på användningen av larm- och övervakningssystem inom den professionella heldygnsvården och kommer inte att beröra användningen av dessa system i PMDs hem eller i relation till närstående vårdare. En stor del av diskussionen är dock överförbar även till denna kontext. Diskussionen kommer att röra sig kring ett antal olika typer av larm- och övervakningssystem, som idag finns tillgängliga och som har olika etiska implikationer, utan att gå in på detaljer hos dessa system.

¹⁰ Dessa system kan även användas för att minimera andra risker, exempelvis självska-
dbeteende, skador på andra personer etc. Här kommer vi dock att fokusera på vand-
ringsbeteende.

Syftet med föreliggande uppsats är att analysera och diskutera de etiska argument som framförts i den vetenskapliga debatten kring larm- och övervakningssystem för att hantera vandrande beteende hos PMD. Målet för analysen är att balansera dessa argument och de värden och normer de hänvisar till, så att dessa kan optimeras i relation till varandra i samband med beslut kring användning av dessa system, men också att ge verktyg att förhålla sig till den etiska diskussionen kring dessa system för dem som dagligen stöter på dem. Besluten kring att förskriva dessa system i relation till enskilda patienter fattas framförallt av s.k. hjälpmedelskonsulenter. Mer övergripande beslut huruvida den typen av system ska användas eller inte fattas dock normalt på högre kommunal nivå (eftersom det rör sig om vård och omsorg som bedrivs under kommunalt ansvar).

Metodologiskt tar uppsatsen sin utgångspunkt i de etiska argument som har framförts rörande användningen av larm- och övervakningssystem. Dessa argument analyseras i relation till de övergripanden etiska värden och normer som ligger till grund för argumenten. Etiska värden och normer, som i sin tur utgör grunden för vård och omsorg i relation till PMD: att vård och omsorg ska befordra en god hälsa och en god livskvalitet, att detta ska ske med respekt för eller beaktande av personens autonomi, personens värdighet och integritet och de resurser som finns fördelas på ett så rättvist sätt som möjligt (Bolmsjö, Edberg & Sandman 2006; Hälso- och sjukvårdslag 1982:76; Prop. 1996/97:60). Med utgångspunkt i den tematiska analys som presenteras i Niemeijer et al. (2010) kommer följande områden att diskuteras: systemens påverkan på PMDs säkerhet och livskvalitet; systemens påverkan på PMDs frihet och autonomi; systemens påverkan på PMDs integritet; systemens påverkan på PMDs värdighet; systemens påverkan på en rättvis fördelning av resurser; systemens påverkan på vårdinnehållet. Innan vi går in på dessa olika områden görs en kort utredning kring terminologi och olika typer av larm- och övervakningssystem. Slutsatsen är att de etiska fördelarna med att använda dessa system i många fall väger över de etiska riskerna, men att dessa etiska risker bör beaktas och skapar vissa ramar för hur systemen bör användas.

Terminologi och olika typer av larm- och övervakningssystem

I den vetenskapliga diskussionen som berör dessa system finns det ett antal begrepp som florerar, exempelvis *surveillance technologies*, *assistive technologies*, *tagging and tracking*. Vissa ger mer negativa associationer (övervakning), andra ger mer positiva associationer (stödjande), medan ytterligare andra är mer neutrala (spåra). I denna uppsats har jag valt att tala om larm- och övervakningssystem, för att täcka in två relevanta funktioner som dessa system kan utföra, utan hänsyn till vilka associationer detta kan ha. De rena larmsystemen larmar när PMD rör sig på ett sätt som kan vara riskabelt, men ger ingen exakt information om var personen är eller vad han eller hon gör. Här återfinner vi allt från enkla larm, som ger utslag när personen stiger upp ur sängen eller när han går utanför dörren, till mer avancerade larm, som ger utslag när personen avviker från sitt nor-

mala rörelsemönster eller rör sig utanför ett större område. Övervakningssystemen (som oftast även har en larmande funktion) gör det möjligt att veta var PMD är och kanske även vad hon eller han gör. Här återfinner vi rörelsedetektorer, som gör det möjligt att bestämma en persons position, GPS-system, videoövervakning etc. Många av övervakningssystemen kräver att PMD bär en enhet på eller i sin kropp för att fungera¹¹ (ett undantag är videoövervakningen), och det gäller även för de mer avancerade larmsystemen. När det gäller de system, som kräver en enhet på eller i personens kropp, kan de göras mer avancerade och även ge information om personens identitet och om vissa fysiologiska data (t.ex. förhöjd puls etc.). Detta ger upphov till en matris med ett antal olika typer av möjligheter:

Enhetens placering/typ av funktion	Externt i förhållande till personen	På personens kropp	Inuti personens kropp
Larm	X	X	X
Övervakning	X	X	X
Identifiera/rapportera egenskaper hos personen		X	X

I förhållande till matrisen kan man generellt säga att det finns en rörelse mot en större integritetskränkning ju längre åt höger vi rör oss, och detsamma när vi rör oss längre ner i matrisen. Värdet som autonomi och livskvalitet kan dock förändras på ett annat sätt, när vi rör oss i matrisen, exempelvis kan autonomi i en tolkning öka, när vi rör oss neråt i matrisen, och detsamma när vi rör oss åt höger. Följaktligen kräver diskussionen att vi tar hänsyn till de olika systemens karaktär, vilket vi återkommer till i det följande.

När vi tittar på argumenten för och emot användningen av larm- och övervakningssystem måste det betonas att de inte kan studeras i isolation från de alternativa sätt att hantera vandrande beteende, som är tillgängliga för professionella vårdare. Detta betyder att vi måste göra en bedömning av huruvida systemen är bättre eller sämre på att bevara/befordra vissa värden och normer, jämfört med alternativen, och inte huruvida de bryter mot någon mer absolut etisk norm och därmed diskvalificeras.

¹¹ Ett alternativ kan ju även vara att enheten finns i personens omedelbara närhet, exempelvis i en väska som han alltid bär med sig, men detta är en mer osäker placering.

Systemens påverkan på PMDs säkerhet och livskvalitet

Det starkaste skälet till att dessa system används är hänsyn till PMDs säkerhet, dvs. att systemen kan medföra att de professionella vårdarna kan förhindra att personen faller och skadar sig, går vilse, blir oroad, stressad etc. i samband med vandring (Futrell & Melillo 2002; R. Hughes 2008; Marr 1989; Moffat 2008; Nelson et al. 2004; Robinson et al. 2007; Sävenstedt, Sandman & Zingmark 2006; Welsh, Hassiotis, O'Mahoney & Deahl 2003). Att det ligger ett viktigt värde i att PMD inte utsätts för fysisk eller psykisk skada kan ses som självklart och är relaterat till ett övergripande värde för vård och omsorg, att den ska bidra till patienters livskvalitet i vid bemärkelse (inkluderande sådant som välbefinnande och att ha en god funktionsstatus) (Bharucha et al. 2009; Bolmsjo et al. 2006; Cahill 2003; R. Hughes 2008).

Samtidigt kan denna potentiella skada värderas olika av olika PMD, när de vägs mot andra värden och normer som står på spel inom ramen för PMDs livskvalitet. Även om vi kan se generella mönster för vad som är väsentligt för en persons livskvalitet, så innehåller denna också ett stort mått av individuella variationer. Exempelvis vet vi att människor värderar risker olika, där vissa personer ser det som livskvalitetshöjande att utsätta sig för viss risk. Likaså värderar personer kostnaden, i form av fysisk eller psykisk skada för att uppnå något, olika. Nolltolerans mot den skada som kan uppstå i samband med vandring kan då innebära en större total värdeförlust än om PMD hade kunnat vandra mer fritt. En förutsättning ovan var att vandrandet kan fylla en positiv funktion för PMD och inte endast utgör ett problem. Generellt kan vi alltså inte dra slutsatsen att vi bidrar på ett likvärdigt sätt till PMDs livskvalitet, när vi minimerar risken för att utsätts för fysisk eller psykisk skada.

I de fall PMD har en mer långtgående demens, kan de inte själva kommunicera hur de ser på risk och skada, och deras försämrade kognitiva förmåga påverkar också bedömningen av risk och skada. I en sådan situation kan vi få viss vägledning utifrån hur PMD tidigare förhållit sig till risk och skada, men den förändrade situationen måste naturligtvis vägas in. Att personen kan ha en sämre förmåga att hantera situationer av risk, har sämre förmåga att återhämta sig från skada etc. leder till att vi även när det gäller en tidigare riskbenägen person bör acceptera en lägre grad av risk än när personen inte led av demens. Men denna grad av risk kan trots det vara större än för en person, som tidigare inte varit särskilt riskbenägen.

För att systemen ska kunna öka säkerheten för PMD krävs det att ett antal faktorer är uppfyllda. Systemen måste fungera effektivt och faktiskt leda till att de professionella vårdarna görs uppmärksamma på när PMD utsätts för en potentiell risk, vilket har visats i ett antal studier (se exempelvis Chen, Bharucha & Wactlar 2007; Freeman 2004; Miskelly 2004). Samtidigt finns problem med fallerande larm, som leder till falsk säkerhet genom att andra signaler inte uppmärksammas (Aud 2004; Perry, Beyer & Holm 2009). Ett annat problem är att

PMD avlägsnar den enhet som krävs för att systemet ska fungera. För att detta i sin tur ska leda till ökad säkerhet för PMD krävs att de professionella vårdarna avleder, hindrar eller följer med PMD när vandring upptäcks. Att dessa system faktiskt har lett till ökad säkerhet i form av färre fall eller andra risker i samband med vandring, har visats i ett antal studier (se exempelvis Lauriks et al. 2008; Kwok et al. 2006).

Att dessa övervaknings- eller larmsystem kan vara mer effektiva, när det gäller att upptäcka och förhindra risker för PMD, baseras på att de till skillnad från de professionella vårdarna kan vara ständigt aktiva. De är därmed mindre resurskrävande än en ständig tillsyn av PMD, samtidigt som kravet på tillsyn av och respons på systemen balanserar bilden av resurseffektivitet något. Övervaknings- och larmsystemen är dock mer resurskrävande än restriktivare och därför säkrare metoder för att förhindra vandring som låsta dörrar eller så kallad bältning (dvs. att personen sätts fast i en stol med hjälp av ett bälte). Dessa mer restriktiva metoder får dock, som sades inledningsvis, endast användas i begränsad omfattning i den svenska hälso- och sjukvårdskontexten och är förknippade med större etiska problem genom sin större restriktivitet.

En viktig aspekt av livskvaliteten är PMDs välbefinnande och hur det påverkas av vandrandet, de risksituationer vandrandet kan försätta PMD i och av att man förhindrar vandrandet eller minimerar risken i samband med vandrande (exempelvis genom att följa med). Systemen kan även ha en mer direkt påverkan på välbefinnande, och system som upplevs obehagliga av PMD innebär en välbefinnandekostnad. Detta gäller framförallt de system, som kräver att PMD bär en enhet på kroppen, eller som innebär risker för välbefinnandet i samband med att en enhet placeras i PMDs kropp. När det gäller systemens mer direkta påverkan på välbefinnandet, måste den vägas mot alternativa metoder för att minimera risken för skador. Låsta dörrar och bältning har i många fall en mer påtaglig välbefinnandepåverkan och är därför generellt sämre ur välbefinnandesynvinkel. Å andra sidan så är den välbefinnandepåverkan som sker i samband med att personen avleds, hindras eller åtföljs av professionella vårdare densamma, oavsett varför vårdaren uppmärksammas på PMDs riskbeteende (dvs. oavsett om det är ett resultat av ett larm eller något annat). Personlig tillsyn kan å andra sidan ha en välbefinnandepåverkan som är positiv om PMD trivs med sällskap och närvaro, men också upplevas negativt, om PMD vill vara ensam.

En slutsats utifrån argumentationen kring livskvalitet är att system som: 1) inte i sig upplevs ha en negativ välbefinnandepåverkan, 2) effektivt förhindrar allvarlig skada men samtidigt, 3) ger möjlighet för PMD att göra det som upplevs ge välbefinnande – är ett optimalt alternativ. Tittar vi på vår matris ovan så är larm och övervakning som är helt externa i förhållande till PMD eller där den enhet som bärs på eller i kroppen inte upplevs som obehaglig, bäst på att uppfylla villkor 1. En avledande respons på larmet eller att vårdaren följer med är det som bäst uppfyller villkor 2 och 3. En väsentlig faktor för hur mycket vi kan låta PMD göra på egen hand är beroende av vilken grad av beslutskompetens

personen har, vilket leder oss över till frågan om systemens relation till PMDs frihet och autonomi.

Systemens påverkan på PMDs frihet och autonomi

I diskussionen om användningen av övervaknings- och larmsystem kommer frihet och autonomi in på olika sätt¹². Ett argument är att vi begränsar PMDs autonomi genom att använda dessa system för att förhindra eller minimera risken vid vandring. Ett motsatt argument är att vi med hjälp av dessa system kan bidra till att PMDs autonomi stärks eller upprätthålls (Bharucha et al. 2006; J.C. Hughes & Louw 2002; Kirkevold & Engedal 2004; Niemeijer & Hertogh 2008; Perry et al. 2009; Sävenstedt et al. 2006; Welsh et al. 2003). Ett tredje argument är att systemen är frihetsbegränsande (R. Hughes 2008; Kirkevold & Engedal 2004; Sturdy 2005). Ett fjärde argument handlar om att systemen endast ska användas efter informerat samtycke från PMD (R. Hughes 2008; Kirkevold & Engedal 2004; Perry, Beyer & Holm 2009; Robinson et al. 2007).

I linje med Juth (2005, se även Sandman & Munthe 2009) kan personlig autonomi förstås i termer av att personen beslutar och agerar i linje med och på grund av att han har vissa preferenser. För att detta ska vara möjligt krävs att personen har preferenser, som han godkänner som sina egna (autentiska preferenser), är beslutskompetent och besitter en viss handlingseffektivitet. Att vara beslutskompetent innebär att han har förmåga att identifiera beslutsalternativ, bedöma dessa och fatta beslut på grundval av en sådan bedömning, och att vara handlingseffektiv innebär att ha förmågan att omsätta dessa beslut i handling som realiserar de preferenser som ligger till grund för beslutet. Frihet kopplas till autonomi genom att vara de yttre förhållanden (i form av alternativ eller avsaknad av hinder etc.), som möjliggör att en person kan välja i linje med sina

¹² I Niemeijer et al. (2010) analys ställs respekten för PMDs autonomi mot plikten att vårda, som då baseras på en plikt att göra gott och/eller att undvika skada och framförallt tar sig uttryck i att man ska försäkra sig om PMDs säkerhet (Beauchamp & Childress 2001). Ovan sade att ett mål för hälso- och sjukvården är att bidra till att personer uppnår (eller bevarar) en rimlig livskvalitet och en rimlig livslängd samtidigt som det måste ske inom vissa ramar (exempelvis respekt för autonomi, integritet, rättvisa etc).

Ett sätt att tolka plikten att vårda är då att se den som att agera för att uppnå målet inom dessa ramar. Här kan uppstå konflikter, exempelvis mellan den professionella vårdarens syn på vad som ligger i patientens bästa och patientens autonomi som vårdaren måste balansera mellan. Detta är dock en intern konflikt inom ramen för plikten att vårda och inte mellan plikten att vårda och någon annan norm (annat värde). Dvs. i plikten att vårda ingår också att respektera patientens autonomi etc. och inte endast att se till patientens bästa (utifrån vårdarens perspektiv). Följaktligen drar jag slutsatsen att argumentet, utifrån plikten att vårda inte är ett ytterligare självständigt argument utan att plikten att vårda snarare implicerar att den professionella vårdaren måste balansera de olika värden och normer som står på spel enligt ovan.

preferenser, på ett sätt så att preferenserna realiseras. Ju större frihet, desto större möjlighet har personen att utöva sin autonomi, men även med begränsad frihet behåller personen viss möjlighet att utöva autonomi, om det finns några beslut som han eller hon kan fatta. Utövandet av autonomi förutsätter då åtminstone att personen har autentiska preferenser och en minimnivå av beslutskompetens. För personer med grav demens kan det ifrågasättas om han eller hon har tillräcklig grad av beslutskompetens för att kunna sägas vara autonom, och om inte så aktualiseras inte frågan om autonomi (Kirkevold & Engedal 2004). Eftersom fokus för uppsatsen är heldygnsvård av PMD, och gruppen av PMD som idag vårdas inom heldygnsvård ofta är allvarligt sjuka i sin demens, kan de endast i undantagsfall ses som beslutskompetenta när det gäller frågan om att vandra iväg på egen hand. Däremot kan fortfarande frågan om frihet vara relevant, eftersom frihet utöver att vara en viktig förutsättning för autonomi även kan vara relaterad till andra värden, exempelvis välbefinnande¹³. Att bli hindrad från att göra något, även om detta görande inte kan sägas vara ett resultat av ett autonomt beslut, kan *upplevas* negativt och av det skälet vara problematiskt (se ovan).

Autonomi

Även om vi sade att frågan om autonomi inte är tillämplig på många PMD, så lät oss ändå behandla dem här. I Sandman & Munthe (2009) argumenteras för att personlig autonomi har finalt värde (eller egenvärde) och inte endast instrumentellt värde. Detta innebär att autonomi är ett värde, som det är bra om vi (allt annat lika) har så mycket av som möjligt, vilket i sin tur kan implicera att vi begränsar autonomi för att befordra den på lång sikt. Ett alternativt sätt att se på autonomi är att se det som något som ska respekteras, snarare än befordras eller bevaras, dvs. att det handlar om att vi låter människor göra de val de vill göra, även om det på sikt skulle kunna leda till minskad autonomi.

När det gäller argumentet om att PMDs autonomi kränks av systemen, måste vi också skilja på användningen av teknologiska larm- och övervakningssystemen och den respons som den professionella vårdaren har på ett sådant system (dvs. att PMD avleds, hindras eller att vårdaren följer med PMD på vandrandet och ingriper om det skulle hända något). Här är det framförallt den professionella responsen, som innebär en möjlig inskränkning av autonomi, om PMD vill gå iväg eller vill gå iväg själv utan tillsyn. Larm- och övervakningssystemen kan göra en sådan inskränkning mer effektiv, men är i sig ingen inskränkning av autonomi, förutom i de fall när PMD inte vill bli övervakad (oavsett vilken respons det sedan leder till). Om den professionella vårdaren kommer fram till att PMD bör avledas och hindras från att vandra, så kommer användningen av de *teknologiska* systemen för att underlätta detta bara innebära en mindre autonomi-

¹³ Att en företeelse har ett instrumentellt värde innebär i denna kontext att företeelsen har värde därför att den är ett medel till att uppnå något annat som har värde. I slutändan på en kedja av sådant som har instrumentellt värde måste det i så fall finnas något som har finalt värde eller egenvärde.

skränkning. Denna argumentation kan framförallt motiveras utifrån synen att autonomi är något som ska respekteras.

Utifrån synen att autonomi är något som har värde och ska bevaras/befordras så krävs det istället en avvägning av hur den inskränkning som sker av PMDs autonomi genom övervakning och professionell respons leder till att personen bevarar sin autonomi i framtiden. Allvarlig skada kan försämra möjligheten för PMD att vara autonom i framtiden och därmed motivera en sådan inskränkning. Utifrån samma typ av argumentation kan vi även stödja användningen av larm- och övervakningssystemen, om det innebär att vi kan tillåta PMD att i större utsträckning fatta egna beslut om vart han vill gå eller göra. Genom att se autonomin som ett värde kan vi motivera användningen av systemen även ur autonomisynvinkel, eftersom systemen kan möjliggöra vandrande men samtidigt minska risken för allvarliga konsekvenser och därmed även leda till bevarad autonomi under längre tid. Systemen kan alltså fungera autonomibefordrande och innebära mindre hinder jämfört med att låsa dörrar, bälta PMD eller på andra sätt fysiskt hindra personen från att vandra. Detta gäller då de system som innebär att personen kan spåras eller identifieras, om han eller hon skulle gå vilse.

De svåra fallen är när personen befinner sig i gränslandet mellan att vara och inte vara beslutskompetent och inte själv kan göra en avvägning mellan viljan att vandra och den risk som är förknippad med detta. I dessa fall kan autonomi fortfarande till viss del begränsas, men detta kan vara motiverat av hänsyn till personens säkerhet, eftersom förmåga att bedöma risken med sitt beteende ofta är nedsatt. Detta blir en avvägningsfråga, där sådant som personens tidigare preferenser när det gäller risk spelar en viktig roll. Detta kan även kopplas till hur systemen påverkar PMDs självbild och självkänsla (något som kan ges en koppling till argumenten kring personens värdighet, se Nordenfelt 2004 och nedan). Om PMD är medveten om att han eller hon inte längre har samma beslutskompetens och handlingseffektivitet som tidigare och behöver övervakas, så påverkar det naturligtvis i många fall självbilden och självkänslan. Samtidigt måste en sådan negativ påverkan, om den grundar sig i en realistisk bedömning av vad personen faktiskt klarar av, balanseras mot risken av att inte låta personen förstå att han eller hon har förändrats, och det är etiskt tveksamt om det är motiverat att personen behåller sin självbild och självkänsla till ett pris av att riskera allvarliga skador som ett resultat av sitt vandrande beteende. Återigen krävs en avvägning där kopplingen till PMDs tidigare syn på sig själv i förhållande till risk blir viktig att väga in.

Frihet

När det gäller personer med grav demens som saknar beslutskompetens kan systemen varken påverka deras autonomi negativt eller positivt. Däremot kan frihetsaspekten trots det vara relevant, eftersom upplevelsen av att vara fri eller hindrad påverkar deras välbefinnande. I detta fall ökar inte deras reella frihet, eftersom de fortfarande kommer att hindras från att vandra iväg själva; däremot kan deras upplevelse av frihet öka, eftersom dessa system inte nödvändigtvis

behöver larma på ett sätt som ger PMD en negativ upplevelse. Vad som händer är istället att en vårdare (professionell eller informell) följer med eller avleder på ett sätt, som i många fall upplevs som mindre hindrande. I vissa fall kan dock upplevelsen av hinder vara liknande den som uppstår av att möta en låst dörr eller än mer av att vara fastspänd. Om vi inte tillskriver friheten ett värde i sig, utan ser den som instrumentellt värdefull i relation till välbefinnande, så kan vi motivera att en frihetsinskränkning, som upplevs som mindre hindrande, också är mindre etiskt problematisk. I linje med det så finns det skäl att använda sig av avledande strategier, som upplevs mindre hindrande än alternativen. Samma resonemang är inte tillämpligt på beslutskompetenta personer, eftersom även ett icke upplevt hinder fortfarande kan vara en inskränkning av personens möjlighet att utöva sin autonomi. En sådan situation kräver då en vidare diskussion kring förhållandet mellan autonomi och välbefinnande.

Informerat samtycke

När det gäller frågan om huruvida personen med demens själv ska besluta angående användningen av övervakning och kontroll eller inte, så bör vi förhålla oss på samma sätt som när det gäller annan medicinsk behandling. En person som är beslutskompetens har rätt att tacka nej till behandling, även om den anses livsnödvändig, och detsamma bör gälla den PMD, som fortfarande är beslutskompetent. För den person som inte är beslutskompetent kan ett livstestamente reglera frågan på förhand, där personen medan han är beslutskompetent fattar beslut kring huruvida övervakning och kontroll ska kunna få användas i det fall han uppvisar ett vandringsbeteende och inte längre är beslutskompetent. I den svenska kontexten har dock inte sådana livstestamenten bindande legal status utan är endast vägledande, på samma sätt som kunskap om personens tidigare preferenser kan anses vara vägledande. Ett problem med livstestamenten är att personen inte kan förutse vad det innebär att vara i en ny situation och att han, om han hade kunnat uttrycka nya preferenser, skulle ändrat sig i en sådan situation. Det ger skäl för att det bör göras en bedömning i situationen som inte slaviskt följer en tidigare viljeyttring, men som trots det lägger stor vikt vid denna.

Systemens påverkan på PMDs integritet

Nästa grupp av argument relateras till personens integritet. Det är framförallt två olika aspekter, som är relevanta att väga in. I litteraturen lyfts frågan om hur övervaknings- och larmsystemen inkräktar på PMDs privatliv, och till det måste vi även lägga frågan hur systemen inkräktar på personens kroppsliga integritet (Bharucha et al. 2009; Bright 2005; R. Hughes 2008; Perry, Beyer & Holm 2009; Robinson et al. 2007; Welsh, Hassiotis, O'Mahoney & Deahl 2003).

Kroppslig integritet

Endast de system som implicerar att en enhet sätts fast på eller i kroppen, berörs av argumenten om kroppslig integritet. En enhet som sitter på kroppen är mindre integritetskränkande än en enhet som implanteras i personens kropp. Det är svårt att motivera ett absolut förbud mot kroppsliga integritetskränkningar, utan detta bör dels kopplas till personens preferenser och dels till vad en sådan intervention kan uppnå i form av andra värden (exempelvis välbefinnande, överlevnad etc.) Inom hälso- och sjukvården sker ständigt en mängd integritetsinterventioner, som accepteras för att man kan uppnå något tillräckligt värdefullt för personen ifråga. Samtidigt måste det betonas att det finns en kostnad förknippad med interventioner i den kroppsliga integriteten. Vi upplever det obehagligt men står ut med detta obehag om vi finner det motiverat. På samma sätt kan den PMD, som har förmåga att göra en bedömning, bestämma om han eller hon vill utsättas för en sådan intervention. Detta blir problematiskt för den person som inte kan göra en bedömning eller som inte kan förstå vad en intervention syftar till. I det fallet kan en intervention istället upplevas som en kränkning. Om en sådan intervention, allt inräknat, trots det förefaller motiverad finns det i sådana fall skäl att göra interventionen på ett sätt så att PMD inte märker av den och därmed inte upplever obehag av den. Detta kan alltså ge skäl för en implanterad enhet, snarare än en enhet som sitter på kroppen och som kan upplevas av PMD. Samtidigt måste då risken med att utsätta personen för den typ av ingrepp, som krävs för att implantera en sådan enhet, vägas in i beslutet.

Detta relateras till frågan om det kan vara etiskt motiverat att ljuga eller undanhålla sanningen för en PMD. Redan idag används strategier gentemot vandrande beteende, där personen avleds från att vandra iväg, genom att man döljer utgångar etc. – detta kan på motsvarande sätt ses som ett sätt att undanhålla sanningen för personen ifråga. Återigen, om vi inte ser det som ett absolut krav att under alla omständigheter hålla oss till sanningen, framförallt i de situationer när personen ifråga har svårt att förstå och ta till sig denna, så motiverar en tillräcklig stor vinst i form av personens säkerhet att vi döljer viss information för personen. MEN eftersom det finns ett uppenbart värde i att hålla sig till sanningen, måste ett sådant beteende användas restriktivt.

Privatliv/ personlig integritet

När det gäller om systemen inkräktar på rätten till ett privatliv (vad vi även kallar personlig integritet) så beror det på vilken form av system vi talar om. Att få information om att PMD rör på sig är ett intrång i privatlivet, som är lindrigare än att få information om exakt var personen befinner sig. Huruvida denna information lagras, och vi kan följa personens rörelser över tid, späder ytterligare på integritetsintrånget. Hur allvarligt ett sådant intrång är ur etisk synvinkel beror dock på vilket värde vi tillskriver personlig integritet eller rätten till privatliv, om det har egenvärde eller snarare är instrumentellt värdefullt i relation till autonomi och välbefinnande.

Om den personliga integriteten har egenvärde, kommer varje intrång att innebära en värdeförlust, som måste balanseras mot den värdevinst som kan uppnås genom ett sådant intrång. Samtidigt är våra gränser för personlig integritet personliga eller individuella, dvs. vi accepterar olika gränser för detta. Så även om vi accepterar att den personliga integriteten har egenvärde, så ger det i sig ingen konkret vägledning för vårt handlande, utan måste kopplas till den enskilda individens gränser.

Om den personliga integriteten har ett instrumentellt värde och är viktig för att den bidrar till (eller skyddar) autonomi eller välbefinnande kommer den etiska värderingen bero på hur individen uppfattar ett sådant intrång och vilka preferenser individen har. Normalt låter vi individen avgöra huruvida ett intrång är acceptabelt eller inte, även om vi kan ha synpunkter på och tycka det finns något problematiskt med de personer som inte har några egentliga integritetsgränser (dvs. som kan tillåta var och en att få tillgång till nästan hela deras privatliv). Samtidigt har de flesta människor någon sådan gräns och i de fall vi inte vet var gränsen går är det etiskt rimligt att utgå från att den gränsen går ganska tidigt och därmed vara restriktiv med att göra intrång i privatlivet.

Även om det finns en etisk kostnad förknippad med intrång i den personliga integriteten så accepterar vi generellt ett sådant intrång om det är nödvändigt för att uppnå ett viktigare värde. Vi registrerar känslig information i patientjournalen eller övervakar patienten inom intensivvården för att kunna behandla personen och därmed rädda liv eller undvika väsentlig skada etc. Samtidigt är det inte självklart att ett samtycke för vissa integritetsintrång kan överföras till varje liknande situation. Följaktligen bör en viktig utgångspunkt vara försiktighet med att göra intrång innan vi vet hur personen bedömer värdet av den personliga integriteten mot den vinst som kan uppnås.

Om vi tillämpar detta på vår frågeställning så är ett system som endast larmar när personen rör sig mindre integritetskränkande än en vårdgivares fysiska närvaro, eftersom vårdgivaren registrerar mer information om personen än vad larmet gör. Om vi har starka skäl för att se till att PMD inte skadar sig och inte kan låta honom klara sig helt och hållet utan tillsyn och övervakning, så är larmet ett bättre alternativ ur integritetssynvinkel. Jumer avancerad övervakningen blir, dvs. desto mer information vi kan samla in om personen genom systemen desto mer integritetskränkande blir de. Endast om systemen kan ge oss tillgång till information som vi normalt inte har tillgång till endast vid yttre inspektion är de dock mer integritetskränkande än vårdarens fysiska närvaro – vilket är möjligt om de system som sitter på eller i kroppen även registrerar sådant som fysiologiska parametrar etc. Å andra sidan, ett avancerat system som inte endast registrerar var personen är utan om han har förhöjd puls och är stressad, eller skadad på något sätt etc. – och kan reagera när personen faktiskt är utsatt för en farofylld situation – kan samtidigt vara mindre integritetskränkande om det innebär att vi endast behöver kontrollera PMD när det verkligen händer något.

Denna typ av avancerade system är endast motiverat att använda på personer som kan tillåtas röra sig själva men som i vissa fall kan hamna i problematiska situationer, personer som alltså kan förutsättas ha en relativt stor grad av besluts-kompetens. I sådana fall är det rimligt att låta dem själva avgöra om systemen ska användas för att deras säkerhet ska öka. En grundregel här är att vid val av system bör man välja det system som ger så mycket information att man kan uppnå en rimlig grad av säkerhet för PMD, men inte ger mer information än det.

Systemens påverkan på PMDs värdighet

En viktig grupp av argument kring användningen av övervaknings- och larmsystem relateras till PMDs värdighet (Bharucha et al. 2006; Freeman 2004; J.C. Hughes & Louw 2002; R. Hughes 2008; Sävenstedt, Sandman & Zingmark 2006; Sturdy 2005; Welsh et al. 2003). Begreppet värdighet är dock ett notoriskt oklart och mångtydigt begrepp, som gör det svårt att tolka argument som endast refererar till värdighet (Ashcroft 2005; Macklin 2003; Niemeijer et al. 2010.). I debatten finns dock mer konkreta argument, där de mest framträdande är de som menar att användningen av systemen är stigmatiserande och att de på olika sätt undergräver personens mänsklighet eller personskap.

Stigmatisering och personskap

Argumenten utifrån stigmatisering och personskap går ut på att genom att använda larm- och övervakningssystem på PMD så grupperas dessa PMD ihop med bebisar, djur och kriminella grupper där man också använder denna typ av system, vilket då implicerar en infantilisering, dehumanisering och stigmatisering (se exempelvis O'Neill 2003). Under dessa argument finns två förutsättningar, som vi ska titta lite närmare på för att kunna bedöma argumenten.

En förutsättning är att personskap implicerar att en person bör ges förtroende att styra över och agera i sitt eget liv utan begränsning eller kontroll och att de själva har förmåga att ta ansvar för sitt eget liv. En annan förutsättning är att människor har ett högre värde än andra varelser (i detta fall djur) och att behandla någon som ett djur är att behandla den som något av lägre värde än vad som gäller för människor.

Att tillerkänna människor högre värde än djur (andra djur) har visat sig svårt att argumentera för på ett acceptabelt sätt, utan att relatera detta till någon form av religiös föreställning om utvaldhet (Sandman 2002). Om vi grundar det högre värdet i att människan är rationell, självmedveten och har förmåga att ta etiskt ansvar, så faller vissa grupper av människor utanför (exempelvis personer med grav demens), och vissa högre stående människoapor kan omfattas av en sådan kategorisering. Om vi grundar det i förmågan att uppleva lidande och välbefinnande, får vi med ett stort antal högre stående djur. Om vi grundar det i en viss gen eller kromosomuppsättning, så kan vi avgränsa det till människor, men det

är svårt att acceptera att en fysiologisk egenskap skulle vara etiskt relevant. I detta sammanhang kommer jag därför ignorera argument, som baseras på en värdeskillnad mellan djur och människor.

Låt oss istället fokusera på idén om att personer har förmåga att styra över, agera i och ta ansvar för sina egna liv och att vi bör låta personer göra så (om vi ska betrakta dem som personer). Vi har redan berört att det kan ifrågasättas om alla människor, däribland PMD, tillhör gruppen av människor som har dessa egenskaper. Att vi inte behandlar barn på detta sätt och kan tillåta oss att använda larm- eller övervakningssystem i relation till dem beror på att vi anser att de (beroende på ålder och mognad) saknar dessa förmågor. Hos personer med progressivt demens förloras dessa förmågor efterhand som demensen utvecklas, även om de kan behålla förmågorna i relation till vissa former av beslut och handlingar, samtidigt som de inte har kvar dem i relation till andra beslut och handlingar. Viktigt att betona är att vi inte bör förutsätta att en person med demens saknar dessa förmågor utan att konstatera att så är fallet. Att kräva att PMD bör behandlas på samma sätt som personer utan demens är dock ett missriktat utslag av moralism som blandar samman att behandla personer jämlikt med att behandla människor lika och blir problematiskt, eftersom det implicerar att man accepterar att PMD utsätts för allvarliga risker. Slutsatsen är att respekten för personer inte nödvändigtvis kräver att vi avstår från att använda larm- och övervakningssystemen, men att det också kräver en utvidgad syn på vad en person är.

Om personskap definieras i termer av att man vill saker, känner saker, eller kan relatera till andra personer, så är det mindre problematiskt att kontrollera eller begränsa handlandet med hänvisning till personens säkerhet, eftersom sådan kontroll inte inkräktar på förmågan att vilja, känna eller relatera. Det erkänner en bristande förmåga att agera på dessa aspekter, men det är inte centralt för denna utvidgade syn på personskap. Det kan även vara så att personen genom sådan kontroll undviker att drabbas av allvarliga olyckor, och därmed kommer förmåga att vilja, känna och relatera finnas kvar under lång tid.

Finns det ett specifikt problem som handlar om att det är teknik som kontrollerar istället för en fysiskt närvarande människa (Barnard 2002)? Att bli kontrollerad av en annan människa skulle då vara mindre problematiskt än att bli kontrollerad med teknik. Larm- och övervakningssystemen kan användas som en ursäkt för att minska den personliga kontakten (som är ett viktigt värde) och därmed resultera i mindre personlig kontakt än om personen blir ständigt kontrollerad och övervakad av en fysiskt närvarande person. Men här handlar det om att det är problematiskt i sig att bli kontrollerad av teknik snarare än av en annan människa, som om PMD inte är värd personlig övervakning.

Detta är ett argument som bygger på 'guilt by association', dvs. att de grupper som övervakas och kontrolleras tekniskt ofta värderas lägre i samhället (exempelvis kriminella). Problemet är att dessa grupper nedvärderas – inte att de kontrolleras i sig. I andra medicinska sammanhang där man använder sig av teknisk

övervakning har den inte samma negativa implikation, ta exempelvis hjärtövervakning. Snarare ser de grupper som inte får del av avancerad medicinsk övervakning det som att de inte ges samma vikt eller värde som de som får ta del av den eftersom övervakningen syftar till att befordra något som är värdefullt ur den berörda personens perspektiv och den tekniska övervakningen är överlägsen annan form av övervakning. När det gäller övervakningen av kriminella grupper motiveras den istället av att *andra* människor behöver skyddas från dessa grupper, vilket implicerar en negativ värdering av dessa grupper. Larm- och övervakningssystem för PMD ligger här närmare hjärtövervakningen än övervakningen av kriminella grupper. Generellt är det alltså svårt att se några starka skäl för varför just användningen av teknik som kontrollfunktion skulle vara problematiskt jämfört med kontroll utövad av fysiskt närvarande personer.

Systemens påverkan på en rättvis fördelning av resurser

En typ av argument som Niemeijer et al. (2010) efterlyser i debatten är argument utifrån rättvisa, dvs. hur fördelningen av denna typ av system för olika grupper kan se ut. Är det så att larm- och övervakningssystemen kan bli ett alternativt alternativ i de fall där man inte har råd med tillräckligt stor personalitet?

I den svenska hälso- och sjukvårdskontexten finns det en etisk plattform för hur prioritering och fördelning av hälso- och sjukvårdsresurser ska ske (Prop 1996/97:60). Plattformen består av *människovärdesprincipen* som specificerar vad vi inte får ta hänsyn till vid en sådan fördelning. Det sägs där att vi inte får ta hänsyn till kronologisk ålder, tidigare livsstil eller social och ekonomisk ställning. *Behovs- och solidaritetsprincipen* säger att fördelningen av resurser ska baseras på det behov personen har, där det största behovet i form av de svåraste sjukdomarna, det största lidandet etc. ska ha företräde. *Kostnadseffektivitetsprincipen* säger att man måste eftersträva en rimlig relation mellan kostnad och effekt, när det gäller de åtgärder som används för att möta behoven.

Behovet av att slippa bli utsatt för allvarliga skador i samband med vandring ska här ställas mot andra relevanta vårdbehov inom hälso- och sjukvården. Med tanke på de allvarliga konsekvenser det kan resultera i, får det ses som ett relativt högt prioriterat behov. Enligt människovärdesprincipen är det just vårdbehovet vi ska fokusera på och att ge sämre (eller bättre) vård på grund av någons sociala eller ekonomiska ställning är inte tillåtet. Behovet av att slippa allvarliga skador inom vården måste alltså bedömas lika som motsvarande behov för personer med andra diagnoser. Den väsentliga frågan blir då vilken typ av åtgärd som är lämplig att använda gentemot vårdbehovet. Här säger kostnadseffektivitetsprincipen att vi bör använda oss av den åtgärd som ger en rimlig relation mellan kostnad och effekt.

Användningen av larm- och övervakningssystemen är förmodligen en mer kostnadseffektiv lösning än ständig personlig tillsyn. Detta eftersom vi uppnår

ungefär samma effekt av de olika åtgärderna i relation till det aktuella vårdbehovet samtidigt som ständig tillsyn är mer kostnadskrävande i längden¹⁴. En mer sporadisk tillsyn sänker kostnaden men då till priset av att effekten av åtgärden blir sämre (dvs. risken ökar för PMD). Å andra sidan finns det ett mervärde i den personliga tillsynen, som kan balansera den ökande risken (se nedan). Denna fråga kräver dock vidare empiriska studier och hälsoekonomiska analyser för att vi ska kunna dra några mer definitiva slutsatser. Bland annat om huruvida dessa system används för att motivera resursbesparing eller om resurstillgången och personaltillgången förblir oförändrad, trots användning av systemen.

Systemens effekter på vårdinnehållet

Ett argument mot användningen av övervaknings- och kontrollsystem är att de riskerar att bli en ursäkt för minskat mänskligt vårdande, genom att systemen ersätter personlig tillsyn (R. Hughes 2008; Perry, Beyer & Holm 2009; Sävenstedt, Sandman & Zingmark 2006; Welsh, Hassiotis, O'Mahoney & Deahl 2003). Det saknas dock empiriska studier som visar att denna farhåga är besannad.

I Sävenstedts et al. (2006) studie ses fysisk närvaro som kärnan i vårdandet eller det som är genuint vårdande. Ovedersägligen är mänsklig närvaro centralt i allt vårdande, eftersom det ger möjlighet att läsa av patientens behov, kommunicera verbalt och icke verbalt med patienten, ge emotionellt stöd etc. Samtidigt kan närvaron av en vårdare som inte (av olika skäl) ger uttryck för ett sådant vårdande förstärka patientens lidande, genom att patienten upplever sig mer påtagligt ensam eller genom att patienten känner sig utlämnad till vårdare som inte bryr sig om henne (Dahlberg 2002). Mänsklig närvaro kan också inkräkta på personens integritet och autonomi och ständig eller alltför frekvent närvaro kan ur den synvinkeln upplevas negativt och etiskt problematiskt, framförallt om tillsynen endast består av kontroll. I mångt och mycket beror det på patientens behov av närvaro respektive ensamhet. Samtidigt är det rimligt att tänka sig att när man kontrollerar PMD så sker även ett annat utbyte i form av verbal eller emotionell kommunikation etc. Om detta sker på ett empatiskt och kompetent sätt, kan PMD tydligare upplevas att någon bryr sig om henne eller honom. Eftersom denna typ av mänsklig kontakt är central för vårdandet, får användningen av larm- och övervakningssystem inte leda till minskad sådan kontakt.

Slutsats

I uppsatsen har jag resonerat kring de olika argument som kan anföras för och emot användningen av larm och övervakningssystem för att hantera PMDs

¹⁴ Detta är naturligtvis beroende på kostnaden för systemet och relationen ser olika ut för enklare system jämfört med mer avancerade system. Samtidigt kräver ständig tillsyn en kraftig personalökning som är kostnadskrävande (och orealistisk).

vandrande. Avslutningsvis ska jag väga samman argumenten i relation till olika larm- och övervakningssystem för att ge några generella utgångspunkter för de beslut som fattas kring dessa frågor. Samtidigt måste det betonas att det konkreta beslutet måste fattas med utgångspunkt i den kunskap som finns i den konkreta situation i vilken det fattas. Sammanvägningen illustreras kortfattat i den matris med olika typer av övervakningssystem som presenterades ovan. Den övergripande slutsatsen är att larm- och övervakningssystem kan vara etiskt berättigade för att hantera PMDs vandrande men att det finns skäl att utifrån argumenten vara restriktiv och inte använda ett mer etiskt problematiskt system än situationen kräver (för en mer utförlig redogörelse av dessa skäl se matris i bilaga 1).

Utöver dessa synpunkter i relation till olika larm- och övervakningssystem kan vi lägga till några generella aspekter att tänka på i samband med beslut om larm eller övervakning. För det första att en person som är beslutskompetent bör delta i beslutet. För det andra, när det gäller personer som inte är beslutskompetenta bör hänvisning till självidentitet och självbild göra att man väger in hur personen förhållit sig till risker tidigare i sitt liv.

Avslutande reflektioner

Det är viktigt att betona att uppsatsen inte syftar till att restlöst lösa frågan om huruvida användningen av larm- och övervakningssystem är etiskt berättigad eller inte, eftersom detta till stor del är situationsberoende. Istället är förhoppningen att den analys som görs ska kunna ligga till grund för och stödja ett mer genomtänkt beslutsfattande för dem som har att fatta beslut kring frågor om larm och övervakning av PMD (företrädesvis hjälpmedelskonsulenter). Detta så att beslutsfattandet ska kunna optimera de olika värden och normer som står på spel i situationen. Likaså kan analysen ge underlag för de professionella vårdare som har att förhålla sig till larm- och övervakningssystem i sin vardag att hantera den etiska oro som dessa system kan väcka.

På flera ställen i diskussionen har jag antytt att det saknas empirisk forskning kring vilka effekter larm- och övervakningssystem har för sådant som vårdgivares stress, den tid av mänsklig kontakt som PMD får del av, och hur resursanvändningen påverkas. För att bättre kunna stödja den etiska argumentationen och slippa hänfalla till gissningar är det av vikt att sådan forskning genomförs.

Not: Artikelns baseras på en föreläsning beställd av Hjälpmedelsinstitutet. Den diskussion med deltagarna (företrädesvis hjälpmedelskonsulenter) som föreläsningen resulterade i har bildat en värdefull bakgrund till diskussionen i uppsatsen.

Referenser

- Ashcroft, R. E. (2005). Making sense of dignity. *J Med Ethics*, 31(11): pp. 679-82.
- Aud, M. A. (2004). Dangerous wandering: elopements of older adults with dementia from long-term care facilities. *Am J Alzheimers Dis Other Demen*, 19(6): pp. 361-8.
- Bail, K. D. (2003). Electronic tagging of people with dementia. Devices may be preferable to locked doors. *Bmj*, 326(7383): pp. 281.
- Barnard, A. (2002). Integrating technology and touch: resolving invented differences. *Sing Nursing J*, 29(3): pp. 4-5.
- Beauchamp, T. & J.F. Childress (2001). *Principles of biomedical ethics*, 5 ed. New York: Oxford University Press.
- Bharucha, A. J., V. Anand, et al. (2009). Intelligent assistive technology applications to dementia care: current capabilities, limitations, and future challenges. *Am J Geriatr Psychiatry*, 17(2): pp. 88-104.
- Bharucha, A. J., A. J. London, et al. (2006). Ethical considerations in the conduct of electronic surveillance research. *J Law Med Ethics*, 34(3): pp. 611-619.
- Bolmsjo, I. A., A. K. Edberg, et al. (2006). Everyday ethical problems in dementia care: a teleological model. *Nurs Ethics*, 13(4): pp. 340-59.
- Bright, L. (2005). Challenging restraint. *Nurs Older People*, 17(1): pp. 8.
- Cahill, S. (2003). Electronic tagging of people with dementia. Technologies may be enabling. *Bmj*, 326(7383): pp. 281.
- Chen, D., A. J. Bharucha, et al. (2007). Intelligent video monitoring to improve safety of older persons. *Conf Proc IEEE Eng Med Biol Soc*, 2007:3814-7.
- Dahlberg, K. (2002). Vårdlidande. *Vård i Norden*, 22(1): pp. 4-8.
- Freeman, M. A. (2004). Motion device: an alternative to physical restraints. *Geriatr Nurs*, 25(3): pp. 175.
- Futrell, M. and K. D. Melillo (2002). Evidence-based protocol. Wandering. *J Gerontol Nurs*, 28(11): pp. 14-22.
- Gaze, H. (1989). An invisible leash? *Nurs Times*, 85(25): pp. 22-3.
- Hughes, J. C. and S. J. Louw (2002). Electronic tagging of people with dementia who wander. *Bmj*, 325(7369): pp. 847-8.
- Hughes, R. (2008). Electronic surveillance and tagging people with dementia. *Int J Palliat Nurs*, 14(2): pp. 74-6.
- Hälso- och sjukvårdsslag (1982:76).
- Juth, N. (2005). *Genetic information values and rights: the morality of presymptomatic genetic testing*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

- Kirkevold, O. and K. Engedal (2004). Prevalence of patients subjected to constraint in Norwegian nursing homes. *Scand J Caring Sci*, 18(3): pp. 281-6.
- Lai, C.K.Y. & D.G. Arthur (2003). Wandering behaviour in people with dementia. *J Adv Nursing*, 44(2): pp. 173-182.
- Lag om psykiatrisk tvångsvård (1991:1028).
- Macklin, R. (2003). Dignity is a useless concept. *Bmj*, 327(7429): pp. 1419-20.
- Marr, J. (1989). Care of the elderly. Electronic tagging. *Nurs Stand*, 4(9): pp. 54.
- Miskelly, F. (2004). A novel system of electronic tagging in patients with dementia and wandering. *Age Ageing*, 33(3): pp. 304-6.
- Moffat, P. (2008). Should we tag people with dementia? *Int J Palliat Nurs*, 14(2): pp. 56.
- Negley, E. N., P. M. Molla, et al. (1990). No exit. The effects of an electronic security system on confused patients. *J Gerontol Nurs*, 16(8): pp. 21-5.
- Nelson, A., G. Powell-Cope, et al. (2004). Technology to promote safe mobility in the elderly. *Nurs Clin North Am*, 39(3): 649-71.
- Niemeijer, A. and C. Hertogh (2008). Implantable tags: don't close the door for aunt Millie! *Am J Bioeth*, 8(8): pp. 50-2.
- Niemeijer, A. R., B. J. Frederiks, et al. (2010). Ethical and practical concerns of surveillance technologies in residential care for people with dementia or intellectual disabilities: an overview of the literature. *Int Psychogeriatr*, pp. 1-14.
- Nordenfelt, L. (2004). The varieties of dignity. *Health Care Anal* 12(2): pp. 69-81.
- O'Neill, D. J. (2003). Electronic tagging of people with dementia. Tagging should be reserved for babies, convicted criminals, and animals. *Bmj*, 326(7383): pp. 281.
- Perry, J., S. Beyer, et al. (2009). Assistive technology, telecare and people with intellectual disabilities: ethical considerations. *J Med Ethics*, 35(2): pp. 81-6.
- Prop. 1996/97:60. *Prioritering inom hälso- och sjukvården*.
- Robinson, L., D. Hutchings, et al. (2007). Effectiveness and acceptability of non-pharmacological interventions to reduce wandering in dementia: a systematic review. *Int J Geriatr Psychiatry*, 22(1): pp. 9-22.
- Sandman, L. (2002). What's the use of human dignity within palliative care? *Nurs Phil*, 3(2): pp. 177-81.
- Sandman, L. & C. Munthe (2009). Shared decision-making and patient autonomy. *Theor Med Bioeth*, 30(4): pp. 289-310.
- Sävenstedt, S., P. O. Sandman, et al. (2006). The duality in using information and communication technology in elder care. *J Adv Nurs*, 56(1): pp. 17-25.
- Sturdy, D. (2005). Electronic support for 21st century care. *Age Ageing*, 34(5): pp. 421-2.

Welsh, S., A. Hassiotis, et al. (2003). Big brother is watching you- the ethical implications of electronic surveillance measures in the elderly with dementia and in adults with learning difficulties. *Aging Ment Health*, 7(5): pp. 372-5.

Bilaga 1.

Skäl för och emot olika övervakningsystem vid vård av personer med demens

Enhetens placering/ Typ av funktion	Externt i förhållande till personen	På personens kropp	Inuti personens kropp
Larm vid rörelse	<p>A) - Säkerhet framförallt för personer som saknar beslutskompetens. Därmed ingen egentlig koppling till autonomin.</p> <p>- Liten skillnad för frihet eftersom PMD inte kan tillåtas att vandra fritt.</p> <p>- Mindre integritetskränkande än ständig tillsyn.</p> <p>- Risk för minskad mänsklig kontakt jämfört med ständig tillsyn.</p> <p>- Möjligen minskad stress för vårdaren.</p>	<p>B) - Ökad säkerhet jfr. med A om det ökar området inom vilket larm sker och larmet kan ställas in för vissa områden.</p> <p>- Ökar friheten för PMD jfr med A om larmet är mer fininställt för när det larmar.</p> <p>- Mer integritetskränkande än A.</p> <p>- I övrigt jämförbart med A</p>	<p>C) - Viss ökad säkerhet jfr. med A och B om enheten svårare att avlägsna för PMD.</p> <p>- Mer integritetskränkande än A och B.</p> <p>- I övrigt jämförbart med A och B</p>
Spårar		<p>D) - Ger även möjlighet för att öka säkerhet för PMD som har kvar en viss grad av beslutskompetens.</p> <p>- Ger möjlighet till ökad autonomi och frihet om PMD därmed kan röra sig mer fritt. Inskränker autonomin om PMD inte vill ha övervakning eller om PMD begränsar sitt rörelsemönster p.g.a. övervakning.</p> <p>- Mindre integritetskränkande jfr. med ständig tillsyn, men mer integritetskränkande än A-C eftersom den ger mer information.</p>	<p>E) - Mer integritetskränkande än D</p> <p>- Ger möjlighet till övervakning utan obehag även för den PMD som inte vill bli övervakad, vilket är en inskränkning av autonomin (som möjligen i vissa fall kan vara berättigad)</p> <p>-I övrigt jämförbar med D</p>

Enhetens placering/ Typ av funktion	Externt i förhållande till personen	På personens kropp	Inuti personens kropp
Spårar		<p>- Risk för minskad mänsklig kontakt, men kan vara ett mindre problem eftersom gruppen som är beslutskompetent kan söka egen sådan kontakt.</p>	
Identifierar identitet eller fysiologiska parametrar		<p>F) - Ytterligare ökad säkerhet jfr. med A-E eftersom informationen kan förfinas och enheten ge information om vem PMD är och viss information om hur PMD mår om det skulle hända något.</p> <p>- Ökad autonomi om personen kan röra sig än mer fritt p.g.a. den förfinade informationen. Kan innebära ytterligare inskränkning av autonomi jfr. med D-E om PMD avstår från visst handlande för att han eller hon inte ska identifieras om det händer något.</p> <p>- Mer integritetskränkande än A-E och även jfr. med ständig tillsyn. Men kan även vara mindre integritetskränkande om effekten blir att man inte behöver kontrollera personen lika ofta.</p> <p>- Risk för minskad mänsklig kontakt men där jämförbar med D-E</p>	<p>G) - Ytterligare ökad säkerhet jfr. med F eftersom enheten kan ge än mer förfinad information om hur PMD mår.</p> <p>- Ökad autonomi om personen kan röra sig än mer fritt p.g.a. den förfinade informationen. Kan innebära ytterligare inskränkning av autonomi jfr. med F om PMD avstår från visst handlande för att det inte ska kunna ge utslag på enheten. Likaså eftersom enheten kan användas på den som inte vill bli övervakad utan att det märks.</p> <p>- Mer integritetskränkande än F.</p> <p>- I övrigt jämförbar med F.</p>

Vid Högskolan i Borås bedrivs ett utredningsarbete för att klargöra förutsättningarna för att inrätta ett centrum för studier av risk, profession och säkerhet. Parallellt med resonemang om lämpliga styr- och organisationsformer behandlas hur utbildningen inom området bör utformas. Vid högskolan finns idag forskning som belyser risk och säkerhetsfrågor inom skilda verksamhetsområden och med olika teoretiska utgångspunkter. Området spänner från hur risker hanteras i det vardagliga arbetet för olika professioner till hur risker kan elimineras och osäkerhet reduceras i samband extra ordinära händelser.

Ett led i utvecklingen av forskningsverksamheten vid högskolan är sammanställningen och publiceringen av föreliggande antologi. Två av de ledande forskarna inom området, Bertil Rolandsson och Håkan Torstensson, har tagit initiativ till antologin och fungerat som redaktörer. Fem bidrag publiceras i rapporten som tillsammans visar vad forskning kring risk och säkerhet kan vara och vilken inriktning forskningen har vid Högskolan i Borås. Tre bidrag har fokus på transportbranschen, ett på polisiär verksamhet och ett på vårdverksamhet. Det finns således en spridning över praktiska fält och även spridning vad gäller teoretiska utgångspunkter.

Rapporten är nummer 13 i högskolans rapportserie "Vetenskap för profession" vars syfte är att redovisa resultat från pågående och avslutade forskningsprojekt.

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION